

55. Giacomo Tencalla – Giuseppe Muttoni, Šlechtictví, zámek Libochovice, 1688

Mezi dvorem a provincií. Šlechtičtí objednavatelé maleb Carpofoora a Giacoma Tencally v habsburské monarchii

Petr Mařa

Patří k banálním konstatováním, že všestranné zhodnocení barokní nástěnné malby není možné bez důkladného poznání objednavatelů, jejich intencí a kontextů, v nichž byla ta která zakázka realizována. Objednavatelé maleb Carpofoora (1623–1685) a Giacoma Tencally (1644–1689) vesměs nepatří k neznámým postavám, avšak všestranné a vyčerpávající zhodnocení životních drah a myšlenkových horizontů na základě dochované dokumentace, jaké zpracoval například Thomas Winkelbauer pro osobu Gundakara z Liechtenštejna,¹ zatím není k dispozici pro žádného z níže uvedených šlechticů. Tato studie si neklade za cíl tento deficit překonat – zde bude třeba teprve podniknout rozsáhlá a cílená bádání v rodinných archivech. Na tomto místě jde spíše o shrnutí stavu poznání z pohledu historika s přihlédnutím k otázkám, které mohou být relevantní pro historika umění. Tato studie se proto pokouší podat svého druhu kolektivní biografii objednavatelů maleb obou malířů Tencallů, mistra i jeho žáka, z řad světské šlechty.² Kromě dosavadní literatury však přihlíží i k dílčím pramenným sondám a čerpá z vlastního bádání nad raně novověkou aristokracií, které však bylo vesměs podniknuto se zřetelem k jiným otázkám a při řešení jiných projektů. Hlavními otázkami, kterým budeme věnovat pozornost (pokud to stav zpracování dovoluje), jsou sociální postavení objednavatelů, jejich majetkové a příbuzenské vztahy, kariéra a zakotvení v úřadech a hodnostech, vztah objednavatelů k prostředí vídeňského dvora, jejich rezidenční síť a sídelní režim, a konečně s tím související, většinou však pouze hypoteticky zodpověditelná otázka, za jakým účelem a pro koho byly budovány a zvelebovány jednotlivé objekty, na jejichž výzdobě se oba Tencallové podíleli.

Tyto otázky nabývají význam i ve vztahu k hypotéze Wenera Kitlitschky, znovu formulované

Martinem Mádlem, ohledně reprodukce námětů, jež použil Carpofooro Tencalla při (zaniklé) výzdobě Leopoldovského traktu Hofburgu v souvislosti s oslavami sňatku Leopolda I. v letech 1666–1668, na zámcích rakouské, české a uherské aristokracie.³ Pokusíme se tedy sledovat, nakolik lze ve vztahu jednotlivých objednavatelů k dvorskému centru a k habsburské dynastii pozorovat paralely. Bude me postupovat přibližně v chronologickém sledu tencallovských realizací (pokud souvislosti nebudou vyžadovat jiné řazení) a na závěr nabídneme několik zobecnujících postřehů.

Panorama šlechtických objednavatelů otevírá uherský magnát **Miklós Pálffy** (1619–1679), na jehož uherském zámku Červený Kameň (necelých 40 km severovýchodně od Bratislavy) Carpofooro Tencalla provedl v polovině padesátých let svou první přesně datovatelnou zakázku na území habsburské monarchie.⁴ [obr. 56] Miklós Pálffy patřil do skupiny vlivných uherských magnátů katolického vyznání s četnými příbuzenskými kontakty s rakouskou šlechtou (jeho matka, jež zemřela roku 1639, pocházela z rodu Puchheimů) a s dobrými vztahy k císařskému dvoru. O tom svědčí nejen kariéra jeho strýce, palatina Pála Pálffyho (1592–1653),⁵ ale také Miklósova studia na jezuitských gymnáziích v Trnavě (1634–1636) a Vídni (1636–1642) a na jezuitské univerzitě v Ingolstadt. Po následné kavalírské cestě, během níž zemřel jeho otec István (1588–1646), byl Miklós, jediný syn, v prosinci roku 1648 jmenován císařským komorníkem.⁶ Vzápětí nato, v lednu 1649, slavil u dvora svatbu s Marií Eleonorou z Harrachu, dvorní dámou císařovny Eleonory a členkou jedné z významných dvorských dynastií, což znovu dokládá společenský význam rodu Pálffyů. Důležitou se stala i skutečnost, že Miklósova teta byla provdána za Maxmiliána z Trauttmans-

dorffu, který byl právě v této době směrodatnou osobností císařského dvora.⁷ Po smrti svého strýce, palatina Pála Pálffyho, který značně rozšířil rodový majetek, převzal Miklós jím založený pálffyovský fideikomis s centrem v Červeném Kameni a dědičné úřady nejvyššího hejtmána prešpurského hradu a župana prešpurského komitátu. Miklós však patřil k uherským šlechticům, kteří se častěji objevovali ve Vídni.⁸

Podnět ke stavebním úpravám zámku Červený Kameň dal zničující požár v létě 1652, při němž málem zahynuli hradní pán a jeho žena.⁹ Následovala přestavba, řízená císařským architektem Filibertem Lucchesem, při které byl modernizován především interiér. Malíř Carpofofo Tencalla je na Červeném Kameni pramenně doložen od května do července 1655, kdy vyzdobil štukatéry připravená nástrovní pole v obytných prostorách, kupoli kaple a salu terrenu.

Jozef Medvecký datuje hlavní díl stavebních prací na Červeném Kameni do let 1654–1657¹⁰ a jeho zjištění potvrzuje nedávno vydaný deník pražského arcibiskupa, kardinála z Harrachu, strýce Pálffyho manželky, který na Červený Kameň zavítal na podzim roku 1658 a znovu o dva roky později s menší skupinou urozených osob.¹¹ Již při první návštěvě Harrach obdivoval magnátské sídlo, vybudované ve velkém stylu, s prostornými klenutými a malbami zdobenými místnostmi a sály a pohledným schodištěm („alla grande mit großen alß gewölbten unndt woll außgemahlenen zimmern und saalen, und ansehnlicher stiegen“). Zvláště jej upoutala elegantní („sehr galante“) kaple, sál, v němž se nacházela fontána s čerstvou prýstící vodou („eine fontana mitt frischem springenden waßer“), a konečně sala terrena s mnoha vodními hrátkami („holdtseelige waßer khünst“), které však vzhledem k roční době nemohly nabídnout takové obveselení jako v parném létě.¹² Při druhé návštěvě pěl arcibiskup na zámek opětovnou chválu a zmínil se opět o sálu a kapli.¹³

Harrachovo svědectví, jakkoliv lakonické, patří k prvním známým reflexím Carpofofových maleb ve šlechtické společnosti habsburské monarchie. Svědčí také o tom, že i zdánlivě periferní zámek na jihovýchodním svahu Malých Karpat se – nepochybně díky zájmu Miklóse Pálffyho o vlastní reprezentaci – záhy po své přestavbě dostal do zorného pole aristokratické společnosti spjaté s císařským dvorem a vzbudil zde pozornost a uznání.

56. Elias Wiedemann, Miklós Pálffy, 1649, portrét ze série *Icones... illustrium heroum Hungaricorum, Videa 1652*

Harrachovy zápisky, psané nikoliv pouze pro osobní potřebu, nýbrž rozesílané v pravidelném rytmu příbuzným a přátelům, zároveň ukazují, jakými kanály se povědomí o výzdobě Pálffyho rezidence mohlo šířit.

Někdy ve stejné době provedl Carpofofo Tencalla výmalbu sály terreny (dnes knihovny) na jihomoravském zámku v Náměšti nad Oslavou. Nástrovní malby s námětem příběhu Amora s Psýché sestupující do podsvětí a s dalšími mytologickými a alegorickými motivy byly dlouho datovány do poloviny sedmdesátých let 17. století (na základě předpokládané časové souvislosti s umělcovou zakázkou pro olomouckého biskupa), avšak v nedávné době byl přesvědčivě prokázán jejich původ ve starší době.¹⁴ Díky tomu je současně možno správně určit osobu zadavatele. Dosavadní literatura jej vesměs hledala v osobě Jana Filipa z Verdenberka (†1733), sirotka po předchozím držiteli Náměště (od roku 1666) Alexandrovi z Verdenberka, který zemřel v roce 1672.¹⁵ Avšak sama životopisná data obou Verdenberků původní dataci náměšťských maleb zpochybňují. Neznáme sice datum narození

Jana Filipa a nemáme o něm k dispozici ani mnoho bližších hodnověrných údajů (kromě četných dokladů o jeho pozdějších sporech s poddanými).¹⁶ Vzhledem ke skutečnosti, že Jan Filip je ještě v letech 1668 a 1669 doložen mezi studenty brněnského jezuitského gymnázia, a to teprve ve třídách grammatiky a syntaxe, lze předpokládat, že byl v době úmrtí svého otce nezletilý.¹⁷ Napovídají tomu i další indicie: Literatura například uvádí jisté porovnání, které roku 1674 uzavřeli matka Jana Filipa Marie Justýna rozená Santhilierová a její švagr Jan Křtitel mladší z Verdenberka (strýc a poručník Alexandrových dětí).¹⁸ S tím ostatně koresponduje i sňatek Jana Filipa s rakouskou šlechtičnou Rebekou Kristýnou ze Schallenbergu, kladený v literatuře teprve do roku 1683 (mylně se někdy uvádí i 1673), i Verdenberkovo poměrně pozdní přijetí mezi císařské komorníky (není ostatně doloženo, že by měl k císařskému dvoru bližší vztah).¹⁹ Z náhodného svědectví konečně seznáváme, že Jan Filip teprve koncem roku 1674 odcestoval na studijní pobyt do Itálie a do Francie, z kterého se navrátil až počátkem roku 1677, a že tedy pobýval v cizině právě v období, kdy měl Carpofoa Tencalla podle dřívějších předpokladů provést výmalbu přízemního sálu náměšťského zámku.²⁰

Nedávná stylová a obsahová analýza Tencallových maleb – svým charakterem ostatně blízkých oněm na Červeném Kameni – prokázala, že vznikly patrně již v druhé polovině padesátých let, bezpochyby na objednávku rakousko-moravského aristokrata **Ferdinanda z Verdenberka** (1625–1666) [obr. 57], jednoho z předchozích majitelů Náměště ze starší (a významnější) rodové větve.²¹ O Ferdinandovi, donedávna prakticky neznámé postavě, není možno pojednat bez zmínky o jeho otci, rakouském dvorském kancléři, svobodném pánu (od roku 1630 hraběti) Janovi Křtitelovi Verdovi z Verdenberka (1582–1648). Navzdory svému původu z neurozené italské rodiny, která se v druhé polovině 16. století přestěhovala z comské oblasti do Vnitřních Rakous, se Jan Křtitel díky svému vzdělání a společenské obratnosti vyšvihl do vlivné pozice na dvoře arcivévody a budoucího císaře Ferdinanda Štýrského a jako představený rakouské dvorské kanceláře, osamostatněně v letech 1619–1620, a současně tajný rada patřil k oporám Ferdinandovy administrativy v přelomových dvacátých letech. Jako jeden z největších zbohatlíků éry protireformace nabyt Jan Křtitel v této době rozsáhlá panství v Dolních

57. Samuel van Hoogstraten, Ferdinand z Verdenberka, Vídeň, 1652 (Museum Briner und Kern, Winterthur)

a Horních Rakousích, v Čechách, v Kraňsku a na Moravě. Tam v roce 1629 zakoupil náměšťské panství s výstavným renesančním zámek, donedávna náležejícím Karlovi staršímu ze Žerotína, který je byl nucen prodat vzhledem ke svému odchodu do exilu. Jan Křtitel dále proslul jako energický organizátor svého nově získaného majetku, velkorosý fundátor klášterů a významný zadavatel uměleckých zakázek.

Kancléřův jediný syn Ferdinand, vyrůstající ve stínu svých dvou starších (již 1635 provdaných) sester, zdědil rozsáhlý majetek, avšak z někdejšího vlivu svého otce již příliš těžit nemohl. Kancléř Verdenberk totiž patřil k osobám, které si nezískaly přízeň následníka trůnu a po nástupu Ferdinanda III. na trůn v roce 1637 se více či méně dobrovolně stáhl do ústraní. Záhy po návratu z kavalírské cesty a ještě za života svého otce se Ferdinand oženil s Marií

Zuzanou (1630–1650), dcerou nejvyššího komorníka Jana Kryštofa z Puchheimu (1605–1651) a současně dvorní dámou arcivévodkyně Marie Anny, nevěsty španělského krále. Sňatku přecházela dlouhá jednání, neboť Verdenberkův nastávající tchán se snažil vyvážit ruku své dcery (pokládáné podle slov kardinála Harracha za jednu z nejpůvabnějších šlechticů v Rakousích) s potomkem solventního povýšence vysokým a v hotovosti vyplaceným věnem, díky čemuž se Ferdinandově nastávající dostalo velmi slušného finančního zajištění. Svatba se po odkladech konala teprve v lednu 1648.²²

Navzdory plánům svého otce a navzdory jeho snaze ukotvit Ferdinanda sňatkem s Puchheimovou dcerou do příbuzenstva vysoké dvorské aristokracie se mladý Verdenberk neprosadil v úřadech ani u dvora, ani v jiných významných funkcích. Jeho případ tak názorně dokládá obecnější zkušenost, že totiž synové vysoce postavených hodnostářů, kteří záhy zemřeli nebo byli dokonce předčasně zbaveni vlivu, obvykle mívali potíže se získáním důstojného uplatnění. Dokonce i císařským komorníkem se Ferdinand stal teprve v roce 1651, tedy teprve po smrti svého tchána. Funkce přisedlího moravského zemského soudu, kterou Ferdinand získal v září 1649, byla mezi aristokraty se srovnatelným majetkovým zázemím pokládána za odrazový můstek k získání dalších úřadů; ve Verdenberkově případě se však stala konečnou stanicí, jakkoliv se hrabě později opakovaně (avšak těžko soudit, zda opravdu důsledně) snažil získat na Moravě některý z nejvyšších zemských úřadů. Neúspěch mohl být jistě podmíněn scházecím spřízněním s moravskou šlechtou i Ferdinandovým zdrženlivým přístupem k povinnostem vyplývajícím ze soudcovské funkce: Verdenberk se moravského zemského soudu účastnil jen výjimečně, třebaže občas zajížděl na moravské zemské sněmy; dolnorakouským sněmům – nepočítáme-li na některé významné mimosněmovní schůze panského stavu – se dokonce zcela vyhýbal.

V zajímavém kontrastu k Verdenberkově polovičatému služebnímu zakotvení v Brně je skutečnost, že se jeho rodinné zázemí nenacházelo na Moravě, nýbrž v Dolních Rakousích, především ve Vídni, kde Verdenberk vlastnil výstavný dům na Novém trhu a zahradu, kterou v době své nepřítomnosti propůjčoval ke krátkodobému užívání významným dvorským hodnostářům, a kde také jeho otec zřídil rodinnou hrobku v kostele sv. Michala. Ve Vídni se konaly oba první Verdenberkovy sňatky,

narodily se tu všechny čtyři Ferdinandovy děti, o nichž máme k dispozici bližší údaje, zemřela zde Verdenberkova první i druhá žena a posléze také Ferdinand sám. Když se Ferdinand 1659 rozhodl uskutečnit svou třetí svatbu mimo Vídeň, nezvolil si pro tento účel své moravské sídlo v Náměšti nad Oslavou s nově vyzdobenou salou terrenou, nýbrž dolnorakouský Grafenegg, jenž byl zřejmě hlavní venkovskou rezidencí Verdenberků a kde v následujícím roce zemřela Verdenberkova matka Kateřina z gorického šlechtického rodu Coronini. Nemáme zpráv o tom, že by se kterákoliv z významných rodinných událostí odehrála na Náměšti, a můžeme snad tento moravský zámek, centrum Ferdinandovy moravské državy, prohlásit za vedlejší sídlo v hierarchii verdenberských rezidencí.

Rodinné poměry Ferdinanda z Verdenberka určoval sled nešťastných událostí, které současně poskytují klíč k dataci a výkladu náměšťských maleb. První manželka Marie Zuzana z Puchheimu zemřela v dubnu 1650 ve věku nedožitých dvaceti let v důsledku svého druhého porodu a zanechala Ferdinandovi nově narozenou dcerku. Verdenberkovu druhou manželku Marii Maxmiliánu z Valdštejna (z česko-rakouské rodiny), s níž se Ferdinand oženil v únoru 1653, potkal stejný osud: Zemřela již v dubnu 1654 v devatenácti a půl letech, krátce po dramatickém porodu nerovnoměrně vyvinutých dvojčat, z nichž přežila starší dcerka.²³ Program maleb v náměšťském přízemním sále, který reaguje na nešťastný osud Verdenberkových manželek a zpracovává některá témata z pohřebního kázání Florentina Schillinga,²⁴ tedy musel vzniknout někdy po jejím tragickém úmrtí. Bezpochyby v souvislosti s těmito ranami osudu Verdenberk vykonal začátkem roku 1655 pouť do italského Loreta. Spojil ji však i se zájždkou do Říma „ze zvědavosti“ (slovy kardinála Harracha, který je svědkem jeho pobytu) a zřejmě i s kulturními investicemi, z nichž víme o objednávkách dvou rozměrných Guercinových pláten v Boloni, dodaných v roce 1656.²⁵ Není vyloučeno, že jeden z podnětů k výmalbě náměšťské saly terreny na úrovni, která by odpovídala standardu předních center umění v tehdejší Evropě, mohla dát i Verdenberkova italská cesta respektive jeho čerstvá římská zkušenost.

S přihlédnutím k událostem ve Ferdinandově rodině lze Tencallovu náměšťskou malbu datovat mezi roky 1654–1656. Na začátku roku 1657 již totiž Ferdinand vyjednával prestižní sňatek s dcerou Jana

Ferdinanda z Portia, nejvyššího hofmistra následníka trůnu Leopolda I. a současně vycházející hvězdy vídeňského dvorského nebe, a není tudíž příliš pravděpodobné, že by dvojnásobný vdovec v průběhu jednání o nový sňatek zadával malířskou výzdobu na památku svých předchozích manželek.²⁶ Ze sjednávání aliance s rodinou hofmistra Porzii nicméně sešlo a Ferdinand se potřetí oženil teprve po delším váhání v září 1659 se štýrskou šlechticnou Polyxenou z Herberštejna. Třebaže hrozilo, že i ji, potká osud obou předchozích manželek, přežila bezmála čtyřicetiletá šlechtice dramatické těhotenství i svůj první porod ve zdraví, nicméně synek pokřtěný jménem Jan František Antonín za neznámých okolností zemřel.²⁷

Sotva čtyřicetiletý Ferdinand z Verdenberka zesnul, snad po delší nemoci, na konci března 1666. Zanechal po sobě (kromě své třetí manželky, kterou opomenul zohlednit v závěti, a uvedl ji tak do překerní majetkové situace²⁸) dvě dcerky z prvních dvou manželství, které spolu se svou starší sestrou Annou Camillou Enckevoirtovou učinil univerzálními dědičkami alodní části svého majetku v rakouských zemích (s centrem v Grafeneggu). Z moravských statků zřídil fideikomis pro své příbuzné, potomky svého strýce Jana Petra, jenž založil vedlejší větev verdenberského rodu.²⁹ Bezprostředně po Ferdinandově smrti propukl zápas o nápadníky pro osiřelé dědičky. Sotva šestnáctiletá Kateřina Alžběta byla vzápětí (a nikoliv bez pohoršení současníků) zamluvena a krátce nato provdána za nemajetného Maxmiliána Adama z Valdštejna (†1706), bratra Verdenberkovy druhé ženy (na jejíž památku zřejmě vznikly nástěnné malby na Náměšti).³⁰ Zemřela však již někdy na přelomu dubna a května následujícího roku, možná opět v souvislosti s porodem.³¹ Druhou dceru, zatím dvanáctiletou Marii Cecílii, „dohodil“ johanita Leopold Karel Kolonič, poručník ustanovený Ferdinandovou závětí, v roce 1672 svému mladšímu bratrovi Jiřímu Vilémovi.³²

Zůstává určitým paradoxem, že Ferdinand nakonec náměšťský zámek neodkázal svým dcerám, jejichž zesnulou matku (popřípadě matky) zřejmě alegorickou formou připomínaly zdejší Tencallový malby, nýbrž svým vzdálenějším příbuzným. Snad je to dalším dokladem, že statky v Dolních Rakousích s vídeňským palácem a zámkem v Grafeneggu nakonec pokládal za významnější část svého majetku. Pouze na úrovni hypotéz pak můžeme zatím uvažovat o úloze Ferdinanda z Verdenberka, teprve

nedávno objeveného coby významného mecenáše, zákazníka předních postav soudobého barokního malířství a zajímavého zprostředkovatele kulturní výměny mezi italským a střeoevropským prostředím, při zprostředkování prvních Tencallových zakázek mezi habsburskou šlechtou. V této souvislosti nemusí být bez významu původ Verdenberků z obce Gandria na Luganském jezeře a doložené kontakty Ferdinandova strýce Jana Petra z Verdenberka s luganskými radními v roce 1654,³³ a to zejména, pokud bychom připustili, že Tencallový malby pro Ferdinanda z Verdenberka mohly vzniknout již v roce 1654, krátce před zakázkou na Červeném Kameni pro Miklóse Pálffyho, což by z náměšťské saly terreny učinilo první známou realizaci na území habsburské monarchie. Bez významu možná není ani skutečnost, že Verdenberkova první žena Marie Zuzana z Puchheimu byla Pálffyho sestřenicí. Postrádáme však další indicie, na jejichž základě bychom mohli z těchto náznaků učinit věrohodný závěr.

Roku 1659, čtyři roky po své práci na Červeném Kameni, je Tencalla znovu doložen v habsburské monarchii, tentokrát při výzdobě kostela benediktinského opatství v hornorakouském Lambachu.³⁴ S touto zakázkou snad souvisí i jím provedená výmalba kaple na zámku Ennsegg pro **Davidu Ungnada z Weißenwolfu** (1604–1672).³⁵ [obr. 58] Ennsegg, původně zeměpanský hrad v městě Enzi (Enns), se od druhé poloviny 16. století dostal do šlechtické držby a na začátku 17. století byl v držení protestantského rodu Ungnadů. Andreas Ungnad (1579–1623) patřil v době českého stavovského povstání k vůdcům revolty hornorakouských protestantských stavů proti Ferdinandovi II. a v souvislosti s její porážkou prchl do exilu. Hrad a panství Ennsegg mu jako jednomu z čelných „rebelů“ bylo konfiskováno a přešlo do cizích rukou.³⁶ Andreasovu synu Davidovi se nicméně podařilo mimořádně úspěšný návrat do habsburských služeb. Po své konverzi ke katolictví v Linci roku 1633 a po svatbě s Marií Alžbětou Jörgerovou z Tolletu,³⁷ dcerou jiného z hornorakouských rebelů, zahájil David pozoruhodnou kariéru.³⁸ Začala ve stavovských službách (v letech 1635–1640 působil v Linci ve funkci jednoho z *Verordnete* hornorakouských stavů za panský stav), ale záhy pokračovala ve Vídni: V březnu 1640 byl Ungnad jmenován radou dvorské komory,³⁹ roku 1645 se stal jejím viceprezidentem a konečně od roku 1648 prezidentem, v kteréžto pozici setrval až do svého jmenování hornorakouským zemským

hejtmanem v říjnu 1656.⁴⁰ V letech 1662–1669 Ungnad nicméně nesídlil v Linci, nýbrž v Řezně, kde zastupoval císaře při říšském sněmu v roli prozatímního principálního komisaře.⁴¹

S kariérou souvisel i společenský vzestup: V roce 1646 byl Ungnad povýšen do hraběcího stavu (jako hrabě „Ungnad z Weissenwolffu“) a kromě toho se mu podařilo vybudovat v Horních Rakousích pozoruhodné majetkové zázemí. Základem byly statky Steyregg a Erlach, které zdědila Davidova manželka. Od padesátých let 17. století následoval rychlý nákup pozemkového majetku, čímž se Ungnad zařadil mezi nejvýznamnější z hornorakouských feudálů a zajistil svému synovi Helmhardovi (1635–1702) přístup na společenské výsluní i nástupnictví v úřadu hornorakouského zemského hejtmana.⁴² Roku 1656 se Ungnadovi znovu podařilo koupit i otcovo někdejší panství Ennsegg se zámekem, který nechal v následujících letech rozšířit o dvě křídla a modernizovat v důstojné sídlo, odpovídající jeho postavení nejvýznamnějšího úředníka v Horních Rakousích.⁴³ Snad není bez významu ani souvislost, že Ungnadův syn pobýval v roce 1655 v Římě (nepochybně během své kavalírské cesty) ve stejné společnosti, v které se právě tehdy objevil Ferdinand z Verdenberka. Pro hypotézu, zda se Tencalla nedostal do zorného pole Davida Ungnada právě Verdenberkovým prostřednictvím, však postrádáme další podpůrné argumenty.⁴⁴

Po Ungnadovi byl věkově nejstarším z Tencallových objednavatelů mezi habsburskou šlechtou **Ernst von Abensperg-Traun** (1608–1668). [obr. 59] Pocházel z významného dolnorakouského rodu, který patřil po mnoho desetiletí k oporám protestantismu.⁴⁵ Ernstův otec Sigmund Adam (1573–1637) jen s velkým štěstím proplul nebezpečnými časy kolem roku 1620, přestože se během českého stavovského povstání připojil k odbojníkům proti Ferdinandovi II. a odepřel dokonce i svou účast na holdu dolnorakouských stavů 13. července 1620, což bylo v jiných případech důvodem k tvrdému postihu.⁴⁶ I když Sigmund Adam – a společně s ním snad i jeho prostřední syn Ernst – konvertovali někdy před rokem 1632 ke katolictví, zůstalo jejich příbuzenstvo z velké části evangelické: Ernstův starší bratr Johann Christoph (1598–1654) odešel z náboženských důvodů do exilu a Johann Cyriak z Traunu (1599–1652) z druhé rodové linie byl až do své smrti posledním protestantem ve výboru dolnorakouských stavovských *Verordnete*.

58. Sebastian van Dryweghen – Cornelis Meijssens, David Ungnad z Weissenwolffu, ilustrace z knihy Galeazza Gualda *Priorata Historia di Leopoldo Cesare... III*, Vídeň 1674

Přestože byly Sigmundu Adamovi po jeho konverzi svěřeny v Dolních Rakousích významné úřady, vděčil jeho druhorozený syn za své pozdější postavení především své vojenské činnosti od roku 1631, zejména v druhé polovině třicetileté války. Působení Ernsta z Traunu v císařské armádě nebylo rázu strategického, nýbrž spíše administrativně-organizačního. Traun se osvědčil jako úspěšný vyjednaváč, opakovaně pověřovaný misemi logisticko-diplomatické povahy (žádosti o subsidie, organizace proviantu a vojenských kvartýrů apod.), získal si respekt při obraně Dolních Rakous před švédským vpádem po bitvě u Jankova roku 1645, avšak do dějin se zapsal především správou nově vytvořeného generálního vojenského komisariátu, jehož úkolem bylo poskytnout důkladnější logistické zajištění císařských sborů v letech 1647–1651. V tomto úřadě se Ernst z Traunu po vestfálském

59. Ernst von Abensperg-Traun, ilustrace z knihy Galeazza Gualda *Priorata Historia di Leopoldo Cesare... II, Vídeň 1670*

míru významnou měrou zasloužil o reorganizaci císařské armády, jejíž jádro mělo být udrženo i pro období míru.

Bez významu pro Traunovo postavení nebyl ani jeho sňatek (1637) s Kateřinou Voršilou Weberovou, dcerou a univerzální dědičkou významného císařského rady Johanna Baptisty Webera zu Bisamberg. Ženino dědictví po skonu jejího otce (1644) a matky (1652) významně rozhojnilo majetek, který Ernst zdědil po svém otci (panství Bockfließ, severovýchodně od Vídně), mj. o panství Petronell. Nákupem několika dalších panství v Dolních i Horních Rakousích (mimo jiné získal roku 1664 rodové panství Traun v Horních Rakousích, o něž přišel jeho otec) se Traun postupně zařadil mezi nejbohatší dolnorakouské pány.

Na počátku padesátých let Traun dosáhl i několika významných společenských úspěchů: V roce 1651 převzal úřad zemského maršálka v Dolních

Rakousích – nejvyšší hodnost v dolnorakouském zemském aparátu, kterýžto úřad opustil teprve nedlouho před svou smrtí, kdy byl jmenován viceprezidentem dvorské válečné rady. Společně s tím zastával roku 1648 vojensko-organizačně významnou funkci generálního zemského plukovníka. Roku 1653 Traun prosadil pro svůj rod „restituci“ hraběcího stavu, na základě domnělého příbuzenství s legendárním bavorským hrabětem Babonem z Abenspergu (+1020). Zisk hraběcího titulu se Traun pokusil korunovat koupí říšsky bezprostředního panství ve Svaté říši římské a uvedením do kolegia říšských hrabat.

Císař Leopold I. „zdědil“ Ernsta z Traunu po svém otci jako zkušeného poradce ve vojensko-logistických otázkách a nejdůležitějšího hodnostáře ve správním aparátu centrální země své monarchie. Traun očividně požíval Leopoldovy důvěry a z titulu svých hodností se podílel i na svatebních oslavách Leopoldova sňatku se španělskou infantkou Markétou Terezou v letech 1666–1668: Účastnil se například vítání nevěsty při příjezdu do Vídně a podle jeho projektu („sinnreiche Anordnung“) byl 8. prosince 1666 v hradním příkopu proveden velkolepý ohňostroj (i když kvůli vlhku jen zčásti vydařený), na němž se podílelo více než 1 000 osob.⁴⁷

Nejpozději od počátku padesátých let, paralelně s jeho vzestupem v úřadech a na společenském žebříčku, lze doložit Traunův zájem o investice uměleckého charakteru a o stavební projekty. Důležitý počín představovala přestavba dvou domů ve Vídni na (bohužel nedochovaný) palác v Panské ulici (Herrengasse), zahájená snad roku 1655. Kromě toho Traun vlastnil několik zahrad na předměstí Vídně, především velkou zahradu s vilovým objektem poblíž Favority, koupenou 1647 od Cesara Pestalozziho.⁴⁸ Nejvýznamnějším stavebním projektem však bylo budování velké rezidence na panství Petronell, náležejícím Traunově ženě, čtyřicet kilometrů východně od Vídně, od roku 1660.

Traun je čtvrtým ze známých tencallovských objednatelů mezi habsburskou šlechtou: V letech 1660, 1661 a 1666 provedl Carpofoa Tencalla výmalbu slavnostního sálu a přilehlých prostor ve vídeňském paláci Ernsta z Traunu⁴⁹ a v roce 1666 pak nástěnné malby menšího rozsahu v soukromých hraběcích pokojích v Petronellu. Do roku 1668 spadá hlavní část Carpoforova působení v Petronellu, totiž výmalba slavnostního sálu, zámecké kaple a jedné přilehlé místnosti, dokončená patrně na za-

částku roku 1669. Jak prokázal Werner Kitlitschka, pokračovaly stavební práce na Petronellu prakticky bez přerušení i po úmrtí Ernsta z Traunu koncem roku 1668 (zemřel v listopadu 1668 v Bologni při návratu z pouti do Loreta) za jeho syna a dědice Ferdinanda Ernsta (1641–1685). Další činnost Carpofoora Tencally na Petronellu lze doložit v letech 1670–1671 (sala terrena), 1673, 1677 a 1678.⁵⁰

V roce 1672 již byla přestavba zámku nejen z velké části hotova, nýbrž vzbuzovala také zvědavost dvorské šlechty. Z března toho roku se nám zachovaly dvě zprávy o výpravě skupiny významných dvorských hodnostářů na Petronell („magnificamente fabricato Castello di Petronella“). Zúčastnili se jí – zřejmě na pozvání pána a paní zámku, kteří možná Petronell tímto způsobem prezentovali dvorské společnosti – Ferdinand a Gundakar z Dietrichštejna, Humprecht Jan Černín z Chudenic a Adolf Vratislav ze Šternberka.⁵¹ Není vyloučeno, že tento výlet dal impuls k napodobení výzdoby – o dvou účastnících této výpravy a rovněž o jednom z adresátů dochovaných listů v kontextu tencallovských objednavatelů ještě uslyšíme. V každém případě však dokládá, že nová venkovská rezidence rodu Traunů byla ve dvorském prostředí známa a její výzdoba reflektována.

S Tencallovými pracemi pro Ernsta z Traunu a jeho syna pravděpodobně souvisí výzdoba některého vídeňského městského či předměstského objektu („*certe stanze*“) pro hraběte **Ferdinanda Karla Buquoye** (1634–1685) [obr. 60] v létě 1672, která je současně první doloženou prací Giacoma Tencally (dok. IV/2).⁵² O generaci mladší Buquoy, komorník Leopolda I. od listopadu 1663,⁵³ se v roce 1667 stal manželem Traunovy dcery Markéty Magdaleny.⁵⁴ Lze předpokládat, že Giacomo Tencall, který je v letech 1671–1672 doložen po boku svého slavného příbuzného při výdobě Petronellu,⁵⁵ doporučil svému švagrovi právě Ferdinand Ernst z Traunu.

Buquoy byl vnukem známého vojevůdce a bělohorského vítěze Karla Bonaventury Buquoye, který získal rozsáhlé statky v jižních Čechách, a nejstarším z generace Buquoyů, která své působení přenesla z rodových sídel na neklidném pomezí Španělského Nizozemí a Francie do habsburské monarchie.⁵⁶ Roku 1663 zdědil Ferdinand Karel po otci jihočeský fideikomis s centrem v Nových Hradech, zdržoval se však, jak se zdá, převážně ve Vídni (neznámo, zda v úřední povinnosti),⁵⁷ kde byl také 13. února 1672 přijat do dolnorakouského panského stavu.⁵⁸ Krátce

60. Portrét Ferdinanda Karla Buquoye, kopie obrazu ze třetí čtvrtiny 17. století (?) (zámek Nové Hradky)

předtím získal v okolí Vídně drobné statky Eßling a roku 1671 Vösendorf, zatímco jeho ženě náležel statek Neuwaldegg.⁵⁹ V seznamu dvořanů a jejich vídeňských příbytků respektive domů z roku 1672 je Buquoyovo bydliště označeno jako ležící přímo proti klášteru skotských benediktinů („Gleich bey den Schotten über“),⁶⁰ čímž byl nepochybně míněn velký, později však zaniklý palác Karla Buquoye na nároží Schottengasse a Teinfaltstrasse, nedávno identifikovaný na plánu Daniela Suttingera z roku 1684.⁶¹ O Buquoyovi je jinak známo velmi málo. Dosavadní výzkum objasnil prakticky pouze jeho fundátorskou činnost.⁶²

Nějaký čas poté, co v letech 1665–1667 vyzdobil malbami neznámého rozsahu a námětu apartmá císařovny vdovy v leopoldovském traktu Hofburgu, se Carpofoora Tencalla podílel na výdobě významné aristokratické rezidence v západouherském Eisenstadtu.⁶³ Její majitel a stavitel, uherský magnát **Pál Esterházy** (1635–1713), sirotek po dlouholetém

palatinovi Miklósi Esterházy (1583–1645),⁶⁴ pocházel z rodu, který se teprve v osobě Pálova děda Ference (1532–1604) a především otce Miklóse za pomoci obratných sňatkových aliancí a lojality k habsburskému domu rychle vyšvihl z řad bezvýznamné a nemajetné drobné šlechty mezi nejvýznamnější uherskou aristokracií.⁶⁵ [obr. 61] Miklós Esterházy, raný konvertita, vyženil velké statky s centry v karpatském Mukačevu a v západních Uhrách. Za vynucené postoupení Mukačeva sedmihradskému knížeti v roce 1621 byl odškodněn dvěma velkými panstvími v západní části Uher (v dnešní rakouské spolkové zemi Burgenland), spravovanými do té doby dolnorakouskou komorou, s centry v zámku-pevnosti Forchtenstein (Fraknó) a v Eisenstadtu (Kismarton). Tím byl položen základ pověstné esterházyovské doméne, kterou se Miklósovi, a zejména jeho synu Pálovi podařilo dále rozšířit. Pál, vyrůstající jako druhorozený sirotek, těžil z tohoto vzestupu a během svého dlou-

hého života se mu podařilo definitivně stabilizovat postavení Esterházyů jako jednoznačně nejvýznamnějšího uherského rodu.

Klíčový moment Pálova života se odehrál v roce 1652, kdy v bitvě s Osmany u Velkých Vozokan (Vezekény) zahynul společně s dalšími třemi příbuznými jeho starší bratr László⁶⁶ (další bratr z otcova prvního manželství zemřel již roku 1641), a sedmnáctiletý Pál se tak stal dědicem esterházyovského majetku, jedné z vůbec nejrozsáhlejších šlechtických domén v Uhrách. Pálův vztah k vídeňskému dvoru začíná, pokud známo, jeho jmenováním komorníkem následníka trůnu Leopolda I. Stal se jím roku 1655, v souvislosti s Leopoldovou uherskou korunovací, při níž bylo jako obvykle jmenováno několik synků z řad vysoké uherské šlechty do sboru komorníků. Téhož roku se Pál po několikaletých přípravách (papežský dispens byl vydán již 1652) oženil se svou neteří – dcerou a dědičkou svého staršího nevlastního bratra Istvána – Voršilou Esterházyovou. Sňatek Pálovi umožnil zabránit roztržení rodinného majetku.⁶⁷ Jak bylo obvyklé, pohyboval se Pál nějaký čas po jmenování komorníkem v panovnickově blízkosti – byl například přítomen Leopoldově české korunovaci 14. září 1656, během níž byl spolu s dalšími devíti šlechtici pasován na rytíře.⁶⁸

Na rozdíl od výše zmíněných Pálffyů, kteří byli v první polovině 17. století mnoha manželskými svazky blízce sešvagřeni s rakouskou a českou šlechtou, tkvěl Pál Esterházy se svými početnými bratranci pevně v předivu příbuzenských vazeb uherské šlechty – i palatin Miklós, navzdory úzkým vztahům s císařským dvorem, navazování příbuzenských vztahů s cizími národy („fremde Nation“) odmítal, neboť mísení cizích mravů prý mnoho dobrého nepřináší („Mischung fremder Sitten... gar selten Gutes bringt“), a ke spříznění Esterházyů s rakouskou šlechtou tak došlo teprve v generaci Pálových dětí.⁶⁹ Pálova kariéra se, i přes některé styčné body (hodnost komorníka), ubírala cestami typickými pro uherské magnáty. Její důležitou složkou byla, zejména v mladších letech, kromě podílu na politickém životě komitátu (župy), účast při správě uherské vojenské hranice a opakující se podíl na vojenských taženích proti osmanským vojskům, tedy zkušenosti, které v případě tencallovských objednavatelů z rakouských a českých zemí vesměs postrádáme. Především jako válečník se Pál Esterházy v této době prezentoval také prostřed-

61. Pál Esterházy, ilustrace z knihy Galeazza Gualda *Priorata Historia di Leopoldo Cesare... II, Vídeň 1670*

nictvím uměleckých děl.⁷⁰ I když Pál patřil mezi uherskou aristokracii k naprosto nejloajálnějším a postupně se proměnil v hlavního partnera Vídně v uherských záležitostech, zachovával si i on jistý, pro uherského magnáta této doby typický, odstup od vídeňského dvora a stylizoval se spíše do role partnera než služebníka dvorského centra.⁷¹

V šedesátých letech se Pál uplatňoval ve stínu starší a politicky zkušenější uherské aristokracie. Důležitou křížovatkou pro jeho další osudy bylo údajné spiknutí několika uherských magnátů proti císaři, které dalo dvoru roku 1670 záminku k brutálnímu postupu proti Uhrám a k pokusu o disciplinaci země a jejich elit v duchu přísného monarchického režimu a protireformace, jako se to podařilo o půl století dříve v českých zemích.⁷²

Esterházy v rozhodujících chvílích zachoval věrnost Leopoldovi I. a dokonce z celého převratu těžil (svůj majetek dále významně rozhojnil z konfiskace statků do spiknutí zapleteného a roku 1671 popraveného Ference Nádasdyho, který byl mimochodem manželem Esterházyho starší sestry). V sedmdesátých letech se sice Esterházy proměnil v nejvýznamnějšího uherského politického spojence Vídně, přesto se však nestal slepým vykonavatelem kontroverzních protistavovských opatření vídeňského dvora. Když se koncem sedmdesátých let ukázalo, že vídeňská politika v Uhrách spěje k fiasku a císař se pokusil řešit rozhárané uherské poměry mírnějším postupem, stal se Esterházy přijatelný pro dvůr i pro stavy, takže mohl být na sněmu v Šoproni roku 1681 jako jeden ze čtyř císařem navržených kandidátů zvolen do obnoveného úřadu palatina, a stát se tak hlavním představitelem stavovsko-královské správy Uherského království.⁷³ Jako dlouholetý palatin a nejspolehlivější spojenec vídeňského dvora v řadách uherské aristokracie získal Esterházy ojediněle dominantní postavení v politickém i náboženském životě Uher druhé poloviny 17. století.⁷⁴ V roce 1687 se právě Esterházy stal prvním uherským šlechticem, který byl povýšen do říšského knížecího stavu. Esterházy rozvinul zajímavý historický program, dokládající a rozvíjející fiktivní starobylý původ Esterházyů a jejich současné společensko-politické ambice. Proslul dále jako významný sběratel, mecenáš a osoba širokých kulturních zájmů (byl též hudebníkem a skladatelem) a angažovaný podporovatel katolické církve a protireformace.

Zámek v Eisenstadtu byl budován v letech 1663–1672, ještě před vzestupem Esterházyho do

čela uherské šlechty, radikální přestavbou staršího objektu jako magnátská rezidence de facto knížecích dimenzí a také jako hlavní mezi početnými esterházyovskými sídly, v kteréžto funkci Eisenstadt vystřídal dosud preferovaný Forchtenstein, který se v této době začal přetvářet spíše v jakýsi pomník rodové minulosti.⁷⁵ O Eisenstadtu se hovoří jako o prvním čistě barokním zámku v Uhrách. Tencallový rozsáhlé práce na Eisenstadtu (výmalba stropu rozměrného hlavního sálu, kde byly zkombinovány tři tematické celky: mýtus o Amorovi a Psýché, příběh o zlatém jablku Hesperidek a alegorie italských provincií⁷⁶) možná spadají ještě do doby v předvečer tzv. spiknutí magnátů, které dalo vídeňskému dvoru v roce 1670 záminku k zahájení tvrdých represálií a postupu proti uherským stavovským svobodám, nebo byly vyhotoveny právě v této bouřlivé době, v níž zanikly dvory dvou významných uherských magnátů (Ference Nádasdyho a Petra Zrinského).

Na vztah Pála Esterházyho k císařskému dvoru v letech předcházejících těmto událostem, lze zatím usuzovat pouze nepřímou a bylo by zapotřebí posbírat rozptýlené zprávy. Jisté je, že Esterházy patřil již na počátku šedesátých let k oněm uherským velmožům, které dvůr povolával k poradám o vojenských záležitostech.⁷⁷ Do jisté míry se též účastnil slavností spojených se sňatkem Leopolda I. Ke slavnostnímu vjezdu Markéty Terezie do Vídně v prosinci 1666 se prý dostavil se šesti sty skvěle vyzdobenými jezdci (kromě něj se z uherských magnátů zmiňují ještě Miklós a János Draškovič a hrabě Nádasdy).⁷⁸ V dubnu 1668 uspořádal Esterházy císaři a jeho dvoru (který se tehdy, po požáru v Hofburgu v únoru téhož roku, uchýlil do Vídeňského Nového Města) na řece Litavě, oddělující Dolní Rakousy od Uher, zábavný rybolov s merendou, jaké již po dlouhá léta nebyly ke spatření („ein solches Fischen... mit einer so exquisiten merenda, dass dergleichen in viel Jahren nit gesehn worden“) a které se všem velmi líbily („allen mächtig wohlgefallen“).⁷⁹ Během kritických měsíců prokazoval Esterházy, jak se zdá, až demonstrativní loajalitu císařskému dvoru⁸⁰ a orientoval se ostatně na vídeňský dvůr i v kulturním ohledu, např. při budování svých obrazových sbírek.⁸¹

Snad nejzáhadnější – protože za daného stavu poznání nejnesnadněji zachytitelnou – postavou mezi tencallovskými objednateli je štýrský zemský hejtman **Sigmund Friedrich z Trauttmans-**

62. Cornelis Meyssens, Sigmund Friedrich z Trauttmansdorffu, ilustrace z knihy Galeazza Gualda Priorata *Historia di Leopoldo Cesare... II, Vídeň 1670*

dorffu (1623–1675).⁸² [obr. 62] V jejich kontextu připadá Trauttmansdorffovi významné místo, neboť právě na jeho poměrně odlehlém zámku Trautenfels v horním údolí Enže vytvořil Carpofo Tencalla jednu z námětově nejzajímavějších kompozic v rámci svých prací pro šlechtické objednavatele.

Sigmund Friedrich byl jediným synem Hanse (Johanna) Davida z Trauttmansdorffu (†1627) a synovcem vlivného císařského ministra Maxmiliána z Trauttmansdorffu (1584–1650). Maxmiliánovi se podařilo navázat na dílo svého otce Johanna Friedricha (†1614), který ve Štýrsku v druhé polovině 16. století shromáždil významný majetek a příklonem ke katolictví vytvořil svým potomkům dobrou startovní pozici pro úspěšné působení ve službách katolického panovníka.⁸³ Maxmilián patřil k okruhu štýrské katolické šlechty, jež profitovala z převratu,

který nastal v habsburské monarchii po porážce stavovského povstání. Kromě hraběcího titulu, který obdržel roku 1622 společně se svými dvěma bratry, a kromě dědictví po otci ve Štýrsku a v Dolních Rakousích, z nějž mu, jak se zdá, připadla zdaleka největší porce, získal Maxmilián výhodně rozsáhlé majetkové komplexy v Čechách (panství Horšovský Týn a Litomyšl), které se staly hospodářskou základnou jeho potomků.⁸⁴

Společenské postavení mladého Sigmunda Friedricha ovšem leželo hluboko ve stínu jeho vlivného strýce a bratranců, což jistě souviselo jednak s časným skonem jeho otce Hanse Davida, jehož životní osudy nepřekročily rámec samotného Štýrska, jednak s poručnickou výchovou (sirotek po smrti matky Felizitas von Stadl roku 1639 nebyl svěřen strýci Maxmiliánovi) a jednak s jeho mnohem skrovnějším finančním zázemím. Po studiích na univerzitě ve Štýrském Hradci (imatrikulován roku 1636)⁸⁵ a po návratu z kavalírské cesty, o jejímž průběhu jsou, jako v mnoha jiných případech, známy jen střípky informací (v roce 1640 se imatrikuloval na univerzitě v Sieně, v roce 1641 v Perugii),⁸⁶ lze Sigmunda Friedricha zachytit v pramenech nejprve v souvislosti s několika majetkovými spory⁸⁷ a poté v listopadu 1646. Tehdy byl zprostředkováním svého strýce jmenován radou vnitrorakouského *Regierung* (soudního dvora pro vnitrorakouské země), což mu dávalo dobrou šanci na další postup.⁸⁸ V roce 1650 se Sigmund Friedrich oženil s Cecílií Renatou z Donína/von Dohna (†1690), sirotkem po Karlu Hanibalovi z Donína (†1633), který proslul jako významná opora habsburské dynastie ve Slezsku po porážce stavovského povstání.

V letmé poznámce ve svém deníku charakterizoval kardinál Harrach Sigmunda Friedricha jako šlechtice s dobrým vzděláním („cavaliero che ha studiato bene“). Jeho roční příjmy se prý odhadovaly na 10 000 zl.,⁸⁹ což nás přivádí k otázce Trauttmansdorffova majetkového zázemí. I když je možno vyvrátit názor, podle kterého Hans David z Trauttmansdorffu nevládl majetkem a odkázal svému synovi pouze titul,⁹⁰ není majetková situace mladého Sigmunda Friedricha ze zpracovaných pramenů zcela zřejmá. V daňové evidenci štýrské šlechty (*Gültbuch*) z roku 1624 je jeho otec Hans David každopádně uveden jako držitel středně rozsáhlého majetku.⁹¹ Ve vlastnictví Sigmunda Friedricha se však později připomíná pouze statek Gajevci (Gajofzen) v Dolním Štýrsku (dnes ve Slo-

vinsku) nedaleko chorvatské hranice⁹² a panství Thal (Oberthal) pouhých několik kilometrů západně od Štýrského Hradce, které však Sigmund Friedrich získal teprve z dědictví po svém stejnojmenném strýci, jenž zemřel bez potomků roku 1631.⁹³ V šedesátých letech se Sigmundu Friedrichovi podařilo tento majetkový základ významně rozhojnit. Dne 16. dubna 1661 koupila jeho žena Cecílie Renata rozsáhlejší panství Rabenstein na řece Muře, severně od Štýrského Hradce,⁹⁴ a 20. března 1664 získal Sigmund Friedrich sice odlehle, avšak rozsáhlé panství Neuhaus na horním toku Enže za 73 813 zl.⁹⁵

Rozhojnění majetku bylo jen jednou stranou Trauttmansdorffova společenského vzestupu. Tu druhou představovala jeho kariéra ve štýrských úřadech. V roce 1650, snad ještě spolupůsobením strýce Maxmiliána, mu císař svěřil významný úřad „zemského správce“ (*Landesverweser*) ve Štýrsku – druhý nejdůležitější úřad po zemském hejtmanovi – a téhož roku jmenoval Sigmunda Friedricha svým komorníkem.⁹⁶ V roce 1652 byl Trauttmansdorff na štýrském sněmu zvolen jedním ze sboru pěti stavovských *Verordnete*, kteroužto výnosnou a vlivnou funkci zastával, jak bylo obvyklé, po dobu čtyř let. Zásadní význam pro jeho další činnost měla skutečnost, že se Trauttmansdorff velmi záhy dostal do vážných sporů o vliv v zemi s významným štýrským rodem Herberštejnů, v jehož čele stál tehdejší zemský hejtman Johann Maximilian starší z Herberštejna (kolem 1601–1679).⁹⁷

Klíčovým momentem Trauttmansdorffovy kariéry se stal rok 1660, kdy ve štýrských úřadech došlo k dramatickým proměnám. Dne 12. dubna 1660, krátce před již ohlášenou cestou Leopolda I. do vnitrorakouských zemí za účelem přijetí holdu zdejších stavů, byl totiž zemský hejtman Herberštejn nečekaně odvolán z úřadu. Šlo o velmi nestandardní krok⁹⁸ a neobvyklé bylo i jeho zdůvodnění. Císař Leopold jej vysvětloval jednak Herberštejnovým věkem (ten nicméně přežil své propuštění o plných 19 let), jednak neslučitelností úřadu štýrského zemského hejtmana s funkcí vnitrorakouského tajného rady.⁹⁹ Tuto hodnost však Herberštejn zastával nejpozději od poloviny padesátých let.¹⁰⁰ Odůvodněné lze proto usuzovat, že neslučitelnost obou hodností byla pouhou záminkou a že „čistka“ v hejtmanství souvisela s neurovnanými mocenskými poměry, které zavládly jak ve Štýrsku, tak v rozhodujících kruzích císařského dvora po nástupu Leo-

polda I. na trůn roku 1657, kdy o vliv zápasilo několik šlechtických klanů.

Štýrský sněm, jemuž náleželo právo podávat zeměpánovi návrh na obsazení úřadu hejtmana, 22. dubna 1660 většinovým rozhodnutím odhlasoval pořadník šesti osob, přičemž na druhém místě (hned po císařově nejvyšším hofmistrovi, jehož zařazení do návrhu lze pokládat za zdvořilostní formalitu) figuroval právě dosavadní *Verweser* Sigmund Friedrich z Trauttmansdorffu. Císařovo rozhodnutí padlo nicméně teprve v červnu (stavovský návrh byl nejprve zdržen vnitrorakouskými tajnými rady – možná z iniciativy právě odvolaného hejtmana Herberštejna). Mezitím proskočily zprávy, že by Trauttmansdorffovi měla být svěřena role císařského vyslance ve Španělsku.¹⁰¹ Nebudeme patrně daleko od pravdy, budeme-li tyto zvěsti považovat za součást „licitace“ o úřady, neboť není známo, že by Trauttmansdorff měl zvláštní předpoklady (například finanční zázemí či bližší vztah ke Španělsku) pro úspěšné převzetí takto významného poslání. Nakonec byl 12. června 1660 Trauttmansdorff přece jen jmenován Herberštejnovým nástupcem a vzápětí po uvedení do hejtmanského úřadu 21. června se v nové funkci mohl panovníkovi předvést při Leopoldově pobytu ve Štýrském Hradci a holdu štýrských stavů 5. července 1660.¹⁰²

Hledáme-li odpověď na otázku, kdo stál za rošádou ve štýrských úřadech, která vynesla Trauttmansdorffa do čela země, dostaneme se k osobě Johanna Ferdinanda z Portia (+1665), nejvyššího hofmistra Leopolda I., který měl na rozhodnutí mladého císaře zásadní vliv a vytvářel si právě v této době v jednotlivých zemích habsburské monarchie vlastní vlivovou síť.¹⁰³ Sigmund Friedrich byl bratrancem Portiova zetě Františka Antonína z Trauttmansdorffu (mladšího syna Maxmiliána) a jak dokládá Leopoldova pozdější korespondence s Portiou, byl to právě nejvyšší hofmistr, kdo císaře v roce 1660 přesvědčil, aby Herberštejn pod záminkou neslučitelnosti funkcí odvolal.¹⁰⁴ Patrně měl již tehdy v plánu, že Sigmund Friedrich postoupí na uprázdněné místo.

Trauttmansdorffovo povýšení tvrdě zasáhlo herberštejnský klan a vedlo v prostředí štýrské šlechtické elity k napětí, které přerostlo v otevřená nepřátelství, jakmile se novopečený zemský hejtman začal v roce 1664 ucházet o místo vnitrorakouského tajného rady – pochopitelně s úmyslem ponechat si zároveň i úřad zemského hejtmana. Šlo

o značně ožehavý požadavek: v případě vyslyšení Trauttmansdorffovy žádosti by panovník dal za pravdu všem těm, kteří považovali odůvodnění Herberštejnova propuštění za pouhou záminku. Proto se Trauttmansdorff pokoušel otupit ostří možným výtkám alespoň tím, že požadoval pouze titul tajného rady a byl připraven zdržet se účasti na jednání jemu nadřízeného grémia. V obsáhlém vlastnoručním listu z konce roku 1664 císař Portiovi, který se nyní opět pokoušel zasáhnout v Trauttmansdorffův prospěch, vysvětloval, že nechce starého Herberštejna rozhněvat („...alßo woldte ich nit gern ihm also disgustirn in seiner alden tagen...“) a nemůže připustit, aby to, co jednou prohlásil za neslučitelné, v jiném – tj. Trauttmansdorffově – případě považoval za slučitelné („...waß ich einmal pro incompatibili hieldte, ein anders mal widerum wol für compatibl erachtete“).¹⁰⁵

Po Portiově nenadálém skonu začátkem roku 1665 se spory o vliv v zemi a o obsazování úřadů rozhořely naplno. V rámci štýrské šlechty se zformovala dvě uskupení, která se domáhala podpory dvora a svolávala početné zástupy stoupenců ke každému sněmu, na němž se mělo rozhodovat o obsazení stavovských úřadů. Sigmund Friedrich sám se záhy ocitl v nezáviděníhodném postavení mezi vnitrorakouskou tajnou radou, v níž měl právě starý Herberštejn hlavní slovo, a Herberštejnovým synem Johannem Maximilianem mladším (†1680), který roku 1666 převzal úřad „zemského správce“ (*Verweser*) ve Štýrsku, a stal se tak Trauttmansdorffovým potenciálním nástupcem.

Výmluvný obraz o Trauttmansdorffově překérní situaci, ale také o nevybíravém postupu vůči jeho protivníkům podávají jeho naléhavé listy Johannu Maximilianovi z Lamberka a Václavu Eusebiovi z Lobkovic (Portiovu nástupci) – dvěma vlivným dvorským ministrům, od kterých si zemský hejtman sliboval podporu svých požadavků a omezení vlivu „herberštejnské strany“.¹⁰⁶ Koncem roku 1665 Trauttmansdorff sice dosáhl jmenování vnitrorakouským tajným radou, byť bez možnosti účastnit se schůzí tohoto grémia, nepodařilo se mu však zabránit zmíněnému povýšení mladého Herberštejna do úřadu *Verwesera* začátkem roku 1666,¹⁰⁷ jakkoliv předstíral, že povýšením na sebe Herberštejnové strhnou vládu nad celou zemí („das vellige dominium dises ganzen landts“),¹⁰⁸ že bude společně se svými příbuznými vystaven nesmiřitelnému pro-

následování a stíhání ze strany Herberštejnů („der herbersteinischen unversonlichen rach und verfolgung“),¹⁰⁹ a že mladý Herberštejn prý už rozhlašuje po celém městě, že až bude zemským správcem, nezůstane Trauttmansdorff hejtmanem už ani rok („sich auch offendtlich in der ganzen stadt verlauten lasset, wan er nur landtsverweser werde, solte ich gewis nicht ein jahr landtshaubtman verbleiben“).¹¹⁰ Když se však Trauttmansdorff sám začal v říjnu 1666 ucházet o udělení místa tajného rady ve Vídni, což prý není neslučitelné s jeho funkcí zemského hejtmana („dises mit meiner landtshaubtmanschafft khein incompatibilitet hat“),¹¹¹ narazil na protesty starého Herberštejna, který se snažil zmařit jmenování svého rivala za každou cenu.

Leopold I. nebyl ochoten připustit další vyhrocení konfliktů a podmiňoval Trauttmansdorffovo povýšení usmířením s Herberštejnem. Vzájemné osoučování, kdy na sebe obě strany navzájem svalovaly odpovědnost za rozhárané poměry uvnitř štýrské šlechtické elity a stylizovaly se do role ochránců zeměpanských i zemských zájmů, však trvalo ještě řadu měsíců. Teprve série smírných aktů mezi oběma stranami (nejprve porovnání s mladším Herberštejnem v říjnu 1667, později alespoň formální smír se starším Herberštejnem v průběhu roku 1668) otevřely cestu k titulu rady. Teprve v létě 1669, po sérii ústupků z Trauttmansdorffovy strany, mohl být zemský hejtman jmenován císařským tajným radou.

Chceme-li zhodnotit Trauttmansdorffův vztah k císařskému dvoru, je třeba vycházet z faktu, že Leopold I. „zdědil“ Trauttmansdorffa jako vysokého úředníka jedné ze svých zemí. V době nástupu Leopolda I. na trůn byl Trauttmansdorff svým úřadem pevně připoután ke svému štýrskohradeckému působišti. Jmenování komorníkem nového císaře v roce 1658¹¹² lze chápat jako formální vyznamenání. I když se Portia zřejmě snažil Trauttmansdorffa uvést do Leopoldovy přízně, nelze prokázat, že by si Trauttmansdorff k novému panovníkovi vytvořil užší vztah, třebaže se jako „capo“ jedné z provincií stal adresátem císařovým *handbriefel*, občas s Leopoldovými vlastnoručními douškami (vesměš šlo o pokyny pro sněmovní jednání nebo o žádosti o půjčku).¹¹³ Vzhledem k funkci štýrského zemského hejtmana lze předpokládat, že Trauttmansdorffovy návštěvy ve Vídni byly řídké. Oslavy spojené s příjezdem Markéty Terezie do

Vídň včetně známého koňského baletu v lednu 1667 Trauttmansdorff nestihl, v březnu však osobně předával ve Vídni finanční dar štyrských stavů.¹¹⁴ Po této z Trauttmansdorffova hlediska neúspěšné cestě do Vídne (nepodařilo se mu zde vyjednat titul tajného rady) následovala další návštěva dvora snad až na podzim roku 1669, kdy se do Vídne odebral ke složení přísahy tajného rady.¹¹⁵ V říjnu 1673 pak Trauttmansdorff spolupůsobil při (spíše nenárodně inscenované) svatbě Leopolda I. s Klaudií Felicitas Tyrolskou, která se konala právě ve Štyrském Hradci. Zdá se nicméně, že byl zastíněn osobou mladého knížete Johanna Seifrieda z Eggenberka, nedávno předtím jmenovaného do vnitrorakouské tajné rady, který se záhy stal důležitým hráčem na štyrské mocenské šachovnici a v jehož nákladně vystavěném (a paralelně s Trautenfelskem vyzdobeném) předměstském zámku se Leopold ubytoval.¹¹⁶

Testamentem z roku 1674 rozdělil bezdětný Sigmund Friedrich svůj majetek mezi dvě rodové linie. Zatímco v držbě panství Oberthal – jakožto fideikomisním dědictví po strýci Sigmundu Friedrichovi starším – měli pokračovat podle již dříve stanoveného dědického řádu dědicové Maxmiliána z Trauttmansdorffu, ze svého alodního majetku (panství Neuhaus, k němuž byl připojen Trauttmansdorffův majetek v Dolním Štyrsku) zemský hejtman vytvořil nový fideikomis, který odkázal méně zaopatřeným příbuzným. Tento druhý fideikomis zdědil nejprve Otto Friedrich (1664–1684), nezletilý vnuk Maxmiliána z Trauttmansdorffu (a po matce vnuk Johanna Ferdinanda z Portia), po jeho předčasné smrti však podle hejtmanovy závěti připadl Sigmundu Joachimovi (1636–1706) z dolnorakouské rodové linie. Panství Rabenstein přešlo testamentem vdovy Cecílie Renaty z roku 1690 na jejího příbuzného Johanna Balthasara z Wagensperka.¹¹⁷

Trauttmansdorffova korespondence s příbuznými a patrony ve Vídni – pokud ji bylo možno poznat – prozrazuje spíše politicko-mocenské zájmy než stavební a mecenášskou zálibu. Krátce po uvedení do úřadu hejtmana a prakticky vzápětí po získání panství Rabenstein (1661) a Neuhaus (1664) zahájil Sigmund Friedrich rozsáhlé přestavby svých sídel. Zámek Oberthal u Štyrského Hradce, nacházející se tehdy prý ve velmi špatném stavu, doznal krátce po roce 1660 (každopádně před rokem 1663) nákladných stavebních úprav, během nichž byla zřízena i grotta a lusthaus.¹¹⁸ Záhy po získání Neuhausu při-

ročil Trauttmansdorff k radikální přestavbě zdejšího zámku (známého později jako Trautenfels). Tři z celkem deseti místností v prvním patře (včetně velkého sálu), jejichž stropy byly opatřeny štukami, vyzdobil freskami Carpofovo Tencalla (kromě toho vyzdobil ještě strop kaple). Jeho působení na Trautenfelsu lze dle nejnovějších výzkumů datovat do let 1670 a 1671 (možná též 1672).¹¹⁹

Tencallový malby na Trautenfelsu zpracovávají mimo jiné náměty z Ferarriho spisu *Hesperides sive De malorum aureorum cultura et usu* (Řím, 1646), včetně méně obvyklého příběhu o Harmonillovi a jeho proměně v citroník.¹²⁰ Stálo by za úvahu, zda toto téma nemohlo být zvoleno v aluzi na spory zemského hejtmana s oběma Herberštejnými, neboť centrální prvky příběhu (korunovace Harmonilla Apollónem v přítomnosti jeho vychovatele Cleomeda; Harmonillovo uvedení Apollónem a Cleomedem na Parnas do školy Múz; intriky dvou vychovatelek proti Harmonillovi a jejich pokus vyhnat Harmonilla ze školy; vyhnání obou intrikánek z Parnasu Apollónem) mohly evokovat Trauttmansdorffovo složité postavení mezi císařem, ministrem-ochráncem Portiou a vnitrorakouskými tajnými rady respektive jeho dalšími kontrahenty ve štyrském prostředí¹²¹ a korespondovat s opakovanými stížnostmi zemského hejtmana na své pronásledovatele („meine emuli“, „meine widersacher“, „meine verfolger“, „meine ubelgönnner“).¹²² Konec konců i samo jméno Harmonillus mohlo být atraktivním zdrojem sebestylizace v prostředí, v němž si jednotliví představitelé štyrské elity navzájem vyčítali nejednotnost („discordien“, „spaltungen“, „dissensiones“, „trennungen“) a vyzývali k jednotě a harmonii.¹²³ [obr. 63]

Někdy v šedesátých letech nebo kolem roku 1670 – bádání nepřineslo přesnější dataci – nechal Trauttmansdorff pořídit výmalbu reprezentačních prostor také v zámku Rabenstein, z níž se zachovaly olejomalby ve štukových polích dvou největších sálů. Tématem jsou motivy z Ovidiových *Metamorfóz* podle oblíbených rytin ovidiovského ilustrátora Johanna Wilhelma Baura; autor není znám.¹²⁴ O vybavení Trauttmansdorffova sídla v centru Štyrského Hradce (Sackstraße 13), které získal roku 1650, není známo nic bližšího.¹²⁵ Pro úplnost je třeba zmínit ještě pohřební kapli sv. Barbory, kterou nechal Trauttmansdorff pro sebe a svou ženu zřídit roku 1666 v mariazelské bazilice.¹²⁶

O Sigmundu Friedrichovi z Trauttmansdorffu toho víme stále málo na to, abychom mohli vy-

63. Carpofooro Tencalla, *Harmonilova proměna v citroník*, zámek Trautenfels (Štýrsko), 1670–1671

slovit konečný soud o důvodech, které jej přivedli k zaměstnání Carpofoora Tencally a k výběru ikonografického programu pro zámek Trautenfels. Zdá se nicméně, že jednou z motivací mohla být snaha reprezentovat své postavení nejvyššího úředníka ve štýrské zemské správě tváří v tvář mocenským soupeřům na domácí půdě a možná v jisté rivalitě k současně vznikající výzdobě zámku Eggenberg u Štýrského Hradce. Ve srovnání s Eggenbergem byl však zámek Trautenfels jako objekt reprezentace ve značné nevýhodě – pro společnost císařského dvora byl zřejmě vzhledem ke své odlehlosti za hranicí vnímatelnosti (na rozdíl například od Petronellu), a to zřejmě i při císařových cestách do Štýrska, ať už na poutě do Mariazell nebo do Štýrského Hradce v roce 1673. Na druhou stranu ale nelze vyloučit, že to byla právě poloha zámku, která Trauttmandorffovi umožnila získat v té době již zakázkami velmi vytíženého Tencallu do svých služeb: Trautenfels sice leží stranou cest, které spojovaly důležitá centra habsburské monarchie, nachází se však právě na spojnici mezi Vídní a Bissone. Je známo, že se Carpofooro Tencalla v zimních měsících vracel zpátky do rodné obce, a proto není nezajímavé, že jeho činnost na Trautenfelsu je doložena pokaždé na podzim. Pokud si tedy Carpofooro Tencalla kolem roku 1670 již mohl z nabízených zakázek vybírat, pak jistě měl dobrý důvod zakázku pro štýrského zemského hejtmana na jeho odlehleém zámku ochotně přijmout.

Řadu českých objednavatelů Giacoma Tencally zahajuje **Václav Eusebius z Lobkovic** (1609–1677), bezesporu jeden ze čtyř nejvlivnějších českých aristokratů z prvního dvacetiletí vlády Leopolda I. (za další tři je třeba považovat nejvyššího kancléře Jana Hartvíka z Nostic, nejvyššího purkrabí pražského Bernarda Ignáce z Martinic a tajného radu a komisaře k zemským sněmům Humprechta Jana Černína z Chudenic). [obr. 64] Lobkovic, vrstevník Ernsta z Traunu, patří k známým a často zmiňovaným postavám, ačkoliv dosavadní bádání zatím zdaleka nevytěžilo jeho bohatou pozůstalost, dochovanou v rodinném archivu roudnických Lobkoviců.¹²⁷ Jako jediný syn vlivných, ale též stárnoucích rodičů Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic a Polyxeny z Pernštejna, jejichž politické a společenské působení výraznou měrou poznamenalo české dějiny v první čtvrtině 17. století, měl Václav Eusebius řadu předpokladů pro získání předního postavení v rámci habsburské šlechty – ať již šlo o knížecí titul, který jeho otec získal v roce 1623, nebo o významné rozšíření lobkovického majetku během pobělohorských konfiskací.

Při bližším pohledu se ovšem začátky kariéry Václava Eusebia jeví v méně příznivém světle: Jeho otec Zdeněk Vojtěch zemřel již roku 1628 a potýkal se v posledních letech svého života s postupnou ztrátou vlivu. Mladý Lobkovic citelně postrádal blízké příbuzenstvo, které by mu urovnalo rychlý postup v úřadech a hodnostech. Široká příbuzenská

sí v románských zemích, vybudovaná na sklonku 16. a na začátku 17. století, ztrácela od dvacátých let 17. století soudržnost a poskytovala mladému Lobkovicovi nanejvýš symbolickou oporu. Také rozsáhlý majetek knížat Lobkoviců v Čechách byl předlužen, a prvořadou starostí mladého knížete byla proto konsolidace finančních poměrů.¹²⁸

Tyto starosti, znásobené dramatickou dobou, která pro České království nastala po vstupu Švédska do třicetileté války v roce 1630, poznamenaly Lobkovicovo vystupování, jež mělo v prvních letech po převzetí majetku daleko ke knížecí okázalosti, jak dokládá mimo jiné jeho nerovnorodý sňatek s bohatou postarší vdovou pocházející z rytířského stavu roku 1638.¹²⁹ Lobkovicova kariéra začínala v habsburském vojsku od nižších velitelských hodností. Podobně jako v případě jeho vrstevníka Ernsta z Traunu spadají nejvýznamnější kroky Lobkovicovy kariéry do dvacetileté vlády Ferdinanda III., během níž se z plukovníka povznesl do čela habsburské militární mašinerie, kde setrval jako prezident dvorské válečné rady v letech 1650–1665.¹³⁰ Důležitými symbolickými mezníky Lobkovicova vzestupu bylo udělení řádu zlatého rouna roku 1644, koupě Zaháňského vévodství v Dolním Slezsku v roce 1646, Lobkovicův druhý, prestižní sňatek s říšskou kněžnou Augustou Žofíí Falcko-Sulcbašskou roku 1653 (z důvodu manželčina evangelického vyznání žil pár po většinu času odděleně) a uvedení do kolegia říšských knížat ve stejném roce.¹³¹

I Lobkovic patřil k ministrům, které Leopold I. zdědil po svém otci, a jejichž činnost – stejně jako jejich vzájemné rivality – výraznou měrou poznamenala začátky Leopoldovy vlády. Lobkovic si získal přízeň nového panovníka při nesnadných jednáních o Leopoldovu volbu císařem v letech 1657–1658¹³² a jeho vliv zásadně vzrostl, poté co si jej císař roku 1665 vybral za svého nejvyššího hofmistra, a dále zejména po roce 1669, kdy byl od dvora vypuzen Lobkovicův rival Johann Weikhard z Auersperka a Lobkovic se na několik let sám stal dominantní postavou císařského dvora. Leopoldův vztah k Lobkovicovi však zůstával obezřetný a nejvyšší hofmistr musel záhy čelit kritice ze strany rivalizujících dvorských uskupení. Na podzim 1674 se Lobkovicovým nepřátelům podařilo přesvědčit císaře, že se nejvyšší hofmistr ve své funkci dopustil řady přehmatů. Leopold Lobkovic ze dne na den zbavil všech úřadů a vykázal od dvora na jeho sídlo

64. Abraham Bloemaert – Cornelius Meyssens, Václav Eusebius z Lobkovic, ilustrace z knihy Galeazza Gualda *Priorata Historia di Leopoldo Cesare... I, Vídeň 1670*

v Roudnici nad Labem, kde Lobkovic po dvou a půl letech zemřel.¹³³

Zejména od počátku padesátých let lze u Lobkovic sledovat výraznou snahu o reprezentaci odpovídající jeho knížecímu statusu. S ní souvisela i rozsáhlá stavební činnost, která se – třebaže Lobkovic pobýval nejpозději od roku 1650 takřka neustále při císařském dvoře – soustředila na budování reprezentativních knížecích rezidencí v Čechách a ve Slezsku. V Roudnici nad Labem zahájil vévoda rozsáhlou přestavbu zámku v knížecí sídlo roku 1652; ta se s několika přerušeními protáhla až do poloviny osmdesátých let.¹³⁴ V roce 1670 začala přestavba zámku v Zaháni, kterou Lobkovic po koupi vévodství roku 1646 navštívil pouze jednou (1659).¹³⁵ Lobkovicovu stavební činnost doplňuje rovněž ne zcela soustavná, avšak důkladná přestavba paláce na Pražském hradě v několika vlnách mezi lety 1651–

1668, včetně poměrně rozsáhlé malířské výzdoby reprezentačních prostor, kterou provedl v letech 1665 a 1666 Fabián Šebestián Václav Harovník.¹³⁶ Lobkovicův případ názorně ukazuje, že tyto kulturní investice nebyly motivovány aktuální potřebou ubytovacích kapacit: Ve svém vídeňském působišti žil Lobkovic v podnájmech a nesnažil se na této skutečnosti nic změnit.¹³⁷ Pražské a roudnické sídlo nevyužívala ani Lobkovicova manželka, která žila v lobkovickém zámku v Neustadt an der Waldnaab v Horní Falci.¹³⁸

V roce 1676, kdy Giacomo Tencalla (podle nedávných zjištění Pavla Zahradníka, dok. IV/8) pracoval na výmalbě reprezentativních prostor roudnické rezidence,¹³⁹ se Lobkovic zvolna smířoval s nezvratností císařova rozhodnutí. To dokládá jeho tajná korespondence s knížecím radou a místokancleřem Johannem Sebastianem Hörpferem, který se ve Vídni v letech 1674–1676 pokoušel vyjednat Lobkovicovu rehabilitaci.¹⁴⁰ Z dosavadní literatury nelze příliš detailně ozřejmit Lobkovicovu činnost po jeho vypovězení od dvora, což nepochybně souvisí nejen s tím, že vévodovi bylo zapovězeno udržovat korespondenci, ale také s minimálním zájmem dosavadního bádání o závěrečná léta Lobkovicova života.¹⁴¹ Z listů nevyššího pražského purkrabího Bernarda Ignáce z Martinic, adresovaných Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu, vyvstává obraz nevypočitatelného starce, připravujícího se na smrt.¹⁴² K Martinicovým listům je však třeba přistupovat stejně obezřetně jako k osobnímu listu Leopolda I. Humprechtu Janu Černínovi z 20. května 1677, ve kterém císař komentoval Lobkovicův odvdaný skon v souladu s ideálem „dobré smrti“.¹⁴³

Vzhledem k nedávným zjištěním, která práci na výzdobě lobkovické rezidence datují do doby vévodovy roudnické internace, nabývá na zajímavosti zdánlivě okrajová legenda, podle níž si kníže v roudnickém zámku během svého vyhnanství zřídil jednu místnost zpola zařízenou přepychově a zpola prostou, což prý mělo symbolizovat jeho někdejší i současné postavení. I když jde na první pohled o nevěrohodnou fabulaci, jejíž genezi by bylo třeba blíže objasnit (první zmínku se mi nicméně podařilo zachytit již k roku 1708),¹⁴⁴ není vyloučeno, že historika vyrostla právě z faktu, že v roudnickém zámku probíhaly na sklonku Lobkovicova života, v době, kdy Lobkovic své sídlo obýval, stavební úpravy. V každém případě se za daného stavu poznání nezdá, že by se na výběru umělce a námětu

podílel Lobkovicův syn a dědic Ferdinand August (1655–1715), který se navíc v roce 1673–1674 a znovu od září 1675 do léta 1676 nacházel na kavalířské cestě v Itálii.¹⁴⁵

Do jisté míry opačná situace nastala v případě zámku ve Lnářích, kde Giacomo Tencalla v osmdesátých letech realizoval podobný program, avšak zřejmě nikoliv pro stárnoucího **Humprechta Jana Černína z Chudenic** (1628–1682), nýbrž pro jeho mladšího syna a čerstvého dědice lnářského panství **Tomáše Zachea** (1660–1700).¹⁴⁶ Humprecht Jan je – narodil od svých synů – badatelům nad českou šlechtou a barokním uměním v Čechách vcelku dobře znám. Pocházel ze sociálně nepřilíživých poměrů rytířské rodiny lokálního významu, která vlastnila panství středního rozsahu na Tábořsku. Dědictví po strýci Heřmanu Černínovi (1576–1651), dvojnásobném habsburském vyslanci k Vysoké Portě a významném zbohatlíkovi bělohorské doby, ovšem mladého Černína katapultovalo mezi špičku nejzámožnější české aristokracie. Jako předurčenému dědici strýce Heřmana se Humprechtu Janovi dostalo slušného vzdělání, rozhledu po Evropě v rámci dvou víceletých kavalířských cest a hodnosti komorníka císařova syna, byť pouze druhorozeného Leopolda. To však bylo právě velkým štěstím Černínova života, neboť Leopold se po nenadálém skonu Ferdinanda IV. stal následníkem trůnu a posléze císařem, k velkému prospěchu osob ve svém okolí. Leopold si k Černínovi, jednomu z nejbohatších šlechticů v Českém království a celé monarchii, udržel po celý život úzký vztah. O dvanáct let starší Humprecht Jan patřil k jeho významným důvěrníkům a byl jedním z hlavních adresátů císařových vlastnoručních, v tomto případě italsky psaných listů, z nichž byl badatelsky vytěžen dosud pouze zlomek.¹⁴⁷ Významným mezníkem Černínova života byl v květnu 1652 sňatek s dvorní dámou Marií Dianou Ippoliti di Gazoldo, pocházející ze starobylé, avšak nebohaté mantovské šlechty. Humprecht se tímto sňatkem začlenil do italského kulturního okruhu kolem císařského dvora a jeho celoživotní orientace na italské kulturní vzory dostala důležitý podnět, ač manželství po čase – po narození několika dětí, z nichž přežili dva synové – skončilo rozchodem a odděleným životem obou manželů.¹⁴⁸

Zdeněk Kalista skvěle objasnil léta Černínova mládí, zrání, dospívání a první léta pobytu v dvorském okruhu na začátku padesátých let. Mnohem

méně je zatím ozřejmena Černínova činnost politická, odhlédneme-li od krátké epizody jeho vyslanec-kého pobytu v Benátkách (1660–1663), významná spíše kulturními (nákupy obrazů a jiných komodit, mimo jiné pro vídeňskou dvorskou společnost) než politickými souvislostmi.¹⁴⁹ Badatelé si povšimli, že Černín se po návratu z Benátek, přes svůj blízký vztah k Leopoldovi, nikdy neuplatnil v úřadech – zemských ani dvorských – a že jím získané hodnosti (mimořádný místodržící v Čechách od roku 1660, tajný rada od roku 1665) byly vesměs symbolického významu. Přesto by bylo chybou považovat Černína za politicky pasivní osobu. Jeho důležitým úkolem bylo víceméně pravidelné (v úhrnu devítinásobné, a tedy ve své četnosti ojedinělé) zastupování panovníkových fiskálních zájmů při českých sněmech v roli sněmovního komisaře, což bylo vzhledem k významu Českého království pro habsburské finance významné poslání.¹⁵⁰ Z Černínovy hojně dochované korespondence¹⁵¹ vyplývá dosud nepovšimnutý fakt, že Černín byl souputníkem a důležitým politickým partnerem neoblíbeného a obávaného pražského nejvyššího purkrabí Bernarda Ignáce z Martinic, a tvořil tak podstatnou oporu právě onoho režimu, jehož sžíravou kritiku známe z pera Bohuslava Balbína.¹⁵²

Černínova činnorodá stavební, investorská a mecenášská činnost je poměrně dobře známa, i když především ve svých nejvýznamnějších projevech, jakými byly stavba monumentálního paláce na Hradčanech¹⁵³ a budování Černínovy obrazárny.¹⁵⁴ Poměrně nepřehledné a neúplné informace podává dosavadní literatura naopak o systému Černínových sídel – dynamice jejich budování, okolnostem jejich využívání a účelu, který jim vlastník a stavebník připisoval. Jakkoliv je k dispozici řada dílčích informací k jednotlivým objektům,¹⁵⁵ komplexní uchopení Černínovy rezidenční sítě zůstává nadále badatelským úkolem a ani majetkoprávní vztahy v rámci Černínovy rodiny nejsou zcela zřejmé. Právě tyto deficity dosavadního bádání komplikují také adekvátní zhodnocení stavebních úprav lnářského zámku, které možná začaly ještě v posledních letech Černínova života a na nichž se za jeho syna podílel i Giacomo Tencalla.

Průzkum Černínovy pozůstalosti¹⁵⁶ nám přesto dovoluje uvést o sídelním režimu hraběte v letech po návratu z benátské ambasády na podzim 1663, tedy v posledních bezmála dvou desetiletích jeho života, alespoň několik poznámek. Vzhledem

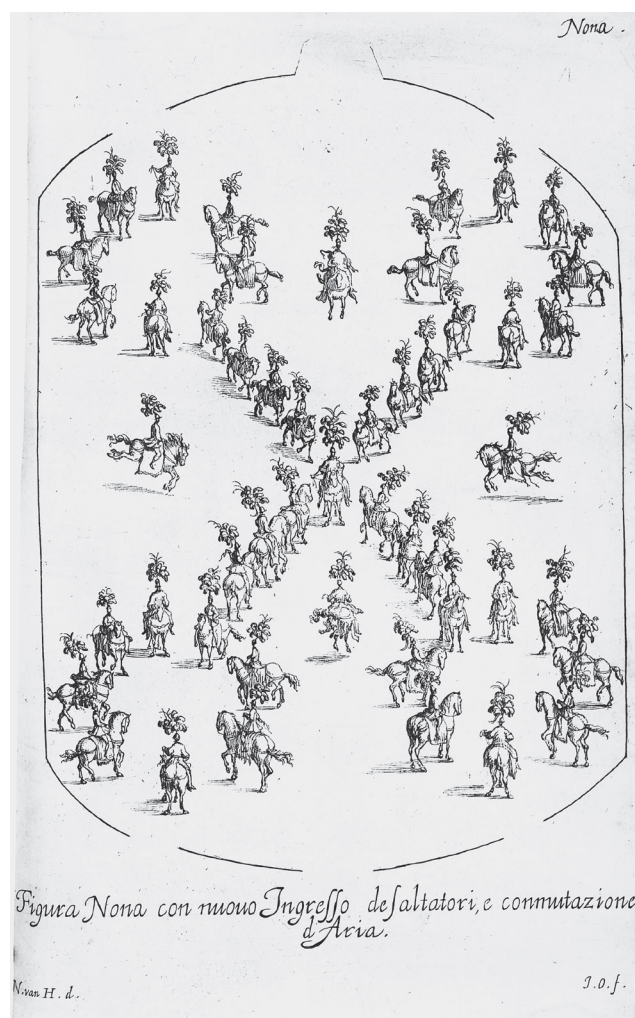
k mnohaměsíční délce tehdejších sněmů byl Černín jakožto devítinásobný sněmovní komisař nucen trávit nezanedbatelnou část svého času v Praze, nebyl však k hlavnímu městu připoután do té míry jako šlechtičtí držitelé pražských úřadů. Na rozdíl od nich si Černín mohl dovolit – pokud zrovna nebyl zaneprázdňen sněmem – pravidelné několikaměsíční pobyty u císařského dvora ve Vídni, které podnikal v zimě, nejčastěji od prosince do února nebo března, tedy od Vánoc do konce dvorského karnevalu. Počínaje listopadem 1666 (v letech 1663–1665 se Černín zřejmě do Vídně nedostal) lze Černínův zimní pobyt ve Vídni doložit v osmi případech,¹⁵⁷ takže Leopold I. mohl v jednom listě žertovat, že Černín by mohl být nazýván zimním ptákem,¹⁵⁸ a Černín sám hovořil o svém „obvyklém zimním příbytku u věže svatého Štěpána“.¹⁵⁹ Pouze v roce 1665 se Černín dostavil do Vídně na sklonku července, aby odtud doprovázel císaře na jeho holdovací cestě do Tyrolska, z které se pak v listopadu vrátil přes Lince do Prahy. Žádnou jinou Černínovu návštěvu ve Vídni mimo zimní měsíce se nepodařilo doložit. Ve Vídni Černín vesměs pobýval v podnájmech, roku 1674 zde koupil menší dům od Seifrieda Breunera („...e cosi potrò dir parvula sed mea“).¹⁶⁰

V době mezi sněmy a zimními pobyty ve Vídni Černín vesměs nesídlil v Praze, nýbrž pobýval na svých statcích. Sestavení detailního itineráře by si vyžádalo důkladnější rešerši. I tak je ale možno říci, že ze všech svých četných venkovských sídel Černín zdaleka nejvíce času trávil na svém zámku v Kosmonosech u Mladé Boleslavi, který je třeba považovat za Černínovo hlavní venkovské sídlo. Druhým oblíbeným sídlem, využívaným však spíše ke kratším pobytům, byl Petrohrad (Petršpurk), centrum západočeské skupiny černínských statků. Návštěvy ostatních sídel (Nejdku a Krásného Dvora v západních Čechách, Kostí, Mělníka a Humprechtu severovýchodně od Prahy aj.) jsou doloženy spíše sporadicky, do slezského Schmiedebergu (Kowary) Černín zřejmě zajížděl zcela výjimečně. Ve své společenské vrstvě však Černín přesto patřil k pohyblivějším statkářům, což bylo jistě dáno nejen počtem statků, které vlastnil, a vzdáleností mezi nimi, nýbrž právě také skutečností, že nebyl vázán úřední funkcí k jednomu místu. V některých letech proto Černín podnikl i několik cest po svých českých panstvích.

Na pozadí této sídelní sítě s centry v Praze, Vídni, Kosmonosech a Petrohradě dostávají význam

Černínovy nákupy statků. Humprecht Jan bezpochyby patřil k mimořádně kapitálově silným šlechticům a téměř neustále uvažoval o dalších investicích, o čemž vypovídají nejen realizované akvizice, nýbrž také jím zvažované a neuskutečněné koupe. ¹⁶¹ V roce 1664 hrabě koupil statek Pluhův Žďár u Kardašovy Řečice, roku 1668 panství Landštejn, roku 1675 lnářské panství a roku 1679 staré rodové sídlo Chudenice, které prohospodařil jeho vzdálený příbuzný. ¹⁶² Zakreslíme-li sídla tří prvně zmíněných panství na mapu, zjistíme, že všechna leží na spojnici mezi Vídní a Černínovými statky v západních Čechách, což připouští hypotézu, že Černín při koupi těchto od ostatních černínských statků odlehklých panství zohlednil svůj sídelní režim a budoval si v Čechách síť statků tak, aby ji mohl pohodlně objíždět, respektive aby mu usnadnila cestování mezi českými statky a Vídní.

Zvážit je ovšem třeba ještě další aspekt, totiž snahu o majetkové zajištění Černínova druhorozeného syna Tomáše Zachea (provorozený Heřman Jakub měl zdědit statky fideikomisní). Lnářské panství v jihozápadních Čechách, zakoupené v lednu 1675 od dědiček prezidenta české komory Aleše Ferdinanda Vratislava z Mitrovic, ¹⁶³ bylo vzhledem k ceně (180 000 zl.) nepochybně nejvýznamnější ze všech Černínových akvizic. ¹⁶⁴ Panství bylo ke koupi již několik let ¹⁶⁵ a Černín jistě znal lnářský zámek a věděl také o jeho velkorysé přestavbě za předchozího majitele: Vratislav patřil k jeho dobrým známým a Černín, který byl kmotrem a jmenovcem jeho syna, od něj dostával rozmarne české dopisy, mimo jiné komentující adresátovy stavební projekty, ale zmiňující i vlastní plány na další zvelebení lnářského sídla. ¹⁶⁶ Byl to ostatně právě Černín, kdo Vratislava inspiroval při volbě námětu nástropních maleb pro velký sál. Začátkem roku 1667 totiž zaslal Vratislavovi z Vídně popis známého koňského baletu vydaný Francescem Sbarrou v Cosmoveriově vídeňském nakladatelství, s rytinami zobrazujícími jednotlivé scény slavnosti, předvedené na velkém nádvoří Hofburgu 24. ledna téhož roku. ¹⁶⁷ [obr. 65] Potěšený Vratislav, který vídeňské představení propásl, se nemohl „dost nadívat a nadívat“ a svěřil se Černínovi, že dostává „pokušení na Šlyslburku na mým mírně velkém paláce intradu a ballet dáti malovati“. ¹⁶⁸ Není nicméně známo, zda Vratislav svůj úmysl opravdu uskutečnil a zda jím zadaná, v pramenech jen povšechně doložená (a v osmdesátých letech 17. století opět zaniklá) výmalba vel-

65. Figura č. 9 z koňského baletu, ilustrace z knihy Francesca Sbarry *La contesa dell'aria, e dell'acqua, Vídeň 1667*

kého sálu lnářského zámku ¹⁶⁹ skutečně reprodukovala rytiny koňského baletu z roku 1667 nebo jiné téma v souvislosti s oslavami prvního sňatku císaře Leopolda. V programech malířské výzdoby zámku přitom nebyly reprodukce rytin ilustrujících svatební festivity na dvoře Leopolda I. výjimkou. Na zámku Bubnů z Litic v Doudlebech nad Orlicí se na stropě objevuje vyobrazení hodovní scény z proslulého operního představení *Il Pomo d'oro*, uspořádaného na počest císařského manželského páru ve Vídní roku 1668. ¹⁷⁰ Černín také začal Lnáře v rámci cest po svých statcích navštěvovat – po koupi panství lze doložit jeho návštěvy na Lnářích v dubnu a znovu v září 1675, v září 1676, v březnu 1677, v září 1678 a v květnu 1679 ¹⁷¹ – a v listech císaři je žertovně nazýval „Claudipolis“ nebo „Borgo della Chiave“, narážející na tehdy obvyklý německý název (Schlüsselburg). ¹⁷²

Po smrti Humprechta Jana se Lnáře skutečně staly hlavním sídlem druhorozeného syna, který zde v osmdesátých letech provedl řadu investic: V letech 1684–1685 Tomáš Zacheus [obr. 66] ve Lnářích založil klášter augustiniánů-eremitů (1688 se začalo s výstavbou konventní budovy)¹⁷³ a v letech 1682–1686 proběhla, poté co byly zjištěny statické a technické poruchy, rozsáhlá úprava lnářského zámku, s níž lze spojit nové štuky a výmalbu hlavního sálu a několika dalších místností, připsanou Giacomu Tencalovi.¹⁷⁴ Stav bádání zatím bohužel nedovoluje určit, nakolik se při úpravách lnářského zámku mohlo navázat na starší záměry Humprechta Jana, a nakolik se do nich promítla osoba nového držitele, o němž bohužel literatura prakticky neexistuje.

Když starý Černín v březnu 1682 umíral, nacházel se Tomáš Zacheus, stejně jako jeho starší bratr, na kavalírské cestě, na niž se vydal v březnu 1681. V dubnu 1682 se rychle vrátil z Říma do Prahy, avšak po vyrovnání s bratrem 12. února 1683¹⁷⁵ pokračoval v cestě, o jejíž druhé části je známo pouze to, že nějaký čas pobýval (ve stopách svého bratra) na šlechtické akademii v Turíně.¹⁷⁶ Ještě téhož roku se však vrátil zpět do Čech.¹⁷⁷ Lze přepokládat, že se i mladšímu z bratří dostalo dobrého vzdělání v oboru architektury, k němuž byli oba bratři, jak se zdá, vedeni svým otcem. Ten byl jedním z nejvýznamnějších stavebních investorů v Čechách a stavební podniky využíval k prezentaci svého rodu nejen na domácí půdě, nýbrž i v zahraničí: Přinejmenším starší z bratří si vezl na vzdělávací cestu plán pražského Černínského paláce, kterým se mimo jiné prezentoval v Římě.¹⁷⁸

O Tomášovi Zacheovi pak znovu slyšíme až roku 1684 v souvislosti s koupí panství Častolovice s několika přílehlými statky od zadlužených bratří Oppersdorffů 2. října 1684 (zřejmě kvůli této koupi musel Tomáš Zacheus odprodat část otcovského dědictví v jižních Čechách)¹⁷⁹ a se založením kláštera ve Lnářích. Dne 28. března 1685 slavil Černín sňatek se Zuzanou Renatou z Martinic¹⁸⁰ (jeho starší bratr se oženil téměř o dva roky později). V letech 1683–1685 tedy Tomáš Zacheus uskutečnil celou řadu životních rozhodnutí ohledně svého majetku, sídla a příbuzenství.

Od roku 1686 začínají zmínky o Černínově kariéře – tehdy se stal v dubnu komorníkem (patrně jedním z prvních) sotva osmiletého následníka trůnu Josefa I., což lze považovat za výborný odrazový můstek k další kariéře.¹⁸¹ Od této chvíle je třeba

66. Portrét Tomáše Zachea Černína z Chudenic, kolem roku 1700 (zámek Manětín)

uvažovat o přinejmenším častějších, ne-li dlouhodobých pobytech u dvora, čemuž odpovídá i přijetí bratří Heřmana Jakuba a Tomáše Zachea do dolnorakouského panského stavu 18. srpna 1688.¹⁸² Po svém jmenování říšským dvorským radou v roce 1689 a místokancléřem v české dvorské kanceláři 1693 pobýval Tomáš Zacheus až do své předčasné smrti převážně ve Vídni, kde vystřídal svého staršího bratra (ten byl roku 1689 jmenován nejvyšším maršálkem v Českém království).¹⁸³ Po smrti nejvyššího kancléře Františka Oldřicha Kinského v únoru 1699 patřil místokancléř Černín k vážným kandidátům na uprázdněný úřad a s podporou následníka trůnu by ho býval zřejmě dosáhl. Císař však rozhodnutí s ohledem na další uchazeče několik měsíců odkládal, až Tomáš Zacheus 17. února 1700 ve věku nedožitých 40 let zemřel.¹⁸⁴

Přesídlení Tomáše Zachea do Vídně se odrazilo i v jeho dalších investicích, které dokládají velké společenské ambice druhorozeného Černína: V letech 1693–1695 skoupil pozemky na strategickém místě v těsné blízkosti císařského zámku Favorita a nechal si zde vybudovat okázalé moderní zahradní palác.¹⁸⁵

[obr. 147] Současně probíhala výstavba jeho zámečku v Möllersdorfu jižně od Vídně a Tomáš Zacheus také pomáhal bratru Heřmanu Jakubovi zajišťovat výstavbu zahradního paláce v Leopoldstadtu a roku 1692 doporučil do jeho služeb architekta a malíře Domenica Egidia Rossiho.¹⁸⁶ Tyto skutečnosti dokládají, že přestavba Inářského zámku zdaleka nebyla jediným projektem Tomáše Zachea a že se hrabě jakožto zadavatel a zprostředkovatel stavebních projektů dobře orientoval. Tato fakta jsou také dokladem toho, že oba bratři postupovali ve svých stavebních projektech v dobré shodě a spolupráci. Odprodej panství Častolovice 31. prosince 1694¹⁸⁷ – hrabě nejprve zvažoval prodat Lnáře¹⁸⁸ – by mohl nasvědčovat, že investice Tomáše Zachea nebyly podepřeny dobrou finanční situací. Lnáře, jak se zdá, zůstaly jediným Černínovým panstvím v Čechách až do jeho bezdětné smrti roku 1700.

Josef Novák upozornil na Tencallovu práci pro **Jana Jáchyma Slavatu** (1635–1689) [obr. 67] na zámku v Červené Lhotě v roce 1678 a spojil jeho jméno s výzdobou porcinkulové kaple ve františkánském kostele v Jindřichově Hradci.¹⁸⁹ Slavata¹⁹⁰ patří mezi zde tematizovanými šlechtici společně s Černínem seniorem a Gundakarem z Dietrichštejna k osobám, které za svůj vzestup vděčily Leopoldovi I. a zejména okolnosti, že se k jeho dvoru dostali již v Leopoldově útlém věku a budoucí panovník si k nim vytvořil blízký osobní vztah. Druhorozený ze čtyř bratří, měl urovnánu cestu k Leopoldovu dvoru prostřednictvím své matky, Rakušanky Františky z Meggau, ovdovělé roku 1645, která byla nejvyšší hofmistryní Leopoldova dětského dvora a nechala svého syna na začátku padesátých let studovat ve Vídni. Z několikaleté kavalírské cesty se Slavata vrátil v srpnu 1656,¹⁹¹ právě včas, aby se v rozhodujících letech, kdy se formoval okruh mladého vladaře, stihl v roli komorníka začlenit k dvorskému okruhu.¹⁹² V této roli se Slavata v následujících letech opakovaně objevoval v panovníkově blízkosti, a to i při cestách a významných událostech, takže lze předpokládat, že patřil k císařovým nejoblíbenějším komorníkům.

V roce 1658 doprovázel Leopolda I. na volební sněm do Frankfurtu nad Mohanem¹⁹³ a koncem téhož roku pospíchal z krátké dovolení na Jindřichově Hradci zpět do Vídně, aby se s císařem stihl naučit balet, který se měl konat krátce na to.¹⁹⁴ O dva roky později si jej Leopold vzal sebou na holdovací cestu po Vnitřních Rakousích, při níž byl Slavata zvěčněn

67. Kristián Dittmann – Georg de Groos, Jan Jáchym Slavata, ilustrace z knihy Johanna Jakoba Weingartena *Fürsten-Spiegel Oder Monarchia Des Hochlöblichen Ertz-Hauses Österreich...*, Praha 1673

v tištěných popisech slavností mezi účastníky hostin, jež byly v Klagenfurtu a v Lublani pořádány po holdu korutanských respektive kraňských stavů.¹⁹⁵ Po krátké návštěvě Prahy koncem roku musel Slavata znovu spěchat do Vídně, aby se u dvora učil nový balet.¹⁹⁶ V roce 1665 byl vybrán se sedmi jinými komorníky, aby doprovázel císaře do Mariazell.¹⁹⁷ V říjnu 1666 jej Leopold I. vyslal vstříc své nastávající Markétě Terezií, aby jí předal darem kožešinu z hranostaje („pilicia di gibellini“).¹⁹⁸ A samozřejmě že „Conte Giovacchino Slavata“ nemohl chybět ani při oslavách Leopoldova sňatku: Účastnil se slavného koňského baletu v lednu 1667,¹⁹⁹ stejně tak jako se objevil na seznamu střelců, kteří se na konci léta 1668 zúčastnili střelecké zábavy pořádané císařem v Ebersdorfu.²⁰⁰

Jan Jáchym jistě choval větší ambice než zůstat „věčným komorníkem“ (v roce 1661 snoval plány, jak by skrze výhodný sňatek mohl dosáhnout po-

výšení do české dvorské kanceláře),²⁰¹ avšak situace druhorozeného šlechtice, finančně odkázaného na apanáže plynoucí ze slavatovských fideikomisních panství, zřejmě zářný postup v úřadech neumožňovala. Slavatova manželka, rakouská šlechtična Marie Markéta z Trautsonu, sice po třech letech od svatby (slavené ve Vídni v lednu 1663)²⁰² zdělila polovinu panství Hanšpach (Lipová) na česko-saské hranici, které se v následujících letech stalo cílem Slavatových spíše řídkých a kratších návštěv, avšak Slavatovy finanční možnosti přesto zůstávaly hluboko ve stínu šlechticů, o nichž byla doposud řeč. Jmenování přísedícím českého zemského soudu v roce 1665²⁰³ je možno považovat za čekatelskou pozici na vyšší úřad a vzhledem k tomu, že se tato funkce do Slavatova sídelního režimu patrně nijak nepromítla,²⁰⁴ je namísto otázka, zda Slavata na jednání zemského soudu skutečně dojížděl.

Situace se razantně změnila po časně smrti staršího bratra roku 1673. Nejenže se Jan Jáchym stal univerzálním dědicem, ale Leopold udělil svému komorníkovi i úřad dvorského sudí a jednoho z místodržících v Českém království, který se bratrovou smrtí uprázdnil. V následujících šestnácti letech svého nedlouhého života Jan Jáchym, připoutaný nyní svým úřadem k Praze,²⁰⁵ přistoupil – a to v mnohem větší míře než jeho starší bratr – k postupné modernizaci a kultivaci slavatovských fideikomisních i alodních sídel. Nešlo sice – snad s výjimkou přestavby rodového paláce na Malé Straně a vybudování (bohužel zaniklé) předměstské vily na Smíchově – o velkolepé stavební počiny, avšak snaha o zvýšení komfortu jednotlivých sídel je zřejmá a, jak napsal Jiří Kubeš, „zřetelnou stopu jeho činnosti je možné dokumentovat téměř na každém venkovském zámku v centru panství“.²⁰⁶

Stavební úpravy zámku v Červené Lhotě, při nichž se jako malíř uplatnil Giacomo Tencalla se svými spolupracovníky, zřejmě nebyly rozsáhlé. Již Slavatův starší bratr Ferdinand Vilém toto nevelké sídlo upravoval a sám Červenou Lhotu v rámci každoročních pobytů na svých jihočeských a západo-moravských panstvích využíval k několikatydenním oddechovým a lázeňským pobytům v teplém půlroce. S oblibou sem také zval své příbuzné, sousedy i další hosty.²⁰⁷ Od nich máme k dispozici i několik stručných charakteristik zámku, který činil navzdory středověce působící neforemnosti interiérů vcelku elegantní dojem.²⁰⁸ Jan Jáchym Slavata patrně převzal po svém bratrovi i jeho sídelní režim

a i on občas pobýval na Červené Lhotě, kde již dříve svého bratra několikrát navštívil, ačkoliv o charakteru jeho zdejších pobytů nemáme k dispozici bližší zprávy.²⁰⁹

Davida Ungnada a Gundakara z Dietrichštejna (o němž bude řeč vzápětí) připomíná svými životními osudy **Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic** (1611–1686).²¹⁰ [obr. 68] I Kaplíř, pocházející ze starobylé rytířské rodiny usedlé v severních Čechách, byl synem exulantů a navrátil se do habsburských služeb teprve v průběhu třicetileté války. Kaplířova rodina byla vzhledem k osudu Kašpara Kaplíře, věkově nejstaršího z „rebelů“ popravených v červnu 1621 na Staroměstském náměstí, tvrdě postižena majetkovými sankcemi a Kašpar Zdeněk, Kašparův vnuk, se po skončení svých studií na evangelických učilištích, počínaje gymnáziem ve Zhořelci a konče holandskými univerzitami ve Franekeru a Leidenu, věnoval vojenskému řemeslu. Začínal od píky ve službách protestantských mocností válčících proti habsburské dynastii – nejprve ve službě Spojených nizozemských provincií, později saského kurfiřta a nakonec švédského krále. S jejich vojsky se Kaplíř účastnil také tažení do Čech v letech 1631 a 1639. Teprve v roce 1641 přestoupil k „císařským“ a někdy v této době jistě také konvertoval ke katolictví. Kaplířovou motivací mohly být vyhlídky na rychlejší služební postup a naděje na alespoň částečnou restituci rodinného majetku. V habsburském vojsku se skutečně záhy dočkal vyšších hodností a již roku 1647 získal plukovníký patent. Roku 1645 Kaplíř sňatkem s Annou Ludmilou Bukovanskou vyženil drobný statek Chlumín na Mělnicku a po její časně smrti slavil již v červnu 1647 druhý sňatek s hraběnkou Marií Annou Kateřinou Hoyosovou, čímž se spřiznil s dolnorakouskou katolickou šlechtou.

Vestfálský mír a následná demilitarizace na Kaplířovu kariéru tvrdě dopadly a Kaplíř musel hledat štěstí v zahraničí, což jej v roce 1649 přivedlo do španělských služeb. Jako velitel nově zřízeného pluku se účastnil bojových operací v Milánsku, získal zde hodnost *Generalfeldwachtmeistera* (1656) a *Feldmarschallleutnanta* (1659) a stal se v posledních měsících před podepsáním pyrenejského míru na konci roku 1659 vrchním velitelem císařských pomocných sborů v Milánsku. Během služby v severní Itálii se Kaplíř dočkal povýšení do panského stavu (1654) a roku 1657 byl jmenován dvorským válečným radou. Jako někdejšího komorníka Ferdi-

68. Elias Wiedemann, Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic, ilustrace ze série *Comitium gloriae centum...*, Augsburg 1646

nanda III. (od roku 1649) jej Leopold I. po nástupu na trůn převzal mezi své komorníky.²¹¹

S koncem španělsko-francouzské války se Kaplířův služební postup na mnoho let zastavil a celá šedesátá léta byla pro Kaplíře, jak se zdá, nepříliš příznivá. Po rozpuštění pluku nebyl Kaplíř schopen získat novou velitelskou pozici v armádě, která by odpovídala dosaženému postavení, což snad souviselo i s tím, že Kaplíř byl v roce 1661 obviněn z podílu na zavraždění jistého štýrského šlechtice. Tehdy se dokonce na několik měsíců stáhl k protestantským příbuzným do Saska. Bez výsledku zůstaly jeho snahy o místo velitele pevnosti ve slezském Hlohově a v chorvatském Karlovcu i o místo pražského plukovníka.²¹² Funkci válečného rady ve Vídni oficiálně nastoupil, jak se zdá, teprve roku 1669 a koncem roku 1671 byl jmenován vojenským guvernérem Tyrolska a Předních Rakous. Nezdá se tedy, že by Kaplíř v šedesátých letech měl příliš blízko k císařskému dvoru, a o jeho případném podílu na oslavách císařova sňatku v letech 1666–1668 scházejí zprávy.

K zásadní proměně Kaplířova postavení a k razantnímu nárůstu jeho vlivu došlo teprve v sedm-

desátých letech, na pozadí války mezi císařem a Francií, probíhající od roku 1674. V letech 1674–1678 zastával Kaplíř vojensko-organizačně klíčový úřad generálního vojenského komisaře, a měl tehdy významný podíl na vojenských událostech v říši. Roku 1674 získal hraběcí titul a o rok později byl jmenován tajným radou. Kaplířův přerod v předního experta ve vojenských otázkách, často povolávaného do komisí ohledně uherských záležitostí, byl korunován roku 1681, kdy jej císař jmenoval viceprezidentem válečné rady. Do dějin však Kaplíř vstoupil především nechtěným, avšak přes pokročilý věk pozoruhodně činorodým spolupůsobením při obraně obležené Vídně v létě 1683 ve funkci předsedy „tajného kolegia deputovaných“, což Kaplířovi vyneslo kromě obecných projevů uznání i jmenování polním maršálkem.

Kaplíř, který v Čechách v roce 1641 začínal jako nemajetný navrátilce, přinášející si s exilu několik sporných a v praxi téměř nedobytných pohledávek, se nikdy nestal zámožným latifundistou, jakými byli Lobkovic, Černín či Slavata. Přesto se mu však podařilo za svůj život nashromáždit slušný pozemkový majetek, který sestával – kromě Chlumína, roku 1660 opět ztraceného – ze severočeského panství Milešov, získaného roku 1664 koupí od příbuzných, a z šumavského panství Újezd Svatého Kříže, které koupil roku 1678 (pouze dočasně držel ještě statek Chobolice). Milešovský hrad nechal bezdětný Kaplíř postupně přestavět v reprezentativní šlechtické sídlo, vybavené mimo jiné kvalitní sbírkou obrazů, jejichž uměleckou hodnotu již v polovině šedesátých let diskutoval s Humprechtem Janem Černínem.²¹³ Fragmentárně dochovaná malířská výzdoba zámku v Milešově, při které patrně spolupůsobil Giacomo Tencalla, spadá zřejmě do závěrečných tří let Kaplířova života a volba námětů snad sledovala cíl prezentovat Milešov jako sídlo a pomník významného vojevůdce.²¹⁴

Pozdním konvertitou, ovšem s poněkud jinou životní dráhou, byl rovněž další z Tencallových zadavatelů **Gundakar z Dietrichštejna** (1623–1690).²¹⁵ [obr. 69] Pocházel z korutanské rodové linie a s knížecí větví Dietrichštejnů, usedlou v od roku 1575 v moravském Mikulově, byl spřízněn jen vzdáleně. Jeho otec Bartoloměj, působící již před Bílou horou více v Horních Rakousích (kde vyženil jistý majetek) než v Korutanech, vystavených od počátku 17. století protireformaci, odvezl Gundakara s ostatními třemi bratry a čtyřmi sestrami po roce 1628 do exilu.

S rodinou se usadil v Norimberku a zemřel zde roku 1635, kompromitován u vídeňského dvora pro svou podporu nepřátel rakouského arcidomu. Gundakar studoval na evangelických učilištích, ale podnikl také kavalírskou cestu do Itálie. K rozhodujícímu zlomu v jeho životě došlo někdy koncem čtyřicátých let, patrně roku 1649. Tehdy Dietrichštejn přicestoval do Štýrského Hradce, aby zde uplatnil nároky své a svých bratrů v komplikovaném sporu s příbuznými o majetkové vypořádání ve věci korutanských panství Hollenburg a Finkenstein, o které přišel jeho otec. V roce 1650 Gundakar ve Štýrském Hradci konvertoval ke katolictví, a otevřel si tak cestu ke kariéře, jejíž strmý vzestup mohl sotva kdo tušit.²¹⁶

Ještě v témže roce 1650 – krátce po své konverzi a ve stejném roce jako Humprecht Jan Černín – se stal Dietrichštejn jedním z vůbec prvních komorníků druhorozeného prince Leopolda,²¹⁷ s jehož neplánovaným usednutím na císařský trůn byl katalpultován do centra dvorského dění. Na rozdíl od Černína se však Dietrichštejn (byť disponující mnohem skromnějšími ekonomickými prostředky) udržel ve dvorském prostředí a dosáhl zde záhy, zřejmě na základě obliby, které se těšil u Leopolda I., vlivného postavení. Vzestup začal – nepochybně již pod vlivem přízně následníka trůnu – ještě na samém sklonku vlády Ferdinanda. V březnu 1656 získal Gundakar hraběcí titul, v červnu téhož roku byl jmenován členem říšské dvorské rady²¹⁸ a 18. září se v Praze konala jeho svatba s Isabelou Alžbětou z Questenberka.²¹⁹ Když začátkem dubna 1657 zemřel císař Ferdinand III., měl Dietrichštejn od následníka trůnu přislíbeno, že bude jmenován nejvyšším štolmistrem jeho dvora,²²⁰ k čemuž skutečně došlo, byť teprve v lednu 1658.²²¹ Z titulu svého úřadu nejvyššího štolmistra byl právě Dietrichštejn zodpovědný za organizaci známého koňského baletu, uspořádaného v lednu 1667 ve Vídni v souvislosti s Leopoldovým sňatkem.²²² Ve funkci Dietrichštejn setrval do července 1675, kdy povýšil na nejvyššího komorníka, kterýžto úřad zastával až do své smrti. Gundakar patřil k pilířům vlivného dietrichštejnského příbuzenského uskupení, které se zformovalo na Leopoldově dvoře a s prospěchem těžilo ze zvrátů, kterými dvorský organismus prošel v prvních desetiletích Leopoldovy vlády.²²³ Společenský vzestup bezdětného Dietrichštejna završilo jeho povýšení do knížecího stavu v roce 1684.

Souvislosti nečekaného vzestupu Gundakara z Dietrichštejna mezi nejvyšší dvorské hodnos-

69. Abraham Bloemaert – Cornelius Meysens, Gundakar z Dietrichštejna, ilustrace z knihy Galeazza Gualda Priorata *Historia di Leopoldo Cesare... II, Vídeň 1670*

táře během pouhých několika let od jeho návratu z exilu by si zasloužily bližší ozřejnění. Dosud není ani známo, kdo vlastně stál za přijetím čerstvého konvertity ke dvoru druhorozeného prince (snad jeho příbuzný, kníže Maxmilián z Dietrichštejna z moravské větve, který se právě roku 1650 stal nejvyšším hofmistrem?). Zdá se – a myslili si to i současníci – , že nekonfliktní, korektní a kultivovaným dvořanským vystupováním imponující Dietrichštejn, uplatňující se spíše jako dvořan než jako ministr,²²⁴ za svůj vzestup vděčil především osobní přízni Leopolda I., a byl zcela jistě jedním z těch, kteří z náklonnosti Leopolda I. dokázali nejvydatněji a nejdéle těžit. Ve zprávách zahraničních vyslanců o císařském dvoře tak Gundakar figuruje například jako „císařův oblíbenec a starý služeb-

ník, Jeho Výsosti vroucně milovaný, který by mezi všemi ostatními snadno zaujal postavení favorita, pokud by by měl více ducha“ (1661), nebo jako „císařův dávný dvořan již od dětství, císařem pro svou dobrotu velmi milovaný“ (1685).²²⁵

Zajímavý a dosud rovněž nedostatečně objasněný je Gundakarův ekonomický vzestup. Není jasné, v čem přesně spočívalo jeho dědictví po otci, a zda se jej Dietrichštejn vůbec domohl. Spíše je pravděpodobné, že Gundakar na začátku své kariéry žádným bohatstvím ani statky nedisponoval. Majetkové vyrovnání s příbuznými v Korutanech, které Gundakara přivedlo zpět do habsburské monarchie a zde i do lůna katolické církve, se mohlo pohybovat (pokud k němu došlo) nanejvýš v řádu tisíců zlatých.²²⁶ Přesto se Gundakar musel záhy proměnit v kapitálově nesmírně silného šlechtice, o čemž svědčí nejen kolující historiky o vysokých sumách, které si mohl dovolit prohrávat v kartách,²²⁷ ale především rozsáhlý nákup statků v Dolních Rakousích a později v Čechách. Není vyloučeno, že prvotní impuls k tomuto majetkovému vzestupu dal právě sňatek s Isabelou Alžbětou z Questenberka (1656), jejíž dědictví v Čechách se ve šlechtické společnosti odhadovalo na více než 100 000 zl.²²⁸

Již roku 1659, krátce po jmenování nejvyšším štolmistrem, koupil Dietrichštejn dolnorakouský statek Merkenstein jihozápadně od Vídně. V roce 1663 následoval majetkový komplex mezi Vídní a Znojmem se sídly Sonnberg a Groß a s důležitým městečkem Oberhollabrunn (dnes Hollabrunn), jenž se stal Gundakarovou nejvýznamnější državou v Dolních Rakousích a centrem jeho zdejších statků (Dietrichštejn založil v Hollabrunnu kapucínský klášter a hrobku, v níž byla pohřbena jeho první manželka a později i on sám). Ve stejné době získal Gundakar statek Arbesbach v odlehlém východním koutě Dolních Rakous, v roce 1674 přibyl Spitz v dunajském údolí Wachau s hradem Hinterhaus a nedaleký statek Schwallenbach. V roce 1682 Dietrichštejn koupil poblíž své hollabrunské državy ještě statek Sitzendorf an der Schmida.²²⁹

Mezitím Gundakar obrátil svůj zájem k Čechám, k nimž měl majetkový vztah již od svého sňatku, neboť jeho žena byla dědičkou západočeského statku. Nedlouho po svém jmenování nejvyšším komorníkem roku 1675 Dietrichštejn začal cíleně investovat do nákupu českých panství, kupodivu značně odlehlých od jeho vídeňského působiště. V roce 1676 vydal obrovskou sumu 480 000 zl. za panství Bu-

dyně, Libochovice a Pátek v Poohří, která koupil od Václava Vojtěcha ze Šternberka. K tomuto majetkovému komplexu o dva roky později přikoupil nedaleký statek Žerotín za 24 000 zl. Druhá velká transakce proběhla roku 1680, kdy hrabě za 145 000 zl. koupil panství Vlachovo Březí v jihozápadních Čechách, jež roku 1685 rozšířil o statek Miloňovice. Společně s panstvím Nepomyšl, které kníže téhož roku zdědil po své manželce, tak vznikla úctyhodná doména, se kterou se Dietrichštejn mohl zařadit asi do druhé desítky největších českých pozemkových vlastníků.²³⁰

Investice bezdětného dvorského hodnostáře do českého majetku se neomezily jen na nákup statků. Nejpozději v roce 1682 Dietrichštejn zahájil radikální přestavbu požárem zdevastovaného zámku v Libochovicích, které se staly centrem jeho nově vytvořené české domény. Šlo zřejmě o vůbec nejvýznamnější stavební počín, který kdy Dietrichštejn na svých venkovských statcích v Dolních Rakousích a v Čechách podnikl. Výzdoba interiérů probíhala podle zjištění Pavla Zahradníka od roku 1684, pod přímým vlivem nedávné výzdoby blízkého Kaplířova sídla v Milešově.²³¹ Dietrichštejnův stavební program byl ovšem rozsáhlejší, jak dokládá mimo jiné i zmínka v jeho české závěti o dvou vedle sebe ležících domech na Hradčanech, které zamýšlí spojit a opatřit společnou fasádou.²³²

V případě libochovické přestavby šlo o investici etablovaného a zámožného dvorského hodnostáře, který bezpochyby nepočítal s tím, že by Libochovice, odlehlé od svého působiště, mohl kdy dlouhodobě využívat. Gundakarovi šlo spíše o investici do vlastní reprezentace a především v zájmu jeho dědiců z řad příbuzných. Třiašedesátiletý bezdětný Dietrichštejn se sice v únoru 1686, nedlouho po skonu své první ženy, podruhé oženil s tehdy téměř třiatřicetiletou Marií Kristýnou z Trautsonu,²³³ dcerou významného dolnorakouského ministra, avšak i druhé manželství zůstalo podle očekávání bez potomků. Državu, kterou za svůj život ze skromných základů vytvořil, rozdělil Dietrichštejn na dva díly. Dolnorakouské statky odkázal svému prasynovci Gundakaru Ferdinandovi, vnukovi svého staršího bratra Otto Heinricha z Dietrichštejna, který byl podobně jako Gundakar katolickým konvertitou a navrátilcem do Dolních Rakous.²³⁴ Konsolidovaná česká doména pak směřovala jako fideikomis do rukou primogenitury mikulovské větve Dietrichštejnů a rozšířila její již beztak rozsáhlý majetek.²³⁵

Lze předpokládat, že Gundakar zamýšlel tuto dispozici svým majetkem již v době, kdy zahájil přestavbu staršího lobkovického zámku v Libochovicích, a že tedy šlo o cílevědomé zvelebení panství pro jeho dědice a pro zachování památky na člena rodu, který se z bezvýznamné a politováníhodné pozice chudého exulanta svépomocí (respektive díky přízni císaře, a také díky shodě příznivých okolností) propracoval mezi nejvýznamnější muže vídeňského dvora a bohaté feudály druhé poloviny 17. století.

Panorama šlechtických investorů uzavřeme osobou **Václava Vojtěcha ze Šternberka** (1643–1708), který byl nedávno charakterizován jako výjimečně progresivní patron mezi spíše konzervativními objednateli maleb Giacoma Tencally.²³⁶ [obr. 70] Šternberkovo jméno je mezi šlechtickými staviteli a mecenáši barokního umění konce 17. století dobře známé, především díky dvěma významným projektům – předměstskému zámku Troja u Prahy (budovanému od roku 1678) a šternberskému paláci na Hradčanech (parcela zakoupena v letech 1690 a 1697, začátek stavby roku 1698).²³⁷ Přesto zůstávají významné souvislosti Šternberkova života dosud neobjasněny a jeho korespondencí, rozptýlenou po pozůstalostech příjemců, se zatím rovněž nikdo podrobně nezabýval.²³⁸

Václav Vojtěch byl nejstarším ze tří krátce po sobě narozených synů Františka Karla Matyáše ze Šternberka (†1648), jimž se zásluhou matky Ludmily Benigny z Říčan dostalo dobrého vzdělání. Činorodá vdova kladla velký důraz na to, aby své syny rychle a dobře uvedla do povědomí české aristokratické společnosti. Svědčí o tom mimo jiné Škrétův známý grafický list univerzitní teze Václava Vojtěcha a Jana Norberta ze Šternberka z roku 1661, na němž jsou mladí bratři představeni jako dědici zavazující rodové tradice ke službě panovníkovi a zároveň se doporučují Leopoldovi I. jako adepti pro významné úřady.²³⁹

Po téměř dva a půl roku trvajícím, prameny dobře doložené kavalírské cestě, spojené s desetiměsíčním studijním pobytem v Lovani,²⁴⁰ z níž se Václav Vojtěch a Jan Norbert vrátili na podzim 1664 a nejmladší Ignác Karel v dubnu následujícího roku,²⁴¹ následovalo v prosinci 1665 rozdělení majetku mezi bratry.²⁴² Již 5. ledna téhož roku se oba starší bratři stali císařovými komorníky (mladší Ignác Karel následoval 11. srpna).²⁴³ U dvora také Václav Vojtěch slavil v době karnevalu 1669 sňatek se slezskou

šlechtičnou Klárou Bernardinou z Maltzanu, dvorní dámou císařovny vdovy Eleonory.²⁴⁴

Z dělení otcovských statků v roce 1665 Václav Vojtěch získal zelenohorské panství v západních Čechách a několik drobných statků v okolí Prahy a z dědictví po tetě Marii Evě Alžbětě Tiefenbachové ze Šternberka (†1668) respektive po jejím manželovi Rudolfovi z Tiefenbachu (†1653) získal nárok na jihomoravské panství Drnholec, o které se však musel soudit a které nakonec zřejmě musel vyplatit od tetiných potomků z prvního manželství.²⁴⁵ Šternberkovi se záhy podařilo zděděný majetek podstatně rozhojnit; na rozdíl od svých bratrů, kteří sice Václava Vojtěch předběhli ve funkcích, avšak o své dědictví zčásti nebo zcela přišli. V roce 1676 Václav Vojtěch odkoupil celý dědický podíl zadluženého bratra Ignáce Karla, ležící nedaleko jeho zelenohorského panství (panství Horažďovice a několik drobnějších statků v jihozápadních Čechách) za 225 000 zl. a v této souvislosti odprodal, jak jsme již slyšeli, budyňsko-libochovický majetkový komplex (který získal roku 1672 od matky) Gundakarovi z Dietrichštejna, čímž získal rovněž prostředky na vykoupení Drnholce.²⁴⁶ V roce 1677 koupila Šternberkova žena panství Krupka v severních Čechách od svého švagra Jana Norberta ze Šternberka,²⁴⁷ po jehož smrti Václav Vojtěch spravoval statky jeho nezletilého dědice. Václav Vojtěch přežil svou jedinou dceru a svůj majetek rozdělil mezi vzdáleného příbuzného Františka Leopolda (panství Zelená Hora, Zadní Ovenec s Trojským zámkem a Šternberský palác v Praze, z nichž vytvořil fideikomis) a svou manželku, po níž dědila vnučka jediné Šternberkovy dcery, Marie Filipina z Harrachu.²⁴⁸

O Šternberkově sídelním režimu nedokážeme zatím říci mnoho určitého. Většina jeho jen fragmentárně dochovaných listů z let po uzavření sňatku je datována ve Vídni, z čehož je možno usuzovat, že hrabě zprvu trávil velkou část svého času u dvora.²⁴⁹ Ke změně, jak se zdá, došlo záhy po majetkových transakcích roku 1676, což patrně souvisí také se zajímavou proměnou Václava Vojtěcha z hospodáře tíhnoucího svým pobytem k vídeňskému dvoru v úředníka nuceného pobývat většinu roku v Praze. V pramenech lze ovšem objevit také náznaky, že Šternberkova žena, někdejší dvorní dáma, dávala přednost životu v Čechách. Již v letech 1675 a 1676, z nichž je dochována Šternberkova soustavnější korespondence, dlel Václav Vojtěch u dvora z velké části sám. Když se v roce 1699 rozšířila po-

70. Portrét Václava Vojtěcha ze Šternberka, mědiryt, po roce 1699

věst, že by mohl být Šternberk jmenován nejvyšším kancléřem, zalekla se hraběnka, že jí změna ovzduší a životního stylu spojená s přesunem o Vídni přivodí smrt.²⁵⁰

Vzhledem k investicím vloženým do vzdělání a reprezentace dospívajících Šternberků překvapí, že Václav Vojtěch jako nejstarší z bratří dlouhá léta po návratu z cest žádného významného postavení nedosáhl. Na rozdíl od Jana Norberta, který se stal 1675 říšským dvorským radou a měl nakročeno k zajímavé kariéře u dvora (zemřel však předčasně v roce 1678),²⁵¹ a Ignáce Karla, který byl roku 1669 jmenován radou apelačního soudu,²⁵² nelze v případě Václava Vojtěcha dlouho rozpoznat žádný pozoruhodný vzestup, který by odpovídal očekáváním, jež studia mladých Šternberků vzbudila.²⁵³ Jmenování maršálkem královského dvora roku 1672²⁵⁴ (šlo de facto o pouhý titul bez úřadu) a přisídícím většího zemského soudu v Čechách roku 1674,²⁵⁵ tedy deset let po návratu z cest, lze vzhledem ke Šternberkově výchozí pozici sotva považo-

vat za doklad úspěšně se rozvíjející kariéry. Zda to bylo důsledkem Šternberkova nezájmu, nebo spíše neschopnosti prosadit se v konkurenčním prostředí vysoké šlechty, nelze na základě dosavadního stavu poznání s jistotou říci, ač jde o důležitý aspekt, který by možná vrhl nové světlo i na dynamiku Šternberkových uměleckých investic. Podobně nejasný zůstává Šternberkův vztah k císaři: Prameny, které máme k dispozici, zatím neprokazují že by Šternberk byl císaři blízký jako Leopoldovi výše zmínění oblíbenci.

Ať už byl Šternberkův postoj k úřední kariéře jakýkoliv, zdá se, že na konci osmdesátých let došlo k proměně. Poté co dvakrát působil v roli hlavního komisaře při moravských zemských sněmech (1676–1677 a 1683) a posléze vedlejšího (!) komisaře při sněmech českých (1683–1684 a 1687–1688)²⁵⁶ a poté, co v létě 1688 podnikl kondolenční a gratulační legaci do Berlína,²⁵⁷ začal se Václav Vojtěch o úřady a hodnosti náhle halasně ucházet. Vzápětí po návratu z Braniborska se – zprvu neúspěšně – přihlásil o titul tajného rady (za nějž císaři nabídl půjčku)²⁵⁸ a v roce 1689 usiloval o úřad nejvyššího maršálka, prestižní sinekuru mezi nejvyššími zemskými úřady, ale byl přeplacen Heřmanem Jakubem Černínem, který císařské pokladně za úřad nabídl půjčku 400 000 zl.²⁵⁹ O rok později byl Šternberk (poté co sám půjčil fisku 50 000 zl.) jmenován prezidentem apelačního soudu – poněkud překvapivě, neboť na rozdíl od svých předchůdců nevezšel z řad přisídících této významné instituce a ocitl se v jejím čele bez adekvátních zkušeností.²⁶⁰ Václav Vojtěch tak přeskočil i svého bratra, apelačního radu Karla Ignáce, který byl ovšem v témže roce jmenován do (předtím několik let neobsazeného) úřadu viceprezidenta (a později se stal nástupcem Václava Vojtěcha).²⁶¹ Vzniká tak dojem, jakoby Václav Vojtěch získal úřad především pro prestiž, která z něj plynula, a jeho mladšímu, avšak s chodem apelačního soudu obeznámenému bratru připadly povinnosti s tímto úřadem spojené.²⁶² Jako prezident apelačního soudu se Václav Vojtěch stal zároveň místodržícím.

Tento i následující rychlý vzestup souvisel nepochybně také se Šternberkovým spřízněním s vlivnými dvorskými kruhy, které do té doby postrádal. Na sklonku roku 1690 totiž provdal svou jedinou, tehdy sedmnáctiletou dceru a předpokládanou dědičku za Aloise Tomáše z Harrachu, syna významného dvorského ministra. Aliance byla dohodnuta

během Šternberkova pobytu ve Vídni v létě a na podzim 1690, tedy současně s jeho vyjednáváním o úřad apelačního prezidenta.²⁶³ Po zásnubách, konaných 27. prosince 1690 před pražským arcibiskupem se vlastní svatební obřad uskutečnil v dubnu 1691 v Pasově.²⁶⁴ Zakrátko nato, a nepochybně s podporou tchána své dcery, získal Šternberk titul tajného rady, o který se neúspěšně ucházel o dva roky dříve.²⁶⁵ Do jaké míry Václav Vojtěch v této době usiloval o další postup v úřadech, dokládá například jeho list starému Harrachovi z roku 1693, v němž dával najevo obavy, že mu příslib povýšení jiného šlechtice zatarasí cestu k dalším hodnostem.²⁶⁶ Přesto následovalo roku 1696 Šternberkovo povýšení do úřadu nejvyššího zemského sudí a v roce 1699 i udělení řádu zlatého rouna, přičemž Václav Vojtěch znovu přeskočil několik starších uchazečů.²⁶⁷ Po smrti Adolfa Vratislava ze Šternberka v září 1703 se pak Václav Vojtěch znovu utkal s Heřmanem Jakubem Černínem, tentokrát o úřad nejvyššího pražského purkrabí, nejvýznamnější úřad v Čechách. Zdá se, že bezmála o generaci starší Šternberk měl purkrabský úřad od císaře přislíben, avšak i nyní, v jednom z kritických roků války o španělské dědictví, nakonec rozhodla váha peněz. Navzdory příslibům i Harrachově podpoře Šternberk v klání s Černínem, který nakonec za úřad poskytl půjčku v astronomické výši 1,2 milionu zlatých, podlehl a musel se v květnu 1704 spokojit s nástupnictvím po Černínovi v úřadu nejvyššího hofmistra.²⁶⁸ Šternberk tedy nakonec, poté co prožil dlouhá léta vzdálen úředních povinností, v rychlém sledu vystoupal k vysokým hodnostem.

Postupná kultivace Šternberkových sídel do jisté míry zrcadlí tuto proměnu. Dříve než Václav Vojtěch rozvinul své náročné stavební projekty na Hradčanech a v Troji, které nepochybně souvisely s přesunem jeho životního těžiště z Vídně a z venkovských statků do Prahy v osmdesátých a devadesátých letech, podnikl stavební úpravy svých venkovských sídel a jejich zázemí, především zámku v Zelené Hoře (svém hlavním venkovském sídle) a později zámku v Horažďovicích, jejichž velké sály byly vyzdobeny nástrojnými malbami. Tyto malby spíše průměrné kvality zobrazují válečné činy středověkých členů šternberského rodu²⁶⁹ a zůstávají svou uměleckou hodnotou daleko za Šternberkovými projekty v Praze a jejím okolí, jejichž kvalita odpovídá rostoucím ambicím a společenským úspěchům Václava Vojtěcha od osmdesátých let, kdy se

proměnil v uchazeče o nejvyšší zemské úřady a konečně v (neúspěšného) čekatele na úřad nejvyššího purkrabí. Patří oddaný hold, který Václav Vojtěch právě v devadesátých letech, rozhodujících pro jeho kariéru, složil Leopoldovi I. a habsburské dynastii výzdobou hlavního sálu v trojském zámku, ke strategiím Šternberkovy (teprve v pokročilém věku započaté, ale o to dravější) honby za kariérou?

Werner Kitlitschka charakterizoval šlechtické objednavatele maleb Carpofova Tencally jako sociologicky úzce ohraničenou skupinu osobností, která je charakteristická intenzivní vazbou k vídeňskému císařskému dvoru.²⁷⁰ Tomuto hodnocení lze v zásadě přisvědčit (a má dozajista platnost i pro objednavatele Giacomu Tencally), ovšem pouze s vědomím, že přívlastek „eng“ a „besonders intensiv“ jsou značně relativní, a je proto záhodno dále diferencovat a konkretizovat. Bádání přineslo v posledních desetiletích řadu nových poznatků o soužití aristokracie s habsburskými dvory.²⁷¹ Především se ukázalo, že toto soužití mělo celou řadu modalit a že výskyt jména toho kterého šlechtice v seznamu dvořanů sám o sobě ještě nemusí o blízkém a intenzivním vztahu ke dvoru mnoho vypovídat. Vezmeme-li v potaz kariéry, úřední hodnosti a sídelní režim výše zmíněných osob, nezbyvá než konstatovat, že „zvláště intenzivním“ vztahem ke dvoru se vyznačovaly jen některé z nich.

Je pravda, že všichni z nich byli komorníky, nicméně Ferdinand III. během své vlády jmenoval asi 280 komorníků a Leopold I. jen do roku 1685 více než dvakrát tolik (dalších asi 50 komorníků připadá na dvůr předčasně zesnulého Ferdinanda IV.).²⁷² Je tedy možno říci, že kontakt se dvorem skrze komornickou hodnost nebyl, zejména v kruzích vysoké zámožné šlechty z rakouských a českých zemí (a zčásti i z Uher), ničím neobvyklým. Komornický klíč a z něj vyplývající privilegia („iniciační“ pobyt u dvora po studiích a návratu z kavalírské cesty; nárok na místo v dvorské hierarchii; právo na přístup k panovníkovi) patřily k běžné výbavě této skupiny. Dlouholetý pobyt u dvora v roli komorníka, jaký lze doložit na příkladě Jana Jáchyma Slavaty (v letech 1656–1673) byl ovšem výjimkou, nikoliv pravidlem.

Podíváme-li se na kariéry a sídelní režim zmíněných šlechticů důkladněji, zjistíme, že se svými vazbami ke dvoru a k představitelům dynastie navzájem dosti lišili. Především šlo o vysoké dvorské hodnostáře, kteří u dvora, v bezprostřední blízkos-

ti panovníka, strávili ve dvořanských nebo ministerských pozicích dlouhou část života (Lobkovic, Dietrichštejn), nebo alespoň delší řadu let před převzetím vysokých úřadů v zemské správě (Ungnad, Slavata, Šternberk), nebo naopak pronikli ke dvoru v pokročilém věku (Kaplíř). Poněkud jiný vztah ke dvoru pozorujeme v případě Humprechta Jana Černína, jehož přítomnost u dvora se omezovala na pravidelné sezónní pobyty (což mohl být i případ obou zmíněných uherských magnátů) a v Černínově případě i na důvěrnou korespondenci s císařem. V případě Buquoye a Verdenberka byl vztah k Vídní dán zřejmě spíše skutečností, že šlo o držitele rakouských statků, sešvagřené s dolnorakouskou šlechtou, a zároveň o členy dolnorakouského panského stavu, pro něž byla Vídeň i bez dvora přirozeným centrem. Zda a nakolik se oba skutečně podíleli na životě dvorského organismu, nedokážeme říci. Také Ernst z Traunu byl především představitelem dolnorakouské provinciální správy, ovšem vzhledem ke svému vysokému úřadu zemského maršálka a důležité pozici ve vojenském správním aparátu byl s dvorským prostředím úzce svázán.

Na druhé straně spatřujeme mezi tencallovskými objednateli také osoby, které měly ke dvoru spíše zprostředkovaný vztah. Mezi nimi nalezneme i tak významného mecenáše, jakým byl Sigmund Friedrich z Trauttmandorffu, který působil v podobné úřední funkci jako Traun, ovšem ve Štýrsku. Jako významný představitel zeměpanské správy v jedné z důležitých provincií měl Trauttmandorff sice u dvora dveře otevřené, avšak jeho vztah ke dvoru byl přece jen jiného rázu než v případě výše zmíněných významných dvorských hodnostářů. V jeho životopise pak nelze zachytit ani žádnou významnější etapu dvořanské služby, jako je tomu v případě Ungnada, Slavaty a Šternberka, kteří sice posléze skončili v provinciální správě, ale předtím se řadu let angažovali u dvora. Tomáš Zacheus Černín, nejmladší z našeho vzorku, konečně objednával zakázku u Giacoma Tencally ještě před tím, než se vůbec mohl v dvorských strukturách uchytit. Vidíme tedy, že vztahy tencallovských objednatelů ke dvoru byly přece jen velmi různorodé a variabilní, než aby je bylo možno považovat za společný rys.

Nápadnějším společným rysem tencallovských objednatelů je jejich majetkové zázemí a příslušnost k nejbohatším kruhům aristokracie – elity mezi šlechtickou elitou. Ať již rozsáhlý majetek zdědili po rodičích (Lobkovic, Verdenberk, Černín), bra-

trovi (Slavata) nebo jiném příbuzném, vyženili je (Traun), rozhojnili nákupy (Trauttmandorff, Šternberk) popřípadě vybudovali téměř od nuly (Ungnad, Dietrichštejn), šlo ve všech případech o kapitálově silné jedince, těžící z majetkového vzestupu svých předků a příbuzných, nebo úspěšně budující, rozšiřující a zvelebující rozsáhlé državy, a to někdy až překvapivě nápadným způsobem (Dietrichštejn). Platí to samozřejmě i pro Miklóse Pálffyho a Pála Esterházyho, kteří patřili co do zámožnosti na čelná místa v rámci uherské magnaterie. Z tohoto rámce se vymyká pouze Kašpar Zdeněk Kaplíř, jehož majetkové zázemí bylo nesrovnatelně skromnější, což bylo ovšem vyváženo Kaplířovou pozicí v úřadech na sklonku života – není také náhodou, že Kaplířovy kulturní investice jsou známy teprve z této pozdní doby.

Je tedy možno shrnout, že tencallovští objednatelé – vedle samotného císaře a několika prelátů – vesměs patřili k zámožné vysoké šlechtě s dobrou pozicí v úřadech u dvora, v centrální správě, ale též v jednotlivých zemích habsburské monarchie, popřípadě o takové úřady usilovali (Verdenberk, Černín, Šternberk), a udržovali s císařským dvorem kontakty různého druhu a intenzity. Co se týče vztahu jednotlivých šlechticů k osobě a dvoru Leopolda I. a jejich případného podílu na oslavách císařova sňatku s Markétou Terezií v letech 1666–1668 (zde se vracíme k hypotéze zmíněné v úvodu této stati), je třeba předeslat, že objednatelé maleb Carpofoa a Giacoma Tencally patřili ke třem různým šlechtickým generacím: počínaje osobami narozenými ještě v prvním desetiletí 17. století (Ungnad, Lobkovic, Traun) až po Tomáše Zachea Černína, narozeného koncem let padesátých. Oblibu tencallovských námětů tedy nelze vysvětlovat společnou generační zkušeností. Část z nich patřila k osobám, které za svůj vzestup přímo vděčily přízni Leopolda I. (Dietrichštejn), nebo svou kariéru začali v jeho okruhu (Slavata), anebo byli potomky těchto dvořanů (Černín). Některé z nich Leopold „zdědil“ jako vlivné ministry po svém otci (Traun, Lobkovic, Ungnad, Trauttmandorff). Přehlédnout bychom neměli ani fakt, že někteří z objednatelů zadali své zakázky v pokročilém věku (Lobkovic, Kaplíř), zatímco jiní krátce poté, co se navrátili z kavalírských cest (Černín). Zmínku zaslouží také fakt, že v několika případech projekty Tencallů po smrti objednavatele plynule pokračovaly i za jejich nástupců (Traun, Lobkovic).

Nástrovní malby Carpofoara Tencally v komnatách císařovny vdovy Eleonory Gonzaga v druhém patře Leopoldovského křídla Hofburgu („in dem neulichst gebauten Stock, ubi imperatrix Eleonora habitaverat, quae par alulae plane in cineres redacta est“)²⁷³ byly pořízeny v letech 1665–1667 a lze předpokládat, že až do jejich zániku během požáru v únoru 1668 je někteří ze zmíněných šlechticů měli příležitost spatřit. V korespondenci některých z nich je možno dokonce zachytit bezprostřední ozvuky hradního požáru.²⁷⁴ Václav Eusebius z Lobkovic například hned 23. února zpravoval o neštěstí innsbruckou arcivévodkyni:

„Devo raguagliar à V. A. come la notte passata s'accese il fuoco nel Palazzo Imperiale, e s'abbruggiò tutto l'appartamento della Maestà dell'Imperatrice Leonora, e furono sì vehementi le fiamme, che s'è potuto con gran fatica salvare la residenza di S. M. C. e le Cancellarie, ch'erano in gran pericolo, onde se loro Maestà convennero ritirarsi in altro palazzo fuori di Corte, cosa mai più veduta, e spettacolo veramente compassionevole. Il danno di quello s'è abbruggiato, e perduto credo sarà grandissimo. Dio ci dia consolatione...“²⁷⁵

[Oznamuji Vaší Výsosti, že minulou noc vzplál oheň v císařském paláci a shořel celý apartmán jejího Veličenstva císařovny Eleonory, a plameny byly tak velké, že se jen s velkými obtížemi podařilo zachránit rezidenci Jeho Milosti Císařské a kanceláře, které byly ve velkém nebezpečí, proč se Jeho Veličenstvo rozhodlo odebrat se do jiného paláce mimo dvůr. Byla to nevídaná věc a vskutku dojemná podívaná. Škody způsobené ohněm a ztráty budou, myslím, veliké. Bůh nás potěš...

Humprecht Jan Černín si z Prahy pospíšil s vyjádřením soustrasti, za což se mu od císařovny vdovy dostalo dne 21. března z Vídeňského Nového Města lítostivé odpovědi:

„Conte Cernini nostro carissimo, ò riceuto la vostra lettera et da quella sento il compatimento, che avete auto nella disgratia suceduta del foco che abbia abrugiato tutti i miei appartamenti, ve ne resto con molta gratitudine di quanto mi scrivete, veramente e stato un grandissimo foco e senza rimedio non fu poco che abia potuto scapare dalle fiamme, le qualli quando mi destai stavano gia tanto vicine al

mio letto che faceva orore. Dio sia lodato che arrispetto al male che potea succedere mi poso contentare. Adesso andero a stare nel Noipurg sino che sara rifabricate le stanze. Dicono che se non veniva questo ince[n]dio, la fabrica saria caduta mentre stava malissimo fatta. Basta, sia come si voglia, e stata una gran cosa...“²⁷⁶

[Náš nejmilejší hrabě Černíne, dostala jsem Váš dopis a seznávám z něj Vaši soustrast v příčině ohnivého neštěstí, které zničilo všechny mé apartmány. Jsem vděčna za to, co píšete. Byl to opravdu velký požár a bez pomoci bych se bývala sotva dostala z plamenů, které – když jsem se probudila – už byly docela blízko mého lože, což bylo hrozné. Bůh buď pochválen, že se mohu utěšovat, že nedošlo k většímu neštěstí. Nyní budu přebývat v Novém Městě, dokud nebudou znovu vystavěny pokoje. Říkají, že kdyby nebylo onoho požáru, stavba by stejně spadla, protože byla provedena špatně. Dost již, buď jak buď, byla to velká věc...]

Zprávy o vybavení císařovniných komnat jsou lakonické a zmiňují nanejvýš mobiliář. Leopoldovský trakt však nebyl jediným místem, kde se dvorská společnost mohla s freskami Carpofoara Tencally seznámit. Odhlédneme-li od (nedochované) výzdoby vídeňských šlechtických domů a samozřejmě též kostelů, lze uvažovat především o zámku Petronell, kde lze k roku 1672 skutečně doložit návštěvu skupinky zvědavé šlechty od dvora, mezi nimi přinejmenším jednoho z pozdějších objednavatelů Giacoma Tencally. Víme však, že i zámek Červený Kameň v severozápadních Uhrách se záhy po své modernizaci stal cílem návštěv příbuzných rodu Pálffy z řad rakousko-české šlechty, což lze hypoteticky předpokládat i v případě esterházyovského Eisenstadtu.

Pro hypotézu, že nástěnné malby Carpofoara a Giacoma Tencally ve šlechtických sídlech skutečně reprodukuje motivy ze zaniklé výzdoby leopoldovského traktu, nenacházíme při daném stavu znalostí o společensko-politickém postavení objednavatelů nové podpůrné argumenty. V životních drahách objednavatelů lze jistě nalézt řadu paralel, ale také mnoho rozdílů, přičemž generační zkušenost respektive účast na cyklu dvorských slavností v letech 1666–1668 nepatří ke společným rysům této skupiny a vztah objednavatelů k císařskému dvoru byl v jednotlivých případech dosti různorodý.

rodý. Na druhou stranu, jak ukazuje případ Aleše Ferdinanda Vratislava z Mitrovic a jeho plánu na výmalbu slavnostního sálu lnářského zámku, inspirovaly slavnosti spojené s prvním sňatkem Leopolda I. i šlechtice, kteří nebyli jejich očitými svědky a ani nestáli v úzkých kontaktech s císařem a jeho dvorem. Zdá se nicméně, že je třeba při posuzová-

ní, proč byl pro výzdobu toho kterého sídla vybrán určitý umělec a zvolen určitý námět, zohlednit řadu dalších faktorů, z nichž některé tušíme, ale mnohé doposud vůbec neznáme. Důkladnější průzkum pozůstalostí a dochované korespondence jednotlivých objednatelů může nicméně přinést ještě mnoho důležitých zjištění.

- 1 Winkelbauer 1999. Za cenné rady a obětavou pomoc při vzniku této studie vděčím Petru Kopiczkovi, Gézovi Pálffymu.
- 2 Kitlitschka 1970, s. 208–231; Schemper-Sparholz 1987; Mollisi – Proserpi – Spiriti 2005; Mádl, 2008a.
- 3 Kitlitschka 1970; s. 226–227; Mádl 2008a, s. 55.
- 4 Medvecký 1994, s. 237–314.
- 5 Jedlicska 1910; Malečková 2000; Fundárková – Pálffy 2003; Fundárková 2009.
- 6 Hengerer 2004, s. 341 (za upřesnění data jmenování vděčím Gézovi Pálffymu). K Istvánovi Pálffymu Mikó – Pálffy 2002, s. 157n.
- 7 Keller 2005, s. 279n.; Keller – Catalano 2010, III / s. 243, 254n. Dne 26. listopadu 1649 byl Miklós jmenován uherským radou; ibidem, s. 354.
- 8 Zde jej zastihl například kardinál Harrach v říjnu 1658 a v červenci 1664, Keller – Catalano 2010, VI / s. 532; VII / s. 513. V roce 1655, při uvítání císaře, který přijel do Prešpurku na uherský sněm, byli „graf Forgatch und graf Niclas Palfi am stattlichsten... außgebuzet gewesen“, Georg Adam z Kuefsteinu Hansi Ludwigo-wi z Kuefsteinu, 6. března 1655 (Vídeň), Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, Budapest, G 4, tom 14, fol. 179v.
- 9 „S'è abbruggiato tutti il castello di Bibersburg del Nicolò Palfi, e con tale prestezza, che trovandosi egli a tavola, non hebbe la moglie tempo da salvare niente delle sue robbe, ma fu attaccata e mal trattata lei medesima dal fuoco nel collo, mani, e gambe, sì che non seppe il marito salvarla in altra maniera, che con gettarle un mantello addosso, e farla portare fuori così. Ella nel scrivere all'Imperatrice Leonora, dice che ha perso in questa occasione tanto, che non crede di poterlo ricuperare più in vita sua“ (Praha, 7. srpna 1652); „In Ungern ist dem graf Niclaß Palfi sein schloß Biberspur, wo er für ordinari gewohnet, gantz in grundt abgebrunnen, und hatt das fewer so gähling uberhandt genommen, daß ob es woll umb mittag geschehen sie doch so wenig zeit gehabt sich zu salviren, daß die frau an den halß, füeß und henden ubell angebrennet worden ist“ (10. srpna 1652). Cit. Keller – Catalano 2010, III / s. 621; V / s. 623. Ke stavebním dějinám zámku srov. Fidler 1995.
- 10 Medvecký 1994. Srov. též Fidler 1990, s. 166–168; Idem 1994.
- 11 Harrach samozřejmě necestoval kvůli návštěvě pálffyovského zámku z Prahy, nýbrž podnikl výlet na Červený Kameň při příležitosti návštěvy relativně nedalekých harrachovských sídel v Rohrau resp. v Brucku an der Leitha.
- 12 Výletu na Červený Kameň se tehdy zúčastnili mj. kardinálův mladší bratr Franz Albrecht z Harrachu (nejvyšší štolmistr zemřelého císaře Ferdinanda III.), Leopold Vilém z Königsegg (komorník Leopolda I. a čerstvý říšský dvorský rada, od roku 1669 říšský vicekancléř) a Rudolf z Kounic, Keller – Catalano 2010, VI / s. 540n.: „Daß hieige schloß gefallet unß uber die maßen woll, ist alla grande mit großen alß gewölbten unndt woll außgemahlenen zimmern und saalen, und ansehnlicher stiegen gebauet; die capellen sehr galante und in dem saall darvor eine fontana mitt frischem springenden waßer.“ (25. října); „Damit wier nicht auch der schönen sala terrena vergeßen, wo sovill holdtseelige waßer khünst sein, das man einen nach belieben darinnen einsprizen khan, so melden wier da auch waß darvon, und ist unß laidt gewesen, daß wier nicht in dem grösten sommer herkhommen, das wiers beßer hetten godiren khünnen. Man sihet da gantz in die Türckhei hinein, und der thiergarten ist gleich vor dem fenster, das man darauß all zeit nach belieben auf einen hirschen oder dehn l schießen khan.“ (26. října).
- 13 Keller – Catalano 2010, VI / s. 856–858: „Daß schloß da ist woll was schönes und galantes, sonderlich der saall und die capellen“ (17. října 1660).
- 14 Stehlík 195; Řehulka 1977, s. 48 (datuje malby do let 1674–1675); Krsek – Kudělka – Stehlík – Válka 1996, s. 116, 445n. (udávají časové rozmezí 1673–1676); Ště-

- pánková 2005, s. 55. Všechny datace vycházejí z předpokladu, že Tencallový práce na Náměšti probíhaly současně s jeho angažmá pro olomouckého biskupa. Mezi léta 1657–1659 položil vznik maleb Mádl 2011.
- 15 Řehulka 1988, s. 48, spatřoval zadavatele v Alexandrovi z Verdenberka, jehož smrt ovšem nesprávně datoval do roku 1682.
- 16 K dějinám Verdenberků v druhé polovině 17. století viz d'Elvert 1876. Genealogická data s některými doplňky a odlišnostmi Witting 1983, s. 449n. Hrst dalších údajů viz Genealogische Auszüge 1900, s. 295n.; Dvorský 1908, s. 86–88. Ke sporům s poddanými Dufka 2006, s. 67 a passim.
- 17 Dittrich – Weingartner – Schwippel 1878, s. 42. Zohlednit je třeba i fakt, že jeho údajně starší bratr Jan Petr se teprve v roce 1671 imatrikuloval na vídeňské univerzitě; Gall – Szaivert 1975, s. 60. Podle zápisků velkobítešského písmáka Daniela Klose byl Jan Filip roku 1673 dvacetiletý, což však vzhledem k níže uvedenému údaji o kavalířské cestě nelze považovat za jisté; Tiray 1883, s. 86–88, 96–99, 105–107, 118–119.
- 18 Verträge 1891–1895, s. 297.
- 19 Ani zde neznáme přesný rok, ale z faktu, že více méně současně s Verdenberkem byli přijati šlechtici, kteří se ještě v letech 1686 a 1687 nacházeli na kavalířských cestách v zahraničí, lze usuzovat, že se komorníkem mohl stát nejdříve někdy během osmdesátých let, spíše v jejich druhé půli; Pickl 1903, s. 122.
- 20 28. března 1677 (Vídeň) se Johann Trippel (zřejmě identický s pozdějším vychovatelem Františka Antonína Šporka) ucházel u barona Putze o doporučení, aby se mohl stát hofmistrem staršího syna Humprechta Jana Černína, přičemž připomínal, že již podobný úkol zastával několikrát, „auch erst vor sechs wochen die mit herrn graffen Philippen von Werdenberg in die zwey jahr und drey monatt vorgehabte italianisch- und französche länderraiß glücklich vohlzogen hab“, SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 222. Verdenberkovu dvouletou zahraniční cestu, poté co se prý roku 1673 oficiálně ujal fideikomisu, zmiňuje i Němečková 2010, s. 19 (s odkazem na vlastní vědní literaturu, která mi nebyla k dispozici).
- 21 Mádl 2011. Výše zmíněný Alexandr z Verdenberka, Ferdinandův bratranec z vedlejší a sociálně méně prominentní dolnorakouské větve, zdědil Náměšť 1666 jako fideikomisu na základě Ferdinandovy závěti (Ferdinand nezanechal mužského dědice). Důsledkem však byly soudní spory s Ferdinandovými dcerami. Souvislosti života Ferdinanda z Verdenberka jsem objasnil v životopisné skice (Maťa 2011), o níž se (není-li uvedeno jinak) opírá Verdenberkův portrét v následujících odstavcích, aniž bych znovu odkazoval na prameny a literaturu použité v citované studii.
- 22 Již 11. prosince 1647 (Vídeň) posílal Jan Křtitel z Verdenberka oznámení o synově nastávající svatbě (tehdy ještě stanovené na 22. prosince) Maxmiliánovi z Trauttmansdorffu. 23. prosince se mělo konat „haimbführung“ spojené s hostinou („malzeit“) „in meiner behausung alhier in Wienn aufn Neuen markht“. ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, karton 142, sign. Ff.8.36. Srov. rovněž list Hanse Joachima ze Sinzendorfu témuž, 8. ledna 1648 (Vídeň): „Vohrgestern ist herrn Graffen von Verdenbergs hochzeith gewesen und gestern die haimbführung...“ Tamtéž. Další zprávy o svatbě in Maťa 2011.
- 23 K tomu, co jsem uvedl in Maťa 2011, je možno doplnit ještě následující svědectví: List Georga Adama z Kuefsteinu Hansi Ludwigovi z Kuefsteinu, 9. dubna 1654 (Vídeň): „Mein weib befindet sich ietzt gleich bey der frauen gräfin von Werdenberg, so in khindt nöthen begriffen ist.“ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, Budapest, G 4, tom. 14, fol. 306v. List téhož témuž, 23. dubna 1654 (Vídeň): „Mein weib ist heut früe eilends zu der frauen gräffin von Werdenberg beruffen worden, welche in der khindbett die fraiße bekommen, alwoh sie noch ist.“ Ibidem, fol. 313f. Dále srov. Verdenberkův list hornorakouskému zemskému hejtmanovi Hansi Ludwigovi z Kuefsteinu z 11. dubna 1654: „Das Eur Gnaden mit meinen zeilen ich bemihle, ist deßen ursach, umbweillen meine frau gemahl, die sich neben dero Gnaden frauen muetter Eur Gnaden und dero hochgeliebten frauen gemahl zum schensten befihlet, mitlße göttlichen seegens irer leibsbürden zwar glichlich, aber sehr hart entbunden und mit einer jungen erbin erfriet worden. Habe demnach eine schuldigkeit zu sein erachtet, Eur Gnaden darvon nit allein parte zu geben, sondern darneben umb die eingeschikhten medicamenta schenist zu danckhen.“ Ibidem, G 4, tom. 13, fol. 558r.
- 24 Mádl 2011.
- 25 Maťa 2011; Zapletalová 2011c.
- 26 „Pare et il matrimonio del signor Conte di Vertemberg con la fraile Porcia non sia per andare avanti per non si poter aggiostare gl'interessi frà di loro, poiche questo vorebbe, che la figliuola fosse trattata come la signora Buchaim prima moglie, et quello non la vuol trattare che come la seconda. Presto vedremo che cosa sarà.“ Pietro Patricali Humprechtu Janovi Černínovi z Chudenic, 3. března 1657 (Vídeň), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 126, fol. 162r–v.
- 27 „La signora Contessa di Verdenberg da hieri in qua sta fluttuando in dolori, ne p[ur] anco può partorire, il cielo agiuti queste povere signore...“ Horazio Buccelleni Humprechtu Janovi Černínovi z Chudenic, 22. září 1660 (Vídeň), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 135, fol. 126r. „Mercordi passato alle otto della sera passò à miglior vita la signora Contessa di Santhillier, et mezz'ora doppo la signora Contessa di Verdenberg partori un bel figlio maschio battezzato l'giorno seguente con nome di Gio. Francesco Antonio, e tanto la madre quant'il figlio godono buona salute.“ Týž témuž, 24. září 1660 (Vídeň), tamtéž, fol. 123r. „Mercordi fra le 7 et 8 hore di sera morì la signora Contessa Santhiliera doppo haver fatta una confessione generale e provista dal Santissimo, lascio il marito sconsolatissimo, il quale s'è retirato nel giardino del Conte di Werdenberg, la di cui moglie stava gia disperata ancora, ma subito doppo la santissima communion fu liberata dal parto et hora sta fuora di pericolo.“ Pavel Sixt z Trautsonu Humprechtu Janovi Černínovi, 25. září 1660 (Vídeň), tamtéž, fol. 120r. Jmé-

- nem synka a přesným datem jeho narození je možno doplnit verdenberský rodokmen (Maťa 2011).
- 28 Viz následující poznámku. Opravuji tím svou domněnku (Maťa 2011), že Ferdinandova třetí manželka zemřela dříve než on sám. O jejích dalších osudech není nic známo.
- 29 Tyto a další okolnosti načrtnuté ve Verdenberkově životopisné skice (Maťa 2011) dokreslují nové informace z listů vídeňského biskupa Philippa Friedricha Breunera pražskému arcibiskupovi Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu, které jsou uloženy v ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, karton 153: „Der graf von Wertemberg ist von neuen fast ganz in extremis, ist mir leidt umb den cavagliero“ (24. března 1666, Vídeň); „Vorgestern frue ist des gr[afen] von Wertemberg seel. testament bei dem landtmarschalschen gericht erefnet worden, in welchem wie auch in dem codicillo und donation nit mit einem kr[euze]r der wittib gedacht worden, auser was der heiratsbrief mit sich bringt, also verpleibt sie ein unversorgte und arme wittib. Sonsten hat er ser vill legata pia und andere gemacht, daß weder die tóchter als institutae haeredes (auser des fideicomis), noch der successor in disem in 5 oder 6 jahn was wern zu geniesen haben. Selzam und unerhert ist es, daß der guete graf noch todter im haus gelegen und umb sein erste tochter von der gr[äfin] von Puechaimb das begern für den graf Maxen von Wallenstein beschehen und demselben versprochen worden, so wol meines errachtens auf ein zeit hete können verschoben werden. Gerhaben sein die schweser und der graf Golnitsch malteser ritter, die erste hat er neben den techtern in der halben teil des guetes zu einer erbin eingesezt und weillen sie so vill als beede tochter bekombt, mein ich, konte sie billich universal erbin genant werden, welches leichtlich ein materi einer stritigkeit an die handt geben mechte“ (31. března 1666, Vídeň); „Ein ungründliche zeitung wirdt in der stat vorgeben, als solte die verwittibte gräfin von Wertemberg in einer hofnung sein, ist dem also, so pleibt die execution des testament ganz in suspenso, bis sie nit gebert, dan solte sie einen sohn auf die welt bringen, so ist rechtmessiger erb, deme die andern instituti haeredes weichen miesen. Vermuetlich aber ist es nur ein aufbrachtes und erdachtes wesen. Der wittib wers zu wintschen, so verpleib sie beser versorgt“ (7. dubna 1666, Vídeň); „Von der schwangern weis der verwittibten gr[äfin] von Wertemberg will sie selber nichts wisen, noch bekennen, ist also ein erdachtes wesen.... Der graf Max von Wallenstein hof balt nach Ostern sein contento zu erlangen und hochzeit zu haben“ (21. dubna 1666, Vídeň).
- 30 Viz předchozí poznámku a listy Karla Ferdinanda z Harrachu Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu, uložené tamtéž: „Der graff Max von Waldstein, der wirdt sich ein wenig erhalten durch die hewrath, so wier ime erpracticiret mit der frailla von Wertemberg, eß were ein gantz romanzo darvon zu schraiben“(1. dubna 1666, Vídeň); „Der eldeste bruder graff Max kumet nicht mit, waillen er mit hewrathsachen mit der elderen frailla von Werdenberg umbgehet, wie ich Ewer Eminenz letztermahl geschriben. Die Engelfürhtin [= Anna Camilla Enckevoirtová z Verdenberka] wihl die frailla aber auf aller hohen undt befreundten pershonen zureden nicht hergeben, sondern sperht sie ein unndt tractiret sie übel, dahero habe ich einen anschlag gemacht, sie seindt gegen den abent herauszubekumen undt in main hauß zu bringen, alßdan wihl ich sie zu ihro frau andel der gräffin von Buchamb geben, waiß nicht, wie eß noch ablauffen wirdt“ (5. dubna 1666, Vídeň); „Mit deß graff Max von Waldstein braut gibet eß noch allerhandt beschwernuß, dan die Engelfhurtin wihl sie durchauß zu sich, dißen allen vorzukumen, werden wier künftigen mondag auf einer stundt von hier sie aldort zußammen zu geben, zu mittag bey mainem bruedern essen, undt also wirdt aine grosse spesa auch diße hochzhait vorbey gehen“ (21. dubna 1666, Vídeň); „Deß graff Maxen hochzhait machen wier morgen, waillen aber der bischoff nicht dispensiren wollen, hatt eß der nuntius gethan, werden also zu Hietzing zußammen geben“ (25. dubna 1666, Vídeň). Předpoklad, že zasnoubení starší dcerky s Valdštejnem bylo posledním Ferdinandovým dílem (Maťa 2011), tím není ani prokázán, ani vyvrácen, neboť není zřejmé, zda Verdenberk sňatek neinicioval na smrtelném loži.
- 31 „Den 7ten May ist die hoch- undt wohlgebohrne frau frau Catharina Elisabetha gräfin von Waldstein gebohrne gräffin von Werdenberg in die gräff. Stahrbergische grufft begraben worden.“ Vídeň, Augustinerkloster, Konventsprotokol („Tomus II. protocollu conventus nostri Viennensis ab anno introductionis nostrae ad annum 1696 inclusive“), sv. 2, s. 285. Tradované datum jejího úmrtí (Maťa 2011) je tedy datem pohřbu.
- 32 Svatební smlouva z 18. června 1672, viz Niederösterreichisches Landesarchiv, Archiv Lamberg (Ottenstein), karton 204, č. 1605 (údaj o sňatku možno doplnit do rodokmenu in Maťa 2011).
- 33 Tak soudí Schnyder 2009, s. 75–76, pozn. 120 (radní se snažili „...procurare da lui qualche beneficio in memoria sua a questa patria...“). Schnyder předpokládá, že Jan Petr a Jan Křítel byli syny stavitele a štukatéra Alessandra Verdy, což je v rozporu s interpretací Haraldy Tersche podle nějž šlo o syny právníka Jakoba Verdy (ovšem též z Gandrie) působícího ve Štýrském Hradci; viz Tersch 1995, s. 85nn. Původ Verdů dosud nebyl spolehlivě objasněn. K původu Verdů z Verdenberka též Bordoni 1966.
- 34 Kitlitschka 1970, s. 210–212.
- 35 Widauer 2005b.
- 36 Dedic 1960 / 150, s. 293n.; Sturmberger 1976, s. 121n.
- 37 Keller 2005, s. 46.
- 38 Ungnadův stručný medailon viz Schwarz 1943, s. 382n.; Winkelbauer 1999, s. 100. Cenné údaje přináší i Georg Adam Hoheneck ve druhém svazku své knihy *Die Löbliche Herren, Herren Stände, Deß Ertz-Hertzogthumb Oesterreich ob der Enns*, vydané v Pasově roku 1732. Viz Hoheneck 1732, s. 774–789.
- 39 Keller – Catalano 2010, II / s. 457.
- 40 „Der graf von Weißenwolff ist schon landtsaubtman zu Lintz... worden.“ Keller – Catalano 2010, VI / s. 232 (17. října 1656). „Herr graf Franz ist vergangnen sambstag mit dem neuen herrn landtsaubtman des landt ob der Enns, dem er meinem bericht nach zu Lintz in dem

- amt installiern solle, neben uezigen herrn camerpresidenten von hinnen verraist..." Philipp Friedrich Breuner Arnořtu Vojtěchovi z Harrachu, 1. listopadu 1656 (Víděň), ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, karton 153. Srov. Hengerer 2004, s. 254, pozn. 936.
- 41 Fürrohr 1984, s. 88.
- 42 Majetkovou situaci jeho syna a dědice v roce 1674 výmluvně dokládá seznam hornorakouských sídel a jejich vlastníků z roku 1674; viz Vischer 1674 (reprint: Wien 2005). Srov. i list Humprechta Jana Černína Bernardu Ignácovi z Martinic z 10. března 1672 (Víděň): „Morì il vecchio Conte Veissenwolf a Linz Domenica passata, cio è alli 6. corrente con haver lasciato per un millione e ducento milla de' beni stabili all'unico figlio..." SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 201, fol. 31b. Dále list Augusta ze Sinzendorfu Adamovi Matyášovi z Trauttmansdorffu z téhož data (Víděň): „Der alte Graff von Weissenwolff nunmehr seel. hat die freud nit erwartten können, daß ihme der toison wäre angehengt worden, sondern ist vergangenem Sontag frue umb 8 uhr zu Lintz verschiden. Der junge Graff ist gestern per bosta [=posta] hinauf gereist, ietzo hat er nur noch den gewesenem herrn hoffmarschall zu überstehen, so ist er neben possedierung einer million güetter auch landtshauptmann. Assai ben balla a chi la fortuna sona." SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 40.
- 43 Straßmayr 1957.
- 44 Mařa 2011, s. 289–290.
- 45 Schreiber 2013. Základní pracì k osobě Ernsta z Traunu je obřirná dizertace Philippa Hoyose, *Ernst von Traun, Generalkriegskommissär, und die Abdankung der kaiserlichen Armee nach dem 30-jährigen Krieg*, která se opírá o podrobný průzkum Traunovy pozůstalosti, dochované v soukromých šlechtických archivech v Maissau a v Petronellu; viz Hoyos 1970. K Traunově stavební činnosti viz Kitlitschka 1967 (s registry z účtů osvětlujících stavbu petronelského zámku a dokládajících mj. podíl Carpofořa Tencally) a Fidler 1990, s. 199–201 a passim.
- 46 Strohmeier 2006, s. 262n., 268, 272.
- 47 Theatrum Europaeum 1677, X / s. 194 (následuje obřirný popis); Seifert, 1988, s. 27n.
- 48 Hoyos 1970, I / s. 98. Soudobá reflexe zahrady viz Keller – Catalano 2010, IV / s. 233; VI, s. 329 (14. června 1657): „Di là andassimo a desinare nel giardino del landmarschalck, e fu apparecchiata la tavola nella sua bella sala, dove da ogni cantone corre una fontana, e di sotto ci sono delle grotte con belli giochi d'acqua da bagnarsi.“
- 49 Kitlitschka 1970, s. 212–213.
- 50 Kitlitschka 1967.
- 51 „Dimani andiamo con il Principe di Ditrichstein, Cavallerizo Maggiore e Conte Vratl dal Conte di Traun al suo magnificamente fabricato Castello di Petronella due leghe da Posenia e per essere piu vicini di qua per il ritorno di posdimani andremo a dormir a Trauttmansdorf, luogo del Conte Vindischgratz.“ Humprecht Jan Černín Bernardu Ignácovi z Martinic, 3. března 1672 (Víděň), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 201, fol. 35v. „Je part demain avec le Prince de Ditrichstain, M. le grand Esquier et Czernin à Petronell, de là à Trauttmansdorf et reviendrons samedy prochain.“ Adolf Vratislav ze Šternberka (patně Janu Jiřimu Jáchymovi Slavatovi), 3. března 1672 (Víděň); „Nous sommes revenu heureusement de nostre petit voyage. Petronell merite qu'on l'aillie voir, à 50 lieux, le metre et la mestresse du logy nous ont traités à merveillie. Le C. de Windischgratz nous à salués 3 fois avec la descharge de 15 pieces de canons et 100 dopelhacken.“ Týž témuž, 5. března 1672 (Víděň). SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů, sign. III J 2b, karton 36, fol. 32a, 34a.
- 52 Mádl 2008a, s. 42.
- 53 Viz seznam komorníků v ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, karton 88, sign. S 1/17, datum Buquoyova jmenování (přísahy?): 28. listopadu 1663.
- 54 Srov. Philipp Friedrich Breuner Arnořtu Vojtěchovi z Harrachu, 23. března 1667 (Víděň): „Was Euer Liebden aussprechen von dem neien baar ehevolk des grafen Bouquoi und des herrn landtmarschalcks, daß ein wackers baar zusammen komen, wierdt dahie anderst geurteilt und bede mat von complexion und gesundtheit gehalten, also daß es für kein langwierige ehe und bewonung will gehalten werden. Unser herr erhalte sie aber langwierig beisamen.“ ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, karton 153.
- 55 Kitlitschka 1967, s. 125, č. 73.
- 56 Dějiny rodu Buquoyů v 17. století patří k badatelským deziderátům. K dispozici jsou zatím vesměs pouze stručné přehledy, shrnující taktěž stav bádání; viz Koblasa 2002; Ducreux 2005; Chaline 2007; Krummholz 2012. Hokr 2000 mapuje pouze první dvě generace, které držely majetek v Čechách.
- 57 Z údaje, že byl roku 1664 raněn v bitvě u sv. Gottharda, by bylo možno usuzovat na vojenskou kariéru, Koblasa 2002, s. 23.
- 58 NÖLA St. Pölten, Herrenstandsarchiv, IIIb, protokol schůzí panského stavu, 1659–1674, s. 136n. V následujících letech se Buquoy příležitostně účastnil zasedání panského stavu a 4. dubna 1678 byl přijat i jeho bratr Karl Albrecht, 10. května 1689 pak Karel Filip (tamtéž, protokol schůzí panského stavu, 1675–1685, s. 40nn.; Herrenstandsarchiv XXII, protokol schůzí panského stavu, 1686–1720, s. 34n). Viz též Schopf 1966, s. 41.
- 59 Wißgrill 1794, I / s. 419n.
- 60 SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Historica Jindřichův Hradec, karton 28.
- 61 Víděňský palác Karla Ferdinanda Buquoye identifikoval Krummholz 2012, s. 93–94. Vedle toho Buquoyovi patřil zřejmě i nedaleký dům v dnešní Schenkengasse, dědictví Buquoyovy ženy po svém otci Ernstovi z Traunu. Srov. Kubeř 2005a, s. 102, pozn. 355. Wißgrill 1794, I / s. 419, uvádí, že Buquoy získal roku 1671 „...das ständische Freyhaus in der Kärntnerstraße dem Burgerspital gegenüber“.
- 62 Čapská 2009, s. 58, 133, 143; Eadem 2011, s. 83, 185, 198–199.
- 63 Datace eisenstadtských maleb není dosud vyřeřena a v literatuře časově zařazení kolísá: Galavits 1986,

- s. 96–97 (1665–1671); Kitlitschka 1970, s. 219–220 (krátce po 1668, resp. 1669); Galavitcs 2001, s. 329–332 (sedmdesátá léta); Mollisi – Proserpi – Spiriti 2005, s. 186 (mezi lety 1670 a 1672).
- 64 Hiller 1992.
- 65 Pálffy 2009.
- 66 Dominkovits 2009; Höbelt 2012.
- 67 K osobě Pála Esterházyho existuje bohatá literatura, ze které zde uvádím jen nejdůležitější práce: Bubics – Merényi 1895; Eszterházy 1901; Iványi 1991; Perschy 1993; Idem 1995; Hiller 2002. Výtečnou shrnující stať, jež ob-
 jasnjuje Esterházyho kulturní investice ve vztahu k jeho kariéře, napsal Galavitcs 1992.
- 68 Viz tištěná zpráva o Leopoldově korunovaci: *Leopoldi I. Königs in Hungarn Königl. Crönung in Böhemb*, Prag 1656 (nepaginováno). Esterházy zde byl zmíněn rovněž mezi hosty pozvanými k druhé z 12 tabulí korunovač-
 ního banketu, na poměrně čestném místě.
- 69 Galavitcs 1992, s. 139n.
- 70 Galavitcs 1992, s. 124–126, 129, 132.
- 71 K odlišnému postavení uherské šlechty ve srovnání se šlechtou s česko-rakouských zemí jsou stále inspirativní poznámky v Evans 1979, s. 235–274. Srov. dále Schimert 1995.
- 72 K tomu nově a zásadně Várkonyi 2002.
- 73 Leopold mohl ve vlastnoručním listě svému dávnému korníkovi Humprechtu Janovi Černínovi připomenout, že Esterházy byl „...olim vostro camerata nell’a[nno] 1655“, 14. června 1681 (Šoproň), viz opisy jeho listů Černínovi, SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, bez signatury.
- 74 Evans 1979, s. 247.
- 75 Csatkai – Frey 1932, s. 55–66.
- 76 V literatuře se na základě novějších označení soudilo, že se alegorie vztahují k provinciím uherským. Správné určení podle přemalovaných italských nápisů podávají ve svých článcích Martin Mádl a Jana Zapletalová. Srov. též č. kat. IV.
- 77 Pálffy 2004.
- 78 „Nell’entrata, che fece in Vienna l’Augustissima Imperatrice Margherita, venne esso Conte Paolo ad’honorare la cavalcata con sei cento cavalli superbamente ornati.“ Cit. Galeazzo Gualdo Priorato, Attioni e qualità della Casa Esterasi, in: Gualdo Priorato 1674 (nepaginováno, poslední stránka textu); Idem 1674, III / s. 75. Viz dále Viskolcz 2010, s. 129–142.
- 79 Den předtím hostil na svém statku císařský dvůr podobně jeho (o tři roky později popravený) švagr Ferenc Nádasdy; srov. Pribram – Pragenau 1903, I / s. 378. Viz též *Theatrum Europaeum* 1677, X / s. 798.
- 80 „Der herr Graff Estershazi Paul, General in Ungern, will allein Ihro Kayserlichen Mayestät zu gefallen ohne einige weitere uhrsach 200 haußgesessene Juden auß seinen gebieth freywillig abschaffen und sich solches nuzns priviren.“ Viz zpráva švédského agenta Hanse Heinricha von Gabsattel švédskému králi, 17. července 1670 (Vídeň), Stockholm, Riksarkivet, Diplomatica-Germanica, 291. Zprávu je třeba číst nejen v souvislosti s událostmi v Uhrách, ale též s vypovězením Židů z Vídně v roce 1670 pro údajné otrávení studně a přivození císařovna potratu, Cerman 2000.
- 81 Körner – Kopp 2010.
- 82 Základní prací k Trauttmansdorffovi je studie Pilshofer 1989–1990 (pod neurčitým názvem se ukrývá solidní a o prameny opřený přehled biografických dat Sigmunda Friedricha, který je ve starší literatuře občas zaměňován se svým stejnojmenným strýcem, jenž zemřel již 1631), a na základě širšího pramenného výzkumu eadem 2006, s. 52–93. Tím je antikvována stručná životopisná skica Naschenweng 2002, s. 145–147.
- 83 Schuller 1981.
- 84 Lernet 2004. Údaje o rodu Trauttmansdorffů v 16. a 17. století, zejména o jejich působení ve Štýrsku, jsou – s výjimkou slavného Maxmiliána a jeho dědiců – poměrně skromné a často chybné. Dobrou genealogii obsahuje Witting 1983, s. 379–394. Občas citovaná rukopisná práce Helgy Schuller, *Die Trauttmansdorffer. Der Aufstieg einer österreichischen Adelsfamilie vom Einschild-ritter zum Reichsfürsten*, mi bohužel nebyla k dispozici. Panství Gleichenberg, Negau a Burgau (ve Štýrsku) a Totzenbach (v Dolních Rakousích) se v souvislosti se získáním hraběcího titulu stala součástí titulatury všech tří bratří a jejich potomků, ačkoliv všechny statky držel jediný Maxmilián.
- 85 Andritsch 1980, s. 18.
- 86 Weigle 1956, s. 92.
- 87 Pilshofer 2006, s. 58n.
- 88 Bourcy 1960–1965, s. 117; Hengerer 2004, s. 504, 550. Již roku 1641 se radou v téže instituci stal jeho bratranec, Maxmiliánův syn Jan Fridrich, který však záhy povýšil na říšského dvorského radu ve Vídni a stal se později vysoce postaveným hodnostářem v Čechách.
- 89 „In Stiria è sposo un tal Sigismondo Federico conte di Trautmanstorff, nipote del maggiordomo maggiore, con la belle freylle di Donau, è cavaliere che ha studiato bene, di 28 anni incirca, et ha da 10 000 fiorini d’entrata“, Keller – Catalano 2010, III / s. 375 (3. února 1650).
- 90 Naschenweng 2002, s. 145, 147.
- 91 StLA Graz, Landschaftliches Archiv Antiquum, Gruppe VI, Steuerbuch 1624 (Nr. 114). Jde zřejmě o týž majetek, z kterého Sigmund Friedrich odváděl v roce 1632 a 1640 osobní (Leibsteuer) resp. komínovou daň (Rauchfanganschlag); srov. Pichler 1959, s. 91. Štýrský majetek každého z bratří Hanse Davida – Maxmiliána a Sigmunda Friedricha staršího – je ovšem v soupisu z roku 1624 oceněn na přibližně čtyřnásobně vyšší hodnotu.
- 92 Pirchegger 1962, s. 75, Trauttmansdorff mezi držiteli statku vůbec neuvádí. Podezřelé je rovněž, že statek Gajevci ležel v celjské čtvrti, kdežto podle zmíněné daňové evidence se měl majetek Hanse Davida nacházet ve čtvrti Vorau, tedy ve zcela jiné části Štýrska. Není rovněž vyloučeno, že šlo o dědictví po matce, jak by nasvědčovaly informace, jež podává Pilshofer 2006, s. 56n. Sigmund Friedrich zde každopádně datoval svůj list Maxmiliánovi z Trauttmansdorffu z 10. listopadu 1638, v němž si stěžoval na pustošení svého panství ze strany jistého plukovníka a líčil strádání své matky, ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, karton 141, sign. Ff.6.27, fol. 185n.
- 93 Druhou a zřejmě větší část tohoto dědictví (panství Negova/Negau v Dolním Štýrsku) získal strýc Max-

- milián. Ještě v adresách listů (tzv. „Handbriefel“) Leopolda I. z šedesátých let je Sigmund Friedrich označován jako „herr auf Geyoffken und Thal“, viz například list z 2. prosince 1665, StLA Graz, Familienarchiv Trauttmansdorff, karton 2.
- 94 Brunner 1987a, s. 25; Idem 1987b.
- 95 Tremel 1952, s. 79. Relativní rozsah obou panství lze odvodit od jejich hodnoty v daňové knize (*Gültbuch*) štýrských stavů: Rabenstein je zde uveden se 197 librami, Neuhaus s 600 librami tzv. *Gült*; Pilshofer 2006, s. 74–76. Zda Sigmund Friedrich skutečně razil nové jméno (Trautenfels) pro svůj hrad, jak vesměs uvádí literatura, se mi nepodařilo ověřit. V datacích svých (níže citovaných) listů každopádně uváděl pouze jméno „Neuhaus“.
- 96 Viz seznam komorníků Ferdinanda III. z roku 1651, SOA Praha, Rodinný archiv Šternberků, inv. č. 48.
- 97 Mocenského pnutí ve Štýrsku si povšiml Hengerer 2004, s. 487–490, a Höbelt 2008, s. 333n., aniž by však vzali v potaz důležitý materiál (registry korespondence štýrských šlechticů s Václavem Eusebiem z Lobkovic), který zveřejnil Dworžak (sic!) 1869.
- 98 Herberstein, v úřadu od roku 1648, byl v 17. století jediným ze štýrských zemských hejtmanů, který byl z funkce odvolán (další podobný případ následoval až roku 1749), Naschenweng 2002.
- 99 Vnitrorakouská tajná rada byla grémiem, do něž byli povoláváni zasloužilí ministři ze Štýrska a vedlejších vnitrorakouských zemí. Společně s vnitrorakouskou dvorskou komorou, vnitrorakouskou dvorskou válečnou radou a vnitrorakouským soudním dvorem (*Regierung*) šlo o relikv z doby, kdy ve Vnitřních Rakousích vládla nezávisle štýrská linie Habsburků (1564–1619), sídlící ve Štýrském Hradci. Poté co Ferdinand II. převzal 1619 vládu v habsburské monarchii a přestěhoval svůj dvůr do Vídně, tyto dvorské úřady nebyly zrušeny, nýbrž přeměnily se v mezičlánek mezi vídeňskou centrální správou a správou jednotlivých vnitrorakouských zemí; Thiel 1916–1930.
- 100 Vnitrorakouským radou byl jmenován buď roku 1653 nebo 1655: Georg Adam z Kuefsteinu Hansi Ludwigovi z Kuefsteinu, 6. ledna 1655 (Vídeň): „Graf von Wagensperg Cammerpraesident und Graf von Herberstein landshaubtmann in Steyr sind beyde geheimbe rhat darinnen erkläret worden.“ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, Budapest, sign. G 4, Tom. XIV, fol. 152n. „In vece del conte di Dietrichstain morto è stato fatto presidente della camera in Stiria il conte di Wagensperg, e presidente del consiglio segreto il conte di Tattenbach, et aggiunto a detto consiglio il landshaubtman del paese.“ Keller – Catalano 2010, III / s. 755 (6 listopadu 1653). V roce 1658 byl Herberstein uveden také do (vídeňské) tajné rady: „Nach gedachtem rath hatt der graf von Hermstain, landtshaubtman zu Grätz, sein juramentum alß gehaimer rath bei ihrer khayserlichen Mayestet abgelegt.“ Ibidem VI / s. 537 (17. října 1658).
- 101 „Es verlautet alß wan der landtverweser in Steyer ein graf von Trautmanstorf solle khayserlicher ambasciator in Spanien werden...“ Ibidem VI / s. 797n. (16. červen 1660); „Der graf von Trautmanstorf solle die ihm angetragene spanische ambasciata recusirt haben.“ Ibidem, s. 816 (24. červenec 1660).
- 102 K holdovací cestě Leopolda I. po vnitrorakouských zemích Lorenzo de Churelichz [Lovro Kurelić], *Breve, e succinto Racconto de Viaggio, solenne Entrate, et ossequiosi Vasalaggi, Essibiti alla Gloriosa Maestà dell'Augustissimo Imperator Leopoldo ...*, Vienna 1661; Popelka 1959, s. 136–138. Leopold dorazil do Štýrského Hradce 23. června, dva dny po Trauttmansdorffově instalaci.
- 103 Cerman 2002, s. 581n.
- 104 „...mitt waß vor uhrsachen und villen rationibus Ihr selbst mir solche incompatibilitet rapraesentirt habet“, Leopold I. Portiovi (vlastnoruční list), bez data a bez místa (květen/červen 1664), ÖStA Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hausarchiv, Familienkorrespondenz A, karton 13, konvolut „Portia“, fol. 167r.
- 105 Ibidem. Srov. druhý důležitý Leopoldův listy Portiovi v téže věci z 23. listopadu 1664, fol. 54r–55r. Oba listy otiskl (zčásti chybně transkribované) Beckh-Widmanstetter 1884, s. 61–65. Jejich kritické vydání připravuje Stefan Sienell, jemuž děkuji za poskytnutí fotokopii.
- 106 Dopisy adresované Lamberkovi viz OÖLA Linz, Herrschaftsarchiv Steyer, Schachtel 1238. Dopisy adresované Lobkovicovi viz LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. C 23; další listy adresované Maximilianovi z Trauttmansdorffu (jeden kus) a jeho dvěma synům, dědicům českých statků, Adamu Matyášovi (22 ks.) a Janu Frdrichovi (2 ks.), jsou uloženy v SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 5, 29 a 86, a dokládají, že Sigmund Friedrich se svými českými bratrance udržoval spíše jen zdvořilostní vztah; vnitroštýrské spory zde tematizovány nebyly. Marii Mírkové náleží můj dík za pomoc při studiu této korespondence. Další čtyři Trauttmansdorffovy listy, jen zčásti se dotýkající zmíněných sporů, viz Moravský zemský archiv Brno, Rodinný archiv Ditrichštejnů, karton 487, i. č. 1936/68.
- 107 Mladý Herberstein „in allem seines vatters unruhigem und violenten humor nachfolget“. Trauttmansdorff Lamberkovi, OÖLA Linz, Herrschaftsarchiv Steyer, Schachtel 1238, 26. prosince 1665.
- 108 Trauttmansdorff Lobkovicovi, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. C 23, 4. února 1666.
- 109 Trauttmansdorff Lobkovicovi, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. C 23, 26. prosince 1665.
- 110 Trauttmansdorff Lamberkovi, OÖLA Linz, Herrschaftsarchiv Steyer, Schachtel 1238, 27. ledna 1666.
- 111 Trauttmansdorff Lamberkovi, OÖLA Linz, Herrschaftsarchiv Steyer, Schachtel 1238 13. října 1666. Trauttmansdorff Lobkovicovi, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. C 23, 13. října 1666.
- 112 Hengerer 2004, s. 550, pozn. Seznam komorníků (podle všeho neúplný) s daty jmenování (ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, karton 88, sign. S 1/17) Trauttmansdorffa neuvádí, je však uveden v úplnějším seznamu v LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – ro-

- dinný archiv, sign. F 12/80 a podle pořadí mohl být jmenován někdy na podzim roku 1658.
- 113 Viz pozn. 93. Není nicméně známo, že by byl Trauttmansdorff adresátem Leopoldových vlastnoručných listů jako někteří čelní představitelé zemské správy v jiných zemích (například Humprecht Jan Černín a Bernard Ignác Martinic v Čechách nebo Kryštof Leopold Schaffgotsch ve Slezsku); Maťa – Sienell 2004.
- 114 O svatebním daru Trauttmansdorff Lobkovicovi 12. ledna 1667 (Štýrský Hradec). 26. ledna 1667 tlumočil Lobkovic Trauttmansdorffovi císařské povolení k cestě do Vídně. Trauttmansdorffův list Lamberkovi z 29. března 1667, datovaný „di casa“, byl pravděpodobně psán ve Vídni (viz pozn. 113). 24. března 1667 referoval Jan Jáchym Slavata z Vídně Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu: „Der steürische landtshaubtman und graff Frantz von Trauthmanßdorff, derer bruder, werden künfftige wochen wieder nach Gratz abraisen.“ SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 42.
- 115 Schemper-Sparholz 1987, s. 306. Dále je Trauttmansdorff ve Vídni doložen v únoru 1670, kdy se zde konala porada představitelů habsburských zemí o rozvržení kontribuce, a v dubnu 1671, kdy se spolu s několika dalšími představiteli habsburských zemí zúčastnil konference, jež císaři doporučila popravu uherských magnátů obviněných z přípravy spiknutí proti císaři, Gualdo Priorato 1674, III / s. 718n.; Rački 1873, s. 542n.
- 116 Pribram – Pragenau 1904, II / s. 370n.; Seifert 1988, s. 41–43; Kryza-Gersch – Ruck 1983; Popelka 1959, s. 150. Trauttmansdorff a Eggenberg byli kolem roku 1670 dva nejvýznamnější objednavatelé nástěnné malby ve Štýrsku; Brucher 1973, s. 12–32. Jejich vzájemný vztah není znám, jak konstatuje i Pilshofer 2006, s. 91, 288.
- 117 Pilshofer 2006, s. 83–86, 88–90.
- 118 Wastler 1888; Pirchegger 1963, s. 112.
- 119 Velký sál byl vyštukován a vymalován mezi 20. říjnem 1670 a koncem roku. Tencalla je znovu doložen na Neuhausu (Trautenfelsu) zřejmě mezi červnem a říjnem 1671 a možná znovu roku 1672, Pilshofer 2006, s. 151n., 168n., 228n., 298n., 305. Zajímavé je, že v obou prve zmíněných případech se zde mohl setkat s Trauttmansdorffem, který je na Neuhausu doložen v prosinci 1670 (viz list Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu, bez denního data, SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 29) a 24. srpna 1671 (list Lobkovicovi, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. C 23).
- 120 Freedberg 1990, s. 287–306. Sál vyzdobený těmito výjevy byl původně jídelnou, jak doložila Pilshofer 2006, s. 129n., rozbohem Trauttmansdorffova pozůstalostního inventáře.
- 121 Srov. reprodukce maleb in: Kaiser 1992, s. 78–81. I autorka – ovšem bez znalosti Trauttmansdorffových sporů – předpokládá s ohledem na trauttmansdorffský znak znázorněný na koberci vyobrazeném ve středním poli, že „in der Geschichte vom geschmähten und gekrönten Künstler ein Hinweis auf die Person des Auftraggebers zu sehen sein wird“.
- 122 Viz Trauttmansdorffovy – zčásti doslovně znějící – listy Lamberkovi a Lobkovicovi z 6. a 20. března, 13. května a 15. listopadu 1665, 16. října 1667 a 17. prosince 1668, OÖLA Linz, Herrschaftsarchiv Steyer, Schachtel 1238; LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. C 23.
- 123 Srov. například obsáhlý memoriál Trauttmansdorffova štýrského spojence Georga Christiana von Saurau, StLA Graz, Familienarchiv Saurau, karton 49, Heft 856, v jehož úvodu autor vybízel, aby „...steyrischen stende... mit gleichstimbender harmonia das liebe vatterlandt... retten unnd vertheidigen helffen, nit aber ex opposito durch unzuverlässige und unverantwortliche trennungen und gefehrliche dissensiones den verderblichen undtergang auf den halß zu ziehen...“.
- 124 Brucher 1973, s. 21n.; Woisetschläger 1987; Pilshofer 2006, s. 286.
- 125 Pilshofer 2006, s. 62, 284.
- 126 Pilshofer 2006, s. 79, 285n.
- 127 Jeřábek 1948; Kopicčka – Maťa 2010.
- 128 K východiskům Lobkovicovy kariéry Marek 2005. K tomu srov. Maťa 2008.
- 129 Maťa 2004, s. 906, pozn. 226. Keller – Catalano 2010, II / s. 353.
- 130 Tato jeho činnost zatím nebyla v dosavadní literatuře adekvátně zhodnocena. Nedostatečný je výklad, který podává Barker 1978. Několik užitečných poznámek má Höbelt 2008, *passim*.
- 131 Steller 1937; Klein 1986, s. 153n.
- 132 Kubeš 2009, *passim*.
- 133 Wolf 1869 podává spíše dějiny habsburské diplomacie a politiky v této době než skutečnou Lobkovicovu biografii. Řadu korektur a doplnění přináší Sienell 2001; Hengerer 2004, *passim*; Cerman 2002. Důležitá je panovníkova korespondence s Lobkovicem, kterou zčásti vydal Dvořák 1894.
- 134 Dvořák 1873; Brunner-Melters 2002.
- 135 Steller 1937, s. 13–15, 29; Kalinowski 1974, s. 85–87.
- 136 Lewiová 1927; Naňková – Lencová 1995; Šroněk – Konečný, 1995.
- 137 Kubeš 2005b.
- 138 Šípek 2003, s. 79–91.
- 139 Giacomo Tencalla je v Roudnici doložen zápisem v matrice i k 26. září 1677, tedy necelý půlrok po Lobkovicově smrti, kdy se zúčastnil křtu syna štukatéra Jerolíma Valkouna. Srov. Piffel 1940, s. 117.
- 140 LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. G1/102.
- 141 Srov. stručné poznámky in Wolf 1869, s. 427–432; Dvořák 1873, s. 41. Co se týče zákazu udržovat písemné kontakty, je výmluvná následující příhoda: dne 2. ledna 1675 psal papežský nuncius při císařském dvoře Giulio Spinola z Vídně Humprechtu Janu Černínovi, že se u dvora vypráví, kterak prý hrabě napsal knížeti list ve věci jistého svého uprchlého poddaného, avšak kníže dopis nechal vrátit nerozpečetěný a napsal kolem pečeti „Et ne nos inducas in tentationem“. O atmosféře nejistoty, která v těchto měsících ve dvorských kruzích panovala, svědčí, že Černín považoval za nutné historiku, byť vyprávěnou pouze „per scherzo“, ve svém dopise císaři z 13. ledna z Prahy obsáhle vyvrátit, jako by šlo o závažné obvinění: „...il che non mi è mai venuto in

- mente ne per immaginazione, ne per insogno, ma è ogni cosa falsissima non havendo dalla prima fin all'ultima in se minima verita, perche non mi è fuggito alcun mio suddito e se anche fosse, come non e fuggito, all' hora in tal caso il mio capitano havrebbe scritto al suo, e non io a lui, perche così è l' usanza, che simili casi la maggior parte distrigano fra di loro li capitanei senza intricarsi li Padroni, e posito che havesse ancor a me stesso toccato di farlo, havrei voluto perder piuttosto cento sudditi che farli dir non che scrivere minima parola e nemen una syllaba perche (lodato Iddio) non sono così privo di giuditio di scrivere ne per tal, ne per quasi sii altro negotio, ne per pocco, ne per assai, a un tale, che sta in disgratia del Padrone, da tal pazzia mi guardi Iddio, quale chiamo in testimonio, e lo prendo sull'honore et anche sull'anima mia, che mi si fa in ciò torto, e sarà un inventata calunnia o un qualche sbaglio di qualche d'un altro." SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 213.
- 142 „Io son intrigato colla mia commissione di tener a bada, et osserrar al duca di Sagan, ch'è un Proteo. Mai gli essibii in vita mia tal'osservanza, egli e un Proteo da vero et hora sparge ch'andarà avanti al luogo destinato, hora si dice che sia infermo et deve restar in un'altro suo bene." Martinic Harrachovi, 9. listopadu 1674 (Praha), ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, karton 283. Próteus, mořský Bůh, vystupuje v řecké mytologii jako nerudný a nevlídný stařec, obdařený věštickým nadáním a schopný měnit podoby. Srov. úryvek z jiného Martinicova dopisu in Maťa 2004, s. 732.
- 143 „Il prencipe di Lokowiz passò poi al altra vita, dicono che vivea da santo. Questa gratia li fece Iddio per me benche indegno instrumento, poichè se non lo havessi così mortificato, forse non haverebbe havuto una morte si felice." SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, opisy osobních listů Leopolda I. Černínovi (bez signatury).
- 144 „...ließ er sich ein zimmer zurichten / welches die helffte mit tapeten und mehrern fürstlichen meublen geziert war, die andere helffte aber die schlechteste vorstellung einer bauern=hütte an den tag legte: und erklärte sich dabey gegen alle / die ihn besuchten / daß er / auff solche art / seines vorigen und ietzigen zustandes / am besten eingedenck seyn könnte." Eucharius Gottlieb Rinck, *Leopolds des Grossen Röm. Käysers wunderwürdiges Leben und Thaten*, Cölln 1713 (1. vyd. Leipzig 1708), s. 722. Též Rohr 1733 (1. vydání 1728), s. 83: „Der zu Käysers Leopoldi Zeiten berühmte Minister am Kayserlichen Hofe, Fürst Lobkowiz, ersann eine seltsame Meublirung, als er in eine Ungnade gefallen, und bey diesem seinem Unglück so wenig die Freyheit ald Unschuld verlohren. Er ließ sich ein Zimmer zurichten, welches die Helffte mit Tapeten und mehrern Fürstlichen Meublen ausgezieret war, die andere Helffte aber die schlechteste Vorstellung einer Bauer-Hütte an Tag legte; er erklärte sich dabey, gegen alle die ihn besuchten, daß er an solchem Ort seines vorigen und ietzigen Zustandes am besten eingedenck seyn könnte." Gauhe 1740, s. 1241: „...er ließ dannenhero auf seinem Schloße Raudnitz ein Zimmer zurichten, welches die Helffte mit Tapeten und mehreren Fürstlichen Meublen gezieret war, die andere Helffte aber die schlechteste Vorstellung einer Bauern-Hütte an den Tag legte, und erklärte sich dabey gegen alle die ihn besuchten, daß er auf solche Art seines vorigen und itzigen Zustandes am besten eingedenck seyn könnte."; Menzel 1841, s. 65: „Lobkowitz ließ in Raudnitz ein Zimmer einrichten, dessen eine Hälfte kostbar geschmückt war, die andre einer Bauernstube gleich, und sagte, daß er sich so den Wechsel seines Zustandes am besten vergegenwärtigen könne."; Mailáth 1848, IV / s. 47: „Die Sage geht, daß er in Raudnitz ein Zimmer einrichten ließ, zur Hälfte kostbar geschmückt, zur Hälfte als Bauernhütte, um sich den Wechsel seiner Verhältnisse so am besten zu versinnlichen."; Vehse 1852, s. 48: „[Lobkovic] ließ sich in Raudnitz einen Saal halb in Fürstenpracht, halb als armselige Hütte zurichten; in der einen Hälfte that er, was seinem glänzenden Glücke, in der andern, was seinem tiefen Falle zukam, alle Wände schrieb er voll mit lächerlichen und scandalösen Anecdoten aus dem Leben seiner Gegner." Legendu svými slovy citují i Wolf 1869, s. 427, a Dvořák 1873, s. 41.
- 145 Catalano 2003; Foltýn 2007a; Idem 2007b. K začátkům jeho kariéry Maťa 2004, s. 359n.
- 146 Viz č. kat. XI.
- 147 Kalista 1936; Maťa – Sienell 2004.
- 148 Dosud nejuceleněji nastínil Černínův život ve stručné, ale informativní a dobře podložené skice Pekař 1998⁵, s. 106–123. Jeho skicu pak na základě podrobného studia Černínovy pozůstalosti z jeho mladých let významně prohloubil Kalista 1932; Idem 1941.
- 149 Kalista 1930.
- 150 Maťa 2007; Idem 2010a. K tomu je třeba připočíst Černínovu komisi k moravskému zemskému sněmu v roce 1655–1656.
- 151 SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 107–256. Na rozdíl od jiných šlechtických pozůstalostí je Černínova korespondence v současné době uspořádána chronologicky (byť ne zcela důsledně) v bezmála 150 kartonech, což umožňuje zajímavý pohled na všestranné kontakty jejího zůstavitele.
- 152 Maťa 2010b.
- 153 Morper 1940; Lorenc – Tříška 1980; Horyna – Zahradník – Preiss 2001.
- 154 Novák 1915; Slaviček 1993b. Důležitý údaj o umístění černínské obrazové galerie v někdejší rožmberském paláci na Pražském hradě roku 1665 (dosud se v literatuře uváděla jiná data) přináší Keller – Catalano 2010, IV / s. 348 („Il giorno sono andato nella casa rosenbergiana, dove il conte Cernino attacca i suoi belli quadri di Venetia per vederli, sono veramente per il più belli, et in tanta quantità, che una sale grande, con 7 in 8 stanze appena li recepiscono") a VII, s. 596 („Schon ein 3 tag aneinander hatt man nur alleweill deß graf Tschernin seine lackheyen auf und ab gehen gesehen mitt bildern, die er ins schloß herauf tragen laßen, solche in dem saall, weil er in seinem aigenen hauß nicht platz genueg darzue hatt, welchen ihme ihr khayserliche Mayestet in dem rosenber[g]ischen hauß darzue erlaubet, ordentlich auf henckhen zulaßen. Wan sie alle beisamen, dan ihrer uber 600, wirdt es ein gusto sein, sie dorten beisa-

- men zusehen“); srov. s. 623. Další důležitý, dosud rovněž nezohledněný údaj pochází z vlastnoručního listu Leopolda I. Černínovi z 14. srpna 1679 (Vídeň): „Ricordandomi, che havete desiderato in caso, ch'io venisse una volta a Praga, ve lo avisassi prima, acioché poteste levare li vostri quadri, che stanno nella casa deli Rosenberg, vengo ora a darvi parte... Ve lo insinuo con questa occasione, acciò potiate disporre le cose vostre, mentre forse ancora potrebbe venir colà la Imperatrice Eleonora, che dovrebbe stare nel pallazzo di Rosenberg.“ Viz opisy císařových listů, SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, bez signatury.
- 155 Shrnuje je Vlček 1999.
- 156 Pro tento účel byla prostudována veškerá korespondence pro léta 1664–1682, SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, kartony 163–244.
- 157 Šlo o zimní měsíce let 1666/67, 1667/68, 1668/69, 1670/71, 1671/72, 1673/74, 1675/76, 1677/78. Roku 1673 odjel Černín z Čech dříve, aby se zúčastnil druhého Leopoldova sňatku ve Štýrském Hradci. V dopise neznámému (snad Bernardu Ignácovi z Martinic) z 9. března 1670 (Kosmonosy) objasňoval Černín příčinu, která mu zabránila, „ch'io non ho potuto al mio solito nel fine del passato autunno andar à Vienna“, SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 191. V letech 1672/73, 1676/77 a 1678/79 znemožnily Černínovi vídeňský pobyt sněmy, které tehdy začaly již na podzim. V zimě 1679/80 pobýval císařský dvůr v Praze. V letech 1680/81 a 1681/82 vídeňský pobyt zřejmě odpadl pro Černínovu tělesnou indispozici. Absence v zimě 1674/75 snad souvisela s Černínovými neshodami s manželkou, jak naznačují narážky v dopise Leopolda I. z 3. ledna 1675 (tamtéž, karton 213).
- 158 „...l'inverno è vicino, et questo è il vostro ordinario tempo della Residenza di Corte, also daß mann Euch wol mitt warhaitt ein windtervogel nennen kann.“ Leopold I. Černínovi, 17. října 1668 (Vídeň), opisy Leopoldových listů, SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, bez signatury.
- 159 „...poco a poco disponendomi per il mio solito quartiere d'inverno apresso la torre di San Steffano...“ Černín císaři, 25. srpna 1676 (Kosmonosy), ibidem, karton 219.
- 160 Černín Bernardu Ignácovi z Martinic, 21. dubna 1674 (Vídeň), ibidem, karton 210.
- 161 Například roku 1672 zvažoval hrabě koupí panství Bílé Poličany v Podkrkonoší, viz spisy ibidem, karton 204. Roku 1674 chtěl koupit statek Hamr (u Veselí nad Lužnicí) a připojit jej k Pluhově Žďáru (list rytíři Loubskému z 6. března 1674, karton 210). Rytíř Hozlauer psal Černínovi z Prahy 13. dubna 1674: „Eure hochgräffliche Excellenz werden sich gnadig entsinnen, waß massen sie mir in Wien anbefohlen, wan ich von ein oder anderen gütern vernehmen sollte, welche zu verkauffen und deroselben gelegen sein möchten, soliches zu berichten.“ Upozornil jej proto na nabídku jistého statku v Horní Lužici u Zhořelce za 40 000 zl. a dvou statků u Ústí nad Labem za 20 000 zl. (karton 210). 8. ledna 1677 psal Černínovi František Ferdinand Malovec, že nemíni prodávat svůj statek Osek (u Radnic), karton 222.
- 162 Sedláček 1885, IV / s. 108, 337; Idem 1893, IX / s. 34; Idem 1897, XI / s. 253n.
- 163 Sedláček 1897, XI / s. 253n.
- 164 Landštejn přišel Černína na 54 500 zl., Chudenice na 44 000 zl., Sedláček 1885, IV / s. 108; deskový záznam o postoupení Chudenic viz SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 229.
- 165 Aleš Vratislav z Mitrovic zemřel koncem ledna 1672 a již v září téhož roku jednal rakouský šlechtic August ze Sinzendorfu o koupi lnářského panství, z níž však sešlo, zřejmě pro vysokou cenu, viz Sinzendorfovy listy Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu, 2., 6., 16., 19. a 26. října, 1. a 11. prosince 1672, SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 40.
- 166 Vratislav např. komentoval stavbu Černínova zámku v západočeském Kysiblu, který si prohlédl roku 1668 při návštěvě Karlových Varů: „S milostivým V[áš] E[xcellence] dovolením byl sem na Gißybly. Pan hejt[man] mně z Tayspaku tam zval, dobře choval a s baumistrem a forstmistrem stavení i váčky myslivecký ukázal. Co se stavení dotýče, když se dostaví, málo v Čechách (co já vím) tý residencí rovných bude, příhodnějších a tak dobře disponovaných sotva kderá. Jedinou věc, kdyby dostačiti možná bylo (jakož není), bych tam vinšoval, aby tím dřívěji k pohodlnému V[áš] E[xcellence] užívání se dohotoviti mohlo.“ Vratislav Černínovi, 5. května 1668 (Karlovy Vary), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 184, fol. 50r. Vratislavovy dopisy jsou fragmentárně dochovány mj. v kartonech 166, 173–175, 179, 180, 184. Černínovy listy Vratislavovi zřejmě dochovány nejsou. K Vratislavovu synovi srov. např. list z 14. srpna 1664: „Můj malý Humprechtíček klaní se se po turecku čelem k zemi svému milostivému panu kmotru a jmenovci...“ (karton 166).
- 167 Šlo nepochybně o spis: Francesco Sbarra, *La contesa dell'aria, e dell'acqua. Festa à cavallo rappresentata nell'Augustissime nozze delle Sacre, Cesaree, Reali M. M. dell'Imperatore Leopoldo e dell'Margherita delle Spagne*, Vienna 1667. Tisk vyšel současně i v německém překladu: *Sieg-Streit Deß Lufft und Wassers. Freuden-Fest zu Pferd Zu dem Glorwürdigisten Beyläger Beeder Kayserlichen Majestäten Leopoldi deß Ersten... Und Margarita / Geborner Königlichen Infantin auß Hispanien. Dargestellet In dero Kayserlichen Residentz Statt Wienn*, Wienn 1667. Do obou variant byly vlepeny dvě rytiny zobrazující celou scénu na nádvoří Hofburgu (triumfální průvod a průvod kavalírů reprezentujících jednotlivé živly), šest rytin zobrazujících pohyblivé konstrukce a na dvě desítky rytin zachycujících baletní figury a jejich choreografii. Přehled těchto příloh podává Haider-Pregler 1969, s. 317. Srov. Fidler 2000.
- 168 „Tu odeslanou knihu a popsání toho předivného koňského balletu s uctivou vděčností sem přijal. Nemohu se dost nadívat a nadívat. Kýž že bylo možná mýho milostivého a nejmilejšího pána (totiž Tvé Milosti) liberey oblícti, v ní souce dosti bezpečen se podívati. Dostávám pokušení na Šlyslburku na mým mírně velkým paláce intradu a ballet dáti malovati.“ Vratislav Černínovi, 2. února 1667 (Praha), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 179.
- 169 Viz č. kat. XI.
- 170 Lejsková-Matyášová 1975.

- 171 Výčet nemusí být úplný.
- 172 Černín císaři, 25. srpna 1676 (Kosmonosy), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 220.
- 173 Vlček – Sommer – Foltýn 1998, s. 350n.; Sekera 2007.
- 174 Vlček 1999, 352–353. Další informace ke stavebním dějinám zámku viz č. kat. XI.
- 175 Sedláček 1885, IV / s. 108.
- 176 Catalano 2002, s. 123. Dne 8. ledna 1682 se Tomáš Zacheus imatrikuloval v Sieně; Weigle 1962, s. 344.
- 177 Za informaci vděčím Evě Chodějovské.
- 178 „Il disegno del Palazzo di V. E. in Praga mostrai al Signor Cardi[anle] Pio, al Eccell[entissim]o Senatore di Roma, al Signor Ambasciatore di Ferrara, et a moltissimi altri, e lo chiegono (!) giornalmente diversi per vedere. Piace a tutti e benche non manchino, che fano le loro censure al uso di Roma, e pero universalmente gradito. Oniuno brama di vedere la pianta e lo spacato, cio è l'ordinatione di dentro, per la quale mi prendo l'ardire di suplicar l'E. V. con tutta l'humiltà e benche il tempo non lo permetta, che la ricevi in Roma, mi servira in Turino e se non fosse per altro, potro di la cavare grandissimo frutto nell'architettura, alla quale per quel pocho tempo, che m'aplicai qui a Roma, ho preso singular gusto et inclinatione.“ Heřman Jakub Černín otcí, 28. září 1680 (Řím), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 231.
- 179 Pluhův Žďár 1684 a Landštejn 23. ledna 1685, Sedláček 1883, II / s. 171, 174, 179n.; Idem 1885, IV / s. 108, 337.
- 180 Ranfft 1734, s. 669.
- 181 „Avanthyer M. le Comte Thomas Czernin et M. le Comte Joseph de Paar furent declarés gentilhommes de Chambre de nostre Archiduque et deux autres furent réservés in pectore, on estime, qu'ils soient les fils du Comte Jergher et de Comte Windichgratz...“ Jan Karel Jáchym Slavata svému bratru Janu Jáchymovi, 28. dubna 1686 (Videň), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů, sign. III J 2a, karton 34.
- 182 Protokol zasedání panského stavu, s. 25n., NÖLA St. Pölten, Herrenstandsarchiv XXII. Heřman Jakub ani Tomáš Zacheus (tento s výjimkou zasedání 16. září 1688) se však schůzí dolnorakouského panského stavu neúčastnili.
- 183 Mařa 2004, s. 153, 421, 423, 435.
- 184 Zápasu o úřad dokládají hojně zmínky v soudobé korespondenci, např. v listech Daniela Mayerna Kryštofovi Václavovi z Nostitz, SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 57.
- 185 Leithe-Jasper 1966, s. 12–19; Lorenz 1980; Haider 1984.
- 186 Morper 1940, s. 57, 62–65, 69; Passavant 1967, s. 9–11, 190–201; Aichinger-Rosenberger 2003, s. 2362.
- 187 Sedláček 1883, II / s. 171.
- 188 „Herr vicecantzler Graff von Tschernin ist vorgestern auf seine in hiesiger gegend gelegene herrschafft Schließburg angelanget, deme ich von meinem Sohn heint bedienen und complimentiren lasse. Erstgemelter herr vicecantzler ist solche herrschafft zu verkauffen gesinnet...“ Karel Maxmilián Lažanský Kryštofu Václavovi Nostitzovi, 23. října 1694 (Bratronice), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 55.
- 189 Novák 1917, s. 32–34.
- 190 Opírám se o studii Jiřího Kubeše, který dosud neúplněji shromáždil základní životopisná data, rozebral systém Slavatových rezidencí a jeho sídelní režim a výstižně zhodnotil význam převzetí fideikomisu v roce 1673 pro Slavatův životní styl; viz Kubeš 2003.
- 191 „Auß den lendern sein wider alhero khommen der junge Tschabelitski und graf Joachim Slabata.“ Keller – Catalano 2010, VI / s. 209 (19. srpna 1656).
- 192 Kubeš 2009, s. 191, uvádí, že se Slavata stal komorníkem 1655. Na citovaném místě (Theatrum Europaeum 1693, s. 99) je však jeho jmenování spojeno s rokem 1656. Podle seznamu komorníků v ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, karton 88, sign. S 1/17, byl Slavata jmenován (resp. složil přísahu) 14. září 1656.
- 193 Ibidem. Dále Gualdo Priorato 1670, I / s. 138.
- 194 Slavata by rád jel s bratrem do Prahy, „allein mues ich noch vor dem neuen jahr mich wieder zu Wien einfunden, einen ballet, so in 12 wirdt gedantz werden, mit Ihr Mayestät zu erlernen“. Jan Jáchym Slavata Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu, 20. prosince 1658 (Jindřichův Hradec), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 42.
- 195 „Il Sig. Conte Giachimo Schlavata Cavagliero modestissimo, e d'ogni buon essemplio“, Churelichz 1661, s. 87, 157; Valvasor 1689, III / s. 385. Srov.: „Unser graf Ferdinandt, graf Slabata und graf von Dietrichstein sein nacher Venedig auf ein paar tag ihre curiositet zu büeßen.“ Keller – Catalano 2010, VI / s. 848 (29. září 1660). Mezi účastníky banketu po holdování štyrských stavů 5. července 1660 se Slavata nepřipomíná a chybí rovněž na seznamu osob vybraných pro cestu, což připouští domněnku, že se k výpravě připojil až v průběhu cesty, viz „Khay. hoffstatt, wie solliche anno 1660 von Wienn nacher Grätz verraist“, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. F12/81.
- 196 „G[raf] Sigmundt von Dietrichstein undt ich werden gleich nach dem neuen jahr aufbrechen, weiln Ihr Mayestät uns alhin berufen wegen eines ballet, so dißen fasching soll gehalten werden.“ Jan Jáchym Slavata Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu, 29. prosince 1660 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 42.
- 197 „Khay. hoffstatt, wie solche von Wienn nach Mariae Zell zu verraißen den 11. Augusti 1665“, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. F12/81.
- 198 Gualdo Priorato 1674, III / s. 57. „Herr graff Jochim Schlawata hat von Ihr May. der Kayßerin unterschiedliche stützen und peletz von goblen gebracht, auch ein schöne maschen von großen diamatten, ringstein undt dan ein baar armschlüßl.“ František Josef z Lamberka nejmenovanému (opis), 26. října 1666 (Bolzano), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 35. Srov. Keller – Catalano 2010, VII / s. 744.
- 199 Gualdo Priorato 1674, III / s. 96.
- 200 „Verzaichnüs aller herrn schüczfreindt, welche sich bey Ihr Kay. May. auf den 24. diß monaths 7bris anno 668 in Eberstorff angestellten cränzlschiessen und yeder mit sein 2 pixen einfündten werden“, LKA Nelahozeves,

- fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. F12/79.
- 201 Maťa 2004, s. 910. Roku 1659 se jednalo o jeho sňatku s hraběnkou Berkovou („Man machet den graf Joachimb Slabata zu einem halben breitigamb mitt der grafin Werkhin“), Keller – Catalano 2010, VI / s. 696 (11. října 1659).
- 202 „Il Wrätl di Sternberg è andato per le poste a Vienna per assistere alle nozze del conte Gioachimo Slavata suo cognato.“; „Sono seguite in Vienna le nozze del conte Gioachimo Slavata con la freille Gredl Trautsamin, et il nostro conte Ferdinando Slavata n'è arrivato pure ancora il medesimo giorno per assistervi.“ Keller – Catalano 2010, IV / s. 286, 289 (8. a 22. ledna 1663).
- 203 „Apud Excell.m Comitem Ferdinandum Slawatam... prandium sumpsi, cuius germanus frater D. Joachimus promotus inter assessores Judicii Provincialis.“ Deník strahovského opata Vincence Macaria Franka, SK Praha, sign. DJ III 1, s. 590 (11. říjen 1665).
- 204 Kubeš 2003, s. 68n.
- 205 V letech 1683 a 1684 se Slavata neúspěšně snažil o návrat ke dvoru coby uchazeč o uprázdněný úřad nejvyššího hofmistra císařovny. K tomu viz četné zprávy ve francouzské korespondenci jeho bratra karmelitána Jana Karla Jáchyma (SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů, sign. IIIJ2a, karton 33–34) a zmínku v listu švagra Jana Leopolda z Trautsonu z 9. prosince 1683: „Essendo già sicuro, ch'il Principe di Dietrihstein si publicarà fra due o tre giorni per il nostro Maggiordomo maggiore, spero che havrà l'honore di vedere fra poco V. E. qui come suo successore...“ Ibidem, sign. III J 2b, karton 38.
- 206 Kubeš 2003, s. 71–83 (citát na s. 79).
- 207 Listy adresované Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu (SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 41–42) a deník kardinála z Harrachu (Keller – Catalano 2010, dle rejstříku) dokládají pobyty Ferdinanda Viléma Slavaty na Červené Lhotě v červenci 1657, v červnu 1658, v květnu 1659, v červnu 1661, v květnu 1662, v červnu a opět v září 1664, v říjnu 1665, od července do srpna 1666, v srpnu 1668, od srpna do září 1670 a v červenci 1672. Pravděpodobně však hrabě zajížděl na toto sídlo z Jindřichova Hradce každoročně. Častěji je v jeho listech v souvislosti s Červenou Lhotou zmiňována ozdravná procedura („baad“, „baad cur“, „meine gewöhliche badtchur“ apod.).
- 208 Kardinál Harrach navštívil Červenou Lhotu v červnu 1658: „...ist ein neües güetel dem graf Slabata gehörig, auf welchem der frauen ihre heürathsprüch versichert bleiben, ist was galantes auf einen felsen gebauet und rings von einem deücht umgeben. Den tag haben wier abermall mit khegelscheiben und dergleichen trattenimenti zuegebracht, auf den abendt sein wier auf einen schiff, so gar gelegen, in dem teücht herum-befahren, und zugleich im schiff kharten gespihlet.“ Keller – Catalano 2010, VI / s. 457. Při další návštěvě sídla v říjnu 1665 Harrachovi „das gebeü nicht weniger wollgefallen“, ibidem VII / s. 695. Strahovský opat Vincenc Macarius Frank shrnul svůj dojem z Červené Lhoty, kterou navštívil na popud hraběte 2. července 1661, následovně: „Taboreum pergens, ex volun[ta]te Comitiss lustravi arcem Lotta quam reparat, satis comode instructa, nisi quod vetustis muris ubique non sit planus incessus, nec non diversimodi anguli aedificii depurgent structuram.“ Deník strahovského opata Vincence Macaria Franka, SK Praha, sign. DJ III 1, s. 65. V srpnu 1668 strávil opat u Slavaty na Červené Lhotě několik dní a zachytil v deníku společenské radovánky, jichž se zde zúčastnil, ibidem s. 964–966.
- 209 Slavatův pobyt na Červené Lhotě v roce 1675 nicméně působí spíše dojmem nouzového řešení: Z Jindřichova Hradce se tam přesunul „wegen der unpäßlichkeith meine frawen, so jüngster tagen eine unzeitige geburth gehabt“. Viz jeho list Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu, 26. července 1675 (Červená Lhota), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 42. Dne 1. srpna referoval Jan Jáchym ze Lhoty témuž, „daß es zwahr mit meiner frawn schon beßer, selbte aber noch etwaß math seye, daher ich den mich alhier noch lenger auffhalte, undt nicht aigentlich, wan ich gahr hinein auff Newhaus mich begeben werdt, wißen khan“, tamtéž.
- 210 Důkladnou biografickou studii o Kaplířovi sepsal na základě podrobného výzkumu pramenů, zejména fragmentů Kaplířovy pozůstalosti, Macek 1983. Mackova práce antikvuje starší literaturu. Dále idem 1983b.
- 211 Viz seznam komorníků Ferdinanda III. z roku 1651, SOA Praha, Rodinný archiv Šternberků, inv. č. 48.
- 212 Kromě Mackovy citované práce srov. též Keller – Catalano 2010, VII / s. 302 (30. června 1664, Praha): „Undertags hatt der general Kaplirsch den cardinal haimbgesuecht, wirdt morgen gen Eger den saurbrunnen dorten zutrinnchen, hernach gen hoff, seine dienst aufwenigst in qualitet eines venturiero zu disem türckhen khrieg dorten anzu presentiren.“
- 213 „Sono di parere di Vostra Eccellenza, che le pitture del Rechenberg (levato quello di Seneca moribundo) sono di poco rilievo. Quanto alle mie, sono al servizio di Vostra Eccellenza. L'adultera è della mano del Samphil, il quale non cede niente al Cairo. Quel Satiro ch'abbrazza una donna è dono del signor Marchese Carazena, fatto di mano del Rubens. La donna deve esser ritratto della sua moglie, la quale intendo habbi dipinta in diverse maniere, bisogna che sii stato molto invaghito dell'originale gia che ne ha fatto tante copie.“ Kaplíř Černínovi, 16. srpna 1666 („Rasiz“ – Razice u Bíliny?), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 177, fol. 121r–v. Kaplířovo panství Milešov se nacházelo v blízkosti Černínova statku Kostomlaty pod Milešovkou, přes které se Černín právě v té době navracel z cesty do Drážďan.
- 214 Viz č. kat. X.
- 215 Stručné, ale výstižné medailony s uvedením starší literatury přinášejí Winkelbauer 1999, s. 144n.; Sienell 2001, s. 162–164.
- 216 Dedic 1948, s. 130–133; Fresacher 1977. Ke konverzi Krones 1886, s. 28, 281.
- 217 Theatrum Europaeum 1693, s. 99. V dobových seznamech komorníků Leopolda I., pokud zahrnují i hrstku slouženě nejstarších komorníků, je Dietrichštejn uveden na prvním místě, viz ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungssarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, kar-

- ton 88, sign. S 1/17; LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudniřtí – rodinný archiv, sign. F 12/80.
- 218 Gschließer 1970, s. 275.
- 219 Keller – Catalano 2010, VI / s. 221.
- 220 Smíšek 2009, s. 351.
- 221 Keller – Catalano 2010, VI / s. 409 (10. ledna 1658).
- 222 „Il Conte Gundachero di Dietrichstain Cauallerizzo maggiore di Sua Maestà Cesarea, e suo Consigliere secreto di Stato hebbe la sopra intendenza di questo mirabile festeggiamento, che per l'ottima sua intelligenza fù diretto con ogni più desiderata puntualità, e buon ordine.“ Gualdo Priorato 1674, III / s. 99; Haider-Preigler 1969, s. 315; Fidler 2000, s. 362.
- 223 Cerman 2002; Smíšek 2009, passim.
- 224 V roce 1687 o něm mohl francouzský vyslanec vyslovit soud, že Dietrichštejn „préfère le plaisir et le jeu à toutes choses“, Schwarz 1943, s. 50, 225. Podobně čteme také ve spisu Rinckové: „Der Graf von Dietrichstein / Obrister=stallmeister / ist ein ehrlicher mann / der sich mehr nach hofe als ins cabinet schickt.“; Rinck 1713, s. 241.
- 225 „prediletto e uecchio Seruitor dell'Imperatore amato da Sua M.^{ta} teneramente, e se hauesse spiriti più eleuati, sarebbe atto d'attrauersar ogn'uno nel posto di favorito“, „antico Cortegiano dell'Imperatore sin dalla sua fanciullezza, per la sua bontà molto amato da Cesare“. Zprávy benátských vyslanců, Fiedler 1867, s. 50, 250n. Kritičtěji se vyslovil vyslanec Zorzi roku 1671, ibidem, s. 133: „Nel Conte Dietrestein Caualerizzo Maggiore, oltre il priuilegio della gratia dell'Imperatore, non saprei, ch'ornamento riconoscer di uirtù, ne di tratto.“ Srov. zprávu toskánského vyslance z roku 1675: „Ama S. Maestà il Conte Lamberg Camerier maggiore et il Conte Dietrechstein suo Cavallerizzo come Cavaglieri assai quieti e che hanno servito Sua Maestà sin quando era Arciduca.“ Archivio di Stato di Firenze, Miscellanea Medicea, filza 97, inserto 57, fol. 7a.
- 226 Sigmund Ludwig z Dietrichštena nabízal v roce 1649 Gundakarovi a jeho bratřím odškodnění v celkové výši 8000 zl., Fresacher 1997, s. 149.
- 227 Mařa 2004, s. 259n., 782.
- 228 „Man sagt, es seyen heüraths tractirung im werckh... mitt dem graf von Sohra und einer freylle von Quesenberg, solle... uber 100 000 gulden reich sein.“ Keller – Catalano 2010, V / s. 572 (14. března 1652).
- 229 K vývoji Dietrichštenovy državy v Dolních Rakousích dosud nejpůlněji Wißgrill 1795, II / s. 237f.
- 230 Sedláček 1890, VII / s. 230; Idem 1891, VIII / s. 224; Idem 1893, XI / s. 244; Idem 1923, XIV / s. 24, 363, 444.
- 231 Fidler 1990, s. 272–273; Zahradník 1997; Vlček 1999, s. 346n.; Mádl 2008a, s. 50–54. Viz č. kat. X.
- 232 „...meinen beiden auf dem Hradschin in Prag neben einander liegenden häuser, so ich, wann mir Gott das leben fristet, zusammen in eine facciada zu bauen vorhabens bin.“ Opis Dietrichštejnovy závěti ohledně českých statků z 21. ledna 1690 (Augsburg) viz SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 31.
- 233 Keller – Catalano 2010, III / s. 400n. „Herr obrister cammerer fürst von Dietrichstein ist nunmehr ein breütigamb mit der freyle von Trautschon, undt wirdt binner 14 tagen die hochzeit gehalten werden.“ Johann Baptista Romanini Kryštofu Václavovi z Nostitz, 10. února 1686 (Víděň), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 72. „Vorgestern hatt der herr obrister cammerer fürst von Dietrichstein seiner brauth das praesent geschikht, welches außser der noch nit fertigen cleynodien in 3000 specie duggaten cremnitzischen schlags in einem silbernen trühl, welches auch umb 1200 gulden erkaufft worden, undt dan ainer schnur perl von 8000 gulden werth, nit weniger in weisszeüg, so auf 10.000 gulden belaufft, bestehet. Die hochzeit ist auf den 10. febr. angesetzt worden.“ Týž témuž, ibidem. „Heüt umb 5 uhr nachmittg ist des herrn obristen cammerern fürstens von Dietrichstein prächtiger einritt, worbey die meisten ministri sich anbefunden, gehalten worden. Morgen werden Ihre Fürstliche Gnaden in ihrem hauß ein solches banquet, dergleichen von villen jahren hero nit geschehen undt alle ambassadeurs undt kayserliche ministri von 80 gäst eingeladen worden, vorstöllen.“ Týž témuž, ibidem.
- 234 Wißgrill 1795, II / s. 238; Dedic 1948, 136–138 / s. 132; Schreiber 2013, s. 294.
- 235 Feyfar 1879; Podroužek 2001.
- 236 Mádl 2008a, s. 57.
- 237 I s bohatým přehledem literatury Preiss – Horyna – Zahradník 2000; Ledvinka – Mráz – Vlnas 1995, s. 312–319.
- 238 Dosud nejlepší a nejpůlnější skicu Šternberkova života podal Zahradník 2000.
- 239 Mařa 2004, s. 681–685. Ikonografický program teze zaujal i kardinála Harracha, Keller – Catalano 2010, VII / s. 75 (11. června 1661). K tezi viz Petra Zelenková, Oslava Leopolda I. a rodu Šternberků..., in: Stolárová – Vlnas 2010, s. 382–383, s. IX.7, A–B (zde uvedena starší literatura).
- 240 Itinerář sestavil, i s odkazy na prameny, starší literaturu popř. edice částí textu, Kropáček 1987, s. 86–98; Zahradník 2000, s. 58.
- 241 Keller – Catalano 2010, VII / s. 563, 618.
- 242 Zahradník 2000, s. 19.
- 243 Viz seznam komorníků v ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, karton 88, sign. S 1/17. Václav Vojtěch je doložen u dvora například v březnu 1668: „Der Röm. Khay auch zu Hungarn und Böheimb Khönig. May. hoffstatt, wie dieselbe von Wien in die Neustatt abgeraist den 6. Martii 1668“, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudniřtí – rodinný archiv, sign. F 12/81.
- 244 Pribram – Pragenau 1904, II / s. 14. Pár dní před tím se konal, taktěž u dvora, sňatek postředního bratra Jana Norberta s Isabelou z Portia.
- 245 „Herr Graff Wenzl von Sternberg hat das recht mit denen (?) tiefenbachischen erben verlohren und solten sie ihm die herrschafft Dürnholtz abzutretten nit verbunden sein, biß er nit 95.000 fl. erlegt, er aber verhofft, in revisorio zu absiegen. (?)“ August ze Sinzendorfu Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu, 4. září 1672 (Víděň), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 40.
- 246 Srov. listy Václava Vojtěcha ze Šternberka Kryštofu Václavovi z Nostitz z počátku roku 1676: „Ich habe meine nicht weit von der Elbe gelegene gütter herrn obrysten cammerer verkaufft per 480.000 fl., damit ich ohne

- schulden sein solle. Jezt hoffe baldt Dürnholtzen zue bekohmen. Der gegenthail ist zimlich renitent“ – bez data (začátek ledna 1676); „Ich bin iezt nacher Prag ankohmen, damit ich meine gütter, weliche nahendt an der Elb liegen undt ich soliche per 480.000 fl. herrn obrysten cammerer verkaufte, abtreten sollen“ – 22. února 1676 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 78.
- 247 Přehled o těchto transakcích podává Zahradník 2000, s. 23.
- 248 Zahradník 2000, s. 41n.
- 249 Viz Šternberkovy listy Adamu Matyášovi z Trauttmansdorffu (SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Trauttmansdorffů, karton 45), Kryštofu Václavovi z Nostitz (ibidem, Rodinný archiv Nostitzů – Planá, karton 78) a bratru Janu Norbertovi (SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Paarů, karton 148). V roce 1675, z něž je zachována korespondence soustavnější, je doložen Šternberk ve Vídni přinejmenším od konce července do začátku prosince, s výjimkou čtrnáctidenní cesty do jižních Čech, kam doprovodil svou ženu v září.
- 250 „...worüber aber die gutte graaffin ganz bestürzt ist undt ihr schon die augen übergangen, maßen sie Böhmen nicht gern verlassete in der meinung, daß die veränderung des luffts undt der lebensarths ihr den tot accelleriren würde.“ Daniel Mayern Kryštofu Václavovi z Nostitz, 22. října 1699 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 57.
- 251 Gschließer 1970, s. 303. Jeho nevelká, ale zajímavá pozůstalost je uložena v SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Paarů.
- 252 Auersperg 1805, I / s. 77. „Pan president nad Appellati mi v zejtrejšiho dne sem přijeti má. Pokudž náš pan hrabě Ignatius zde bude, v krátkejš dnech svou installati dosáhne.“ Karel Maxmilián Lažanský Janu Norbertovi ze Šternberka, 24. srpna 1669 (Praha), SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Paarů, karton 148.
- 253 „Die jungen grafen von Sternberg sein auß den lendern zuruckh khommen, wan sie sich recht ausstaffirt, so werden sie baldt in publico erscheinen.“ Keller – Catalano 2010, VIII / s. 563 (26. listopadu 1664).
- 254 Palacký 1941, s. 408.
- 255 Švecová 1983, I / s. 98–114; II (přílohy – nepaginováno).
- 256 Maťa 2007, s. 316.
- 257 Bittner – Groß 1936, s. 128. „Daß herr graf Wenzl von Sternberg ad condolendum et congratulandum dem Churfürsten in Brandenburg geschiket wird, ist notorisch, welches er selbst verlanget occasione, daß er denselben alß Churprinzen in Carlsbath bedienet.“ Karel Maxmilián Lažanský Kryštofu Václavovi z Nostitz, 27. června 1688 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 54.
- 258 „...deme herr graf Wenzl von Sternberg nit nachgeben will, indeme derselbe praeviis Brand. meritis et oblato 30.000 fl. mutuo ad intima aspiriret, einige iedoch de capitulo 60.000 armatorum exigiren, umb die brauth mit allen umständen recht nacher hauß bringen zu kinnen.“ Karel Maxmilián Lažanský Kryštofu Václavovi z Nostitz, 12. září 1688 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 54.
- 259 Maťa 2004, s. 179, 753n. „Hier vaciret das landtmarschallen amt von newem, hauffen competenten sindt derenthalber, unerachtet es keinen kreizer abwirffft. Graf Wenzl von Sternberg praetendiret dadurch entgeltet haben, sein mittungs geldt dem newburgischen prinz Carl mit der churbrandenburgischen prinzessin vorgestrekten beths. Graf eltere Tschernin will 100.000 fl. herleihen...“ Karel Maxmilián Lažanský Kryštofu Václavovi z Nostitz, 13. února 1689 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 54. „Die ersezung des hiesigen landtm. soll herr graf eltere Tschernin vermittelst eines darlehens von 400.000 fl. behaubten...“ Týž témuž, 27. února 1689 (Praha), ibidem.
- 260 O obsazení úřadu se vyjednávalo téměř celý rok. Již 11. prosince 1689 měl Karel Maxmilián Lažanský neověřenou zprávu, že úřad získá Šternberk (viz jeho list Nostitzovi, ibidem), avšak v následujícím listu z 26. prosince ji musel demontovat. Václav Vojtěch se v červenci 1690 rozjel do Vídně (viz jeho listy Ferdinandu Augustovi z Lobkovic, LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. C 228) a Lažanský oznamoval Nostitzovi 24. září (Praha): „Graf Wenzl von Sternberg wird dem verlauth nach zu Wien so lang verbleiben, biß er die distributionem officiorum et sui consolationem erwartet.“ To se také stalo a Šternberk se vrátil z Vídně do Prahy až začátkem listopadu. Již 28. září (Praha) mohl Lažanský konečně oznámit Nostitzovi: „Nun hat dermahlen eins die ersezung der allhiesigen vornehmer ämbter seinen gang bekommen, in deme zum allhiesigen obr. landtrichter herr appellations praesident Graff Wenzl [Kinský] resolviret, undt in dessen stelle herr Graff Wenzl von Sternberg gegen vorstrekung 50.000 fl. auff 4 jahr ohne interesse gelangen solle.“ A 5. října (Praha): „Herr Graff Wenzl von Sternberg ist nunmehr numeratis numerandis mit dem Appellations Praesidenten amt auch consoliret...“
- 261 Auersperg 1805, I / s. 79.
- 262 Lažanský si povšiml, že Karel Ignác ze Šternberka byl bratrovým povýšením roztrpčen, ale nechal by se prý udobřit penězi od staršího bratra: „Der Graff Ignatius ist hir undt scheinert, wan der andere diesem mit einer pension ex proprio succurriren wolte, das villeicht die concordia gestiftet werden dörrfte.“ Lažanský Nostitzovi, 26. října 1690 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 54.
- 263 Zahradník 2000, s. 20, 46. V den Šternberkova návratu do Prahy mohl Lažanský oznámit Nostitzovi: „Deß Graffen Wenzl von Sternberg einige frewle tochter ist mit des Obr. Stallmaisters Graffens von Harrach sohn brauth, der der herr vatter zum heyrathguet 100.000 fl. verspricht undt biß zur bezahlung verinteressiren will.“ 2. listopadu 1690 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 54.
- 264 Viz Šternberkovy listy Ferdinandovi Bonaventurovi z Harrachu, ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, karton 304.
- 265 „Herr Graff Wenzl von Sternberg gehet verwichenen donnerstags nacher Choltitz zum graffen Romedi von Thun, umb aldorten Ihro Hochfürst. Gnaden herrn ertzbischoffen von Saltzburg zu bedienen. Von wan-

- nen derselbe nacher Dirnholtz in Mähren undt sodan nacher Wienn sich wenden wirdt, umb den posses im geheimben rath zu nehmen..." Lažanský Nostitzovi, 2. září 1691 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 54.
- 266 „Ewer Excellenz wissen, daß ich grose ursach habe, dieselbe für meinen besondes gnädigen herrn zu halten, derohalben thue ich mich gehorsambst eröffnen daß ich von gueten orth vernohmen, wie daß der graf Antoni von Nostiz schon würcklich eine expectanz haben solte auf daß obryst lehen richter ambt, welches ietzt der graf Lažansky besizet, dergestalt würde meine künftige promotion sehr gehemet..." Václav Vojtěch ze Šternberka Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu, 11. března 1693 (Praha), ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, karton 304.
- 267 „Seine Excellenz unser herr obrister landtrichter graaff Wenzel von Sternberg seindt vergangenen sonnabend (da sie sich dessen gantz nicht versehen) durch einen auß Spanien geschikten expressen von dortigem könig mit dem guldenen flueß begnadet worden, undt solcher gestalt allen competenten in diesem posten vorgespungen, welches einigen senioribus darvon gar nicht gefallen wirdt..." Daniel Mayern Kryštofu Václavovi z Nostitz, 22. října 1699 (Praha), SOA Plzeň / Klášter, Rodinný archiv Nostitzů (Planá), karton 57.
- 268 Černín měl nicméně Šternberkovi během prvního pětiletého služebního období vyplácet půlročně 5 000 zl. jako kompenzaci odpovídající části užitků z purkrabských statků. Mohu zde pouze souhrně odkázat na hojně a výmluvně prameny k celé transakci: akta v SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 302; Šternberkovy listy Ferdinandovi Bonaventurovi z Harrachu, ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, karton 304; Harrachovy listy kardinálovi Janu Maxmiliánovi z Lamberka, OÖLA Linz, Herrschaftsarchiv Steyr, karton 1244, z nichž budiž citován alespoň list z 17. listopadu 1703 (Wien): „Die endtliche resolution der ersezung des obr. burgrafen amts undt die andere, so diese nach sich ziehet, ist noch nit publicirt, so viel aber sücher, das graf Cernin solche erlanget, über welches sich graf Wenzel von Sternberg also betrüebet, das er zu erbarmen ist, resignirt doch alle seine convenienz undt gehabtes versprechen mit höchster submission undt respect zu IKM willen undt befehle.“
- 269 Nejúplněji Zahradník 2000, s. 24–30.
- 270 „...eine soziologisch eng begrenzte Gruppe von Persönlichkeiten..., die durch besonders intensive Bindung an den Wiener Kaiserhof charakterisiert ist“, Kitlitschka 1970, s. 225.
- 271 Duindam 2003; Pečar 2003; Hengerer 2004; Keller 2005; pro vysokou šlechtu z Českého království Maťa 2004, s. 364–464; Kubeš 2005a; Idem 2005b; Smíšek 2009.
- 272 Hengerer 2004, s. 58n.
- 273 Leopold I. ad Pötting, poslední únor 1668, Pribram – Pragenau 1903, I / s. 362. Srov. též článek Herberta Karnera.
- 274 Podrobný popis požáru uveřejnil Gualdo Priorato 1674, III / s. 521–523. Zprávu papežského nuncia s některými zajímavými detaily shrnul Starzer 1891. Další reflexe viz Gonnet 1899, s. 427n. Nešťastná událost samozřejmě rychle pronikla do zpravodajství a vyvolala v habsburských zemích vlnu zájmu a pokusů o různé výklady příčin, jak dokládají například zápisy v deníku strahovského opata, jenž zaznamenal názory, že požár byl božím trestem za daňové přetížení poddaných a předzvěstí dalších neštěstí: „Literae habui Vienna, in quibus D. Blanck lamentabilem casum incendii residentiae Imperatricis perscripsit, damnum cum mobilibus computatur ad unum millionem, et necdum flammam sopitam“ (26. února 1668); „Contuli quoque cum Illusstrissimo D. Barone Freißleben de diversis et vox et votum omnium, si flamma incendii velit Caesari aperire oculos, executionibus illis nimium nos non proficere, sed ultionem divinam in nos exasperare“ (27. února 1668); „Prandium mecum sumpsit Illustrissimus Baro de Freysleben, qui habuit literas Vienna, qualiter damnum incendii ultra millionem computatur. Caesar discessit Ebersdorffium, Imperatrix vidua ad Favoritam, ad quam cum per portam ingrederetur, novum prorupit ex camino incendium. Camera Aulica apprehendit occasionem, nova postulata provinciis imponere“ (29. února 1668); „Post prandium descendi ad Excellentissimum Comitem Slawata ad commissionem collaturarum, ubi intellexi, post residentiam Imperatricis exustam, cum haec Favoritam ingrederetur, caminus exuri caepit; Caesare Ebersdorffiensem arcem intrante et ibi flamma prorupisse, forsan non adeo optata praesagia“ (1. března 1668). Deník strahovského opata Vincence Macaria Franka, SK Praha, sign. DJ III 1, s. 905–907.
- 275 Koncept psaní v LKA Nelahozeves, fond Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv, sign. B15.
- 276 SOA Třeboň / Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů, karton 183.